

@World of

entertainment, information
and communication

De invloed van internet op sociale isolatie van
verstandelijk en lichamelijk gehandicapten

FACULTEIT: Historische en Kunstwetenschappen, Erasmus Universiteit
OPLEIDING: Sociologie van Kunst en Cultuur
NAAM STUDENT: Sanneke Langendoen
STUDENTNUMMER: 313331
E-MAILADRES STUDENT: 313331a@eur.nl
NAAM BEGELEIDER: Koen van Eijck
NAAM TWEDE LEZER: Marlite Halbertsma
DATUM EN PLAATS: 31 augustus 2009, Rotterdam

Voorwoord

De scriptie die nu voor u ligt vormt de afsluiting voor de master Sociologie van Kunst en Cultuur aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam. Het is de uitkomst van een tweejarige studie met het eindpunt het verkrijgen van de titel *Master of Arts*. Dit rapport beschrijft de huidige situatie van internetgebruik- en behoefte binnen de zorginstelling Pluryn en legt een theoretisch raamwerk rondom de invloed van internet op sociale isolatie. Deze scriptie is uitgevoerd in opdracht van Pluryn waarvan het centraal bureau is gevestigd in Oosterbeek. Pluryn wil een intranet voor cliënten ontwikkelen, rekening houdend met diverse doelgroepen en intelligentieniveaus. Deze scriptie vormt de basis voor de ontwikkeling van een intranet voor cliënten.

Pluryn gaf mij de kans om dit onderzoek voor hen uit te voeren en in het bijzonder Marketing en Communicatie manager, Marian Draaisma. Ik wil haar dan ook bedanken voor haar vertrouwen in mij. Resultaten van deze scriptie zijn tot stand gekomen door een kwalitatief en kwantitatief onderzoek. Hiervoor zijn gesprekken gevoerd met teamleiders, begeleiders en cliënten en enquêtes afgenomen onder cliënten. Dankzij hun medewerking heb ik gegevens kunnen verzamelen die als basis dienden voor deze studie. Met name het afnemen van interviews heb ik met veel plezier mogen ervaren. Ik wil alle betrokkenen hartelijk bedanken voor hun open instelling en enthousiasme.

Afzonderlijk wil ik de volgende personen in het bijzonder bedanken voor hun tijd, hulp en informatie voor een succesvolle afronding van deze studie.

Deze scriptie had niet tot stand kunnen komen zonder de feedback en motiverende inzichten van mijn begeleider Koen van Eijck. Ik wil hem enorm bedanken voor de tijd en energie die hij in deze scriptie heeft gestoken en voor al het creatieve denkwerk bij het maken van statistische analyses en het corrigeren van mijn soms wat onlogische schrijftaal.

Ten slotte wil ik twee personen in het bijzonder noemen. Dat is allereerst mijn vriend, die al mijn frustraties over zich heen heeft gekregen en zelfs een vakantie heeft laten passeren. Ook hoop ik met deze scriptie mijn broertje te laten inzien dat alles in het leven mogelijk is en dat je met veel motivatie een heel eind in je leven kunt komen. De Nederlandse schrijver Godfried Bomans zei ooit: ‘Alle sprookjes hebben dit met elkaar gemeen, dat zij zich bezighouden met het verlangen en niet met de vervulling’. Ik ben van mening dat je met genoeg motivatie verlangens werkelijkheid kunt laten worden.

Alexandra Petronella Magaretha Langendoen

Inhoud

Voorwoord	1
Samenvatting	4
Inleiding	6
Hoofdstuk 1. Theoretisch kader	9
1.1 De invloeden op internetgebruik	9
1.1.1 Gebruikerskenmerken handicap	9
1.1.2 Uses en gratifications theorie	11
1.1.3 Motieven gebruik en behoefte internet.....	11
1.1.4 Conclusie de invloeden op internetgebruik	12
1.1.5 Studie 1: Deelvragen en hypothesen	12
1.2 Internetgebruik, sociale isolatie en persoonlijke kenmerken	15
1.2.1 Sociale isolatie.....	15
1.2.2 Efficiency en displacement theorie	16
1.2.3 De invloed van persoonlijke kenmerken	16
1.2.4 Voor- en nadelen van internet	18
1.2.5. Conclusie internetgebruik, sociale isolatie en persoonlijke kenmerken.....	18
1.2.6. Studie 2: Deelvraag en hypothesen	18
1.3 Conceptueel model	20
Hoofdstuk 2. Operationalisering concepten	22
2.1 De onderzoeksdoelgroep	22
2.2 Sociaal isolement.....	22
2.3 Motivatie internet	23
2.4 Internetgebruik en- behoefte.....	23
2.5 Socio-demografische factoren	24
2.6 Type persoonlijkheid	24
Hoofdstuk 3. Methodologie en dataverzameling	27
3.1 Type onderzoek	27
3.2 Onderzoekspopulatie en steekproef.....	27
3.3 Onderzoeksinstrumenten.....	27
3.4 Kwalitatieve technieken	27
3.5 Statistische technieken voor kwantitatief onderzoek	28
Hoofdstuk 4. Resultaten en analyses: kwalitatief onderzoek	30
4.1 Doelgroep cliënten.....	30
4.2 Gebruik en behoefte internet	31
4.2.1 Informatief.....	32
4.2.2 Entertainment	32
4.2.3 Inter-persoonlijke communicatie.....	32
4.3 Nadelige gevolgen van internet.....	33
4.4 Conclusie kwalitatief onderzoek	34
5. Resultaten en analyses: kwantitatief onderzoek	36
5.1 Frequentie uitkomsten	36
5.1.1 Socio-demografische factoren en soort handicap.....	36
5.1.2 Gebruik van- en de behoefte aan internet.....	37
5.1.3 Internetmotivaties	38
5.1.4 Sociale isolatie.....	39
5.1.5 Persoonlijke kenmerken	39

5.2 Studie 1: Analyses.....	40
5.2.1 Motivaties internet.....	40
5.2.2 Soort handicap.....	41
5.2.3 Socio-demografische factoren.....	42
5.2.4 Deelvragen, hypothesen en conclusies.....	43
5.3 Studie 2: Analyses.....	46
5.3.1 Invloed van behoefte aan en gebruik van internet op sociale isolatie.....	46
5.3.2 Invloed van persoonlijke kenmerken op sociale isolatie.....	46
5.3.3 Persoonlijke kenmerken en behoefte en gebruik internet.....	47
5.3.4 Persoonlijke kenmerken als mediërende factor.....	48
5.3.5 Deelvraag, hypothesen en conclusies.....	49
5.4 Conclusie analyses totale conceptueel model.....	51
Hoofdstuk 6. Conclusies onderzoek.....	54
Literatuur.....	56

Samenvatting

Internet is een medium dat niet meer weg te denken is uit het dagelijkse leven van mensen. Het niet deelnemen aan internet maakt een volwaardige integratie in de samenleving problematisch. Door het toenemende belang van internet wordt ook steeds meer aandacht door de wetenschap hieraan geschonken. In deze scriptie zijn twee onderzoeksgebieden onder de loep genomen. Dat is de culturele participatie en diversificatie, waarbij achterliggende kenmerken van het gebruik en de behoefte aan internet zijn achterhaald. Daarnaast is ingegaan op een belangrijke discussie vanuit de wetenschap: internet leidt tot verrijking van het sociale netwerk of tot sociale isolatie. In deze discussie is een belangrijke onderzoeksgroep buiten beschouwing gelaten. Dat zijn de mensen met een groot risico om in een sociaal isolement terecht te komen of die reeds in een sociaal isolement verkeren. Volgens Foley (2004), Jehoel-Gijsbers (2004) en Pikoleit en Thomsen (2006) vormen mensen met (een lichamelijke en verstandelijke handicap) een risicogroep voor sociale isolatie. Ook lijkt internet juist een positief effect op deze groep geïsoleerden te hebben (Fokkema & Knipscheer, 2006; Duimel, 2007; Foley, 2004). Dat is een van de redenen waarom deze studie juist deze groep gehandicapte mensen onder de loep heeft genomen. Daarnaast is deze studie uitgevoerd in opdracht van de Stichting Pluryn die drie belangrijke componenten van internet op een eenvoudige wijze aan haar verstandelijk en lichamelijk gehandicapte cliënten wil aanbieden. Dat zijn: entertainment, informatie en communicatie.

Verschillen tussen mensen met een handicap en mensen zonder handicap hebben grotendeels te maken met de zorgbehoefte waarin een zorginstelling voorziet, namelijk op het vlak van zorg, wonen, werken, leren en vrije tijdsbesteding. De woon- en werksituatie geven cliënten mogelijkheden om een sociaal netwerk op te bouwen. Het hebben van een baan of scholing stelt mensen in staat om in contact met anderen te komen en geeft toegang tot een sociaal netwerk. Anderzijds kunnen bepaalde woonsituaties leiden tot vereenzaming, zoals leefgroepen met weinig onderlinge sociale contacten. Daarnaast geven leeftijd en geslacht belangrijke verschillen aan in het gebruik maken van internet. Jongeren en vrouwen hechten bijvoorbeeld meer belang aan het sociale aspect van internet dan mannen en ouderen (Valkenburg & Buijzen, 2003; Duimel, 2007). Daarnaast tonen verschillende onderzoekers aan dat de *uses* en *gratifications* (U&G) theorie goed bruikbaar is om motivaties van internetgebruik te achterhalen.

Sociale isolatie is een ontzettend breed concept waarin de definitie van Jehoel-Gijsbers (2004) is aangehouden, waarin wordt gesproken van structurele uitsluiting. Het tweezijdige gedachtegoed over het effect van internet op het sociaal netwerk is middels Franzen (2000) verwerkt in de *displacement* en *displacement* hypothese. Dat de invloed van internet op sociabiliteit niet alleen afhankelijk is van socio-demografische kenmerken, maar ook van persoonlijke kenmerken laten Valkenburg en Peter (2006) zien. Met name het sociale aspect van internet (inter-persoonlijke communicatie) kan van positieve invloed zijn op sociale isolatie.

Deze studie is op twee verschillende manieren uitgevoerd, namelijk kwalitatief en kwantitatief onderzoek. Voor het kwalitatieve onderzoek is gesproken met begeleiders, teamleiders en verstandelijk en lichamelijk gehandicapte cliënten van Pluryn. Hieruit bleek dat het IQ het meest bepalend is voor de wijze waarop mensen met internet omgaan, of zelfs niet omgaan. Een lager IQ gaat gepaard met een zwaardere verstandelijke handicap. De groep mensen die goed met het reguliere internet omgaan zijn met name de licht verstandelijk gehandicapten, mensen die met nieuwe technische ontwikkelingen meegaan en gestimuleerd worden door begeleiders om bijvoorbeeld een internetverbinding aan te schaffen. Alle cliënten spelen graag spelletjes op de computer of internet, bijvoorbeeld patience of spelletjes op de Playstation. Het merendeel van de cliënten is afhankelijk van de informatievoorziening vanuit Pluryn en dus van de begeleiding. Cliënten hebben behoefte zelf op zoek te gaan naar informatie over de regio of over verschillende woongroepen binnen Pluryn. Het communicatieaspect van internet wordt door alle cliënten het belangrijkste gevonden. Het zijn met name de jongere licht verstandelijk gehandicapten die veel op MSN of Hyves zitten en op een interactieve wijze contact houden of maken met anderen via internet. Begeleiders en teamleiders ondersteunen de gedachte dat mensen met een handicap vaak aan het vereenzamen zijn of reeds in een sociaal isolement zitten. Daarentegen zijn de meningen van begeleiders en teamleiders over de

positieve effecten (verrijking) dan wel negatieve effecten (sociale isolatie) van internetgebruik verdeeld.

Het kwantitatieve gedeelte bestaat enerzijds uit frequentieuitkomsten en anderzijds uit analyses om vooraf gemaakte hypothesen te testen. Uit de analyses bleek dat de U&G theorie klopt, omdat cliënten met een bewuste intentie kiezen voor een bepaalde activiteit op internet. Bijvoorbeeld gaan mensen chatten vanwege sociale motivaties en spelen spellen vanwege entertainment motivaties. Daarnaast speelt het sociale motief een belangrijke rol in alle dimensies van internetgebruik, te weten entertainment, informatie en inter-persoonlijke communicatie. Licht verstandelijk gehandicapten maken meer gebruik en hebben meer behoefte aan internet dan zwaarder verstandelijk gehandicapten. Onbekendheid met internet speelt een rol in de lage behoefte naar internet voor met name zwaarder verstandelijk gehandicapten, mensen zonder baan en een mindere mate van zelfstandig wonen. Toch kan een behoefte kan pas ontstaan wanneer deelname aan internet mogelijk is en bekendheid met het medium internet bestaat. Analyses over de sociale isolatie gaven aan dat cliënten die meer belang hechten aan inter-persoonlijke communicatie op internet en dat ook zo gebruiken, ook minder geïsoleerd zijn vanwege een groot sociaal netwerk. Hiermee is aangetoond dat internet geen negatief effect op het off-line sociaal netwerk heeft en neigen resultaten naar de richting van de *efficiency* hypothese. Persoonlijke kenmerken hebben een heel klein mediërend effect op het effect van internetgebruik en behoefte op sociale isolatie. Met name het persoonlijke kenmerk openheid lijkt een directe positieve invloed te hebben op het sociale netwerk. Openheid gaat wellicht gepaard met het makkelijker leggen van sociale contacten.

Deze studie concludeert dat de deelname aan internet met name wordt bepaald door de mate van verstandelijke handicap en leeftijd. Het zijn de jonger licht verstandelijk gehandicapten die gebruik maken van alle drie de dimensies op internet en daar veel behoefte aan hebben. Daarnaast lijkt de inter-persoonlijke communicatie dimensie een positieve invloed te hebben op het sociale netwerk van mensen met een handicap en levert mogelijk een positieve bijdrage aan de integratie van mensen met een handicap in de samenleving.

Inleiding

Internet is in de afgelopen decennia uitgegroeid tot een van de belangrijkste vormen van digitale media ter wereld. De voorganger van internet was het ARPAnet waarbij computers van verschillende instanties als universiteiten, ministeries en de krijgsmacht aan elkaar gekoppeld waren (Raessens, 2003:13). In 1983 werd internet geboren bij een splitsing van enerzijds een militair en anderzijds een algemeen gedeelte (Raessens, 2003:13). 'Internet is een elektronisch netwerk (of netwerken) die mensen en informatie aan elkaar linkt door computers en andere digitale apparaten en mensen in staat stelt met elkaar te communiceren en informatie uit te wisselen' (DiMaggio, Hargittai, Neuman & Robinson, 2001:307). De twee bekendste toepassingen van internet zijn e-mail en het World Wide Web (Raessens, 2003:14-15).

Computers maakten al langere tijd deel uit van het bedrijfsleven, maar door de komst van internet is de computer een vast onderdeel van het dagelijkse leven geworden. Tegenwoordig leven mensen in een 'dot.com samenleving', waarin voor elk interessegebied een site bestaat, zoals een forum (Weiser, 2001:724). Op internet is een nieuw platform in de vorm van e-mail en chat ruimtes ontstaan voor sociale interactie en dat maakt internet een geliefd onderzoeksgebied voor wetenschappers.

Ook de Stichting Pluryn die mensen met een handicap ondersteunt bij wonen, werken, leren en vrije tijd kwam tot de conclusie dat internet niet uit het leven van mensen te denken is. Hun doel is om cliënten zo goed mogelijk in de samenleving te laten functioneren. In het bijzonder in het kader van 'zelfregie' waarin de cliënt zo goed mogelijk zijn of haar eigen zaken kan regelen. Het aanbieden van internetcomponenten aan de diverse doelgroepen binnen Pluryn is niet eenvoudig. Voor een groot gedeelte van de cliënten is internet te moeilijk, met name voor de zwaarder verstandelijk gehandicapten. Een aangepast intern netwerk binnen Pluryn, zoals intranet, kan hiervoor uitkomst bieden. Op een afgesloten netwerk wil Pluryn de drie hoofdcategorieën (entertainment, informatie en communicatie) van internet aanbieden, zodat een actieve deelname aan de samenleving ook op internet mogelijk wordt. Dit onderzoek dient als basis van het opzetten van een intern cliëntennetwerk binnen Pluryn. In het onderzoek wordt wisselend gesproken van mensen met een verstandelijke en lichamelijke handicap en van cliënten (van Pluryn).

De centrale probleemstelling luidt als volgt: *Hoe gaan verstandelijk en lichamelijke gehandicapten om met internet en in hoeverre kan internet een bijdrage leveren aan de integratie in de samenleving?*

Hoewel veel onderzoek verricht is op gebied van culturele participatie en culturele diversiteit op internet in de samenleving richten opvallend weinig studies zich op een specifiek segment van de maatschappij, namelijk verstandelijk en lichamelijke gehandicapten. Deze groep gehandicapten is om twee redenen interessant. Ten eerste heeft eerder onderzoek volgens Pikoleit en Thomsen (2006:14) aangetoond dat de mentale en/of psychische toestand van een persoon de vrijetijdsactiviteiten beïnvloedt. Dit betekent dat redenen om internet te gebruiken verschillend kunnen zijn voor mensen met en zonder een handicap. Ten tweede lopen mensen met een handicap meer risico om in een sociaal isolement terecht te komen (Foley, 2004; Jehoel-Gijsbers, 2004; Pikoleit & Thomsen, 2006). Voor mensen die in een sociaal isolement verkeren, kan internet tot sociale verrijking leiden (Valkenburg & Peter, 2006; Duimel, 2007; Foley, 2004). Met name internetcommunicatie lijkt de sociabiliteit te kunnen vergroten (Valkenburg & Peter, 2006:3). Voorbeelden hiervan zijn e-mail en chat ruimtes. In dit onderzoek wordt met name gesproken over inter-persoonlijke communicatie, zoals ook Kraut, Patterson, Lundmark, Kiesler, Mukopadhyay & Scherlis (1998:1019) hebben gebruikt. Dit zijn de sociale interacties die op internet plaats vinden. Met andere woorden: internet wordt gebruikt om sociale redenen.

De volgende deelvragen zijn geformuleerd om antwoord te krijgen op de probleemstelling.

1. Wat zijn de achterliggende motivaties van het gebruik van en de behoefte aan internet voor verschillende categorieën respondenten?
2. Wat is de invloed van verschillende categorieën van verstandelijke en lichamelijke handicaps op het gebruik van- en de behoefte aan internet?
3. Wat zijn de socio-demografische achtergronden van verschillende categorieën respondenten en verschillen deze van elkaar in motivatie?
4. Hoe hangt internetgebruik- en behoefte samen met sociale isolatie en in hoeverre wordt dat verband beïnvloed door verschillende persoonlijkheidskenmerken?

Deze masterscriptie maakt een start met het theoretisch kader. Twee belangrijke ideeën staan daarbij recht tegenover elkaar. De *uses en gratifications* (U&G) benadering van Katz, Blumler en Gurevitch (1974) is toegepast om de motivaties van internetgebruik en- behoefte te achterhalen. De *efficiency* hypothese van Franzen (2000) is gebruikt, omdat dit onderzoek uitgaat van een mogelijk positief verband tussen sociabiliteit en internet bij mensen met specifieke persoonlijke kenmerken. Het tweede hoofdstuk geeft per concept aan hoe dit is samengesteld en hoe dit meetbaar is gemaakt. Dat zijn de concepten: de onderzoeksdoelgroep, sociaal isolement, motivatie internet, internetgebruik- en behoefte, socio-demografische factoren en type persoonlijkheid. Het derde hoofdstuk gaat in op de methode en dataverzameling voor het kwalitatief en kwantitatief onderzoek. De resultaten van het kwalitatief onderzoek worden in hoofdstuk vier gepresenteerd. Het kwantitatieve hoofdstuk vijf is in vier delen gesplitst. Dit hoofdstuk bespreekt de frequentie-uitkomsten, analyses van het eerste en tweede gedeelte van het conceptueel model en analyseert vervolgens het totale conceptuele model. Alle resultaten komen in hoofdstuk zes kort aan bod en tevens wordt antwoord gegeven op de centrale probleemstelling.

Hoofdstuk 1

Theoretisch kader

01

Hoofdstuk 1. Theoretisch kader

Onderzoek rondom culturele participatie en culturele diversiteit op internet zijn in twee categorieën op te splitsen. Enerzijds concentreert onderzoek zich op verschillende motivaties voor het gebruik van internet door jongeren (Valkenburg & Soeters, 2001; Valkenburg & Buijzen, 2003) en ouderen (Duimel, 2007; Fokkema & Knipscheer, 2006). Anderzijds is het effect van internet op sociabiliteit onderzocht waar twee ideeën lijnrecht tegenover elkaar staan: internet leidt tot sociale verrijking (Valkenburg & Peter, 2006; Duimel, 2007; Foley, 2004) of juist tot sociale isolatie (Nie & Hillygus, 2002; Kraut et al., 1998).

Het theoretisch kader is in twee delen gesplitst, namelijk de invloeden op internetgebruik en de samenhang tussen internetgebruik, sociale isolatie en persoonlijke kenmerken. Voor verduidelijking van het totale conceptuele model is per theoretisch onderdeel een apart figuur weergegeven. In het laatste hoofdstuk (1.3) zijn deze twee delen samengevoegd in één conceptueel model.

1.1 De invloeden op internetgebruik

Voor het eerste gedeelte zijn drie categorieën besproken die van invloed kunnen zijn op het gebruik van en de behoefte aan internet. Een start wordt gemaakt met een definitie van de gebruikerskenmerken van mensen met een lichamelijke en verstandelijke handicap. Vervolgens wordt uitleg gegeven over de *uses* en *gratifications* (U&G theorie) benadering. Aan de hand van deze theorie wordt vastgesteld met wat voor redenen mensen met een handicap internet gebruiken. Ook bespreekt dit gedeelte de verschillende uitkomsten van wetenschappelijk onderzoek over de invloed van socio-demografische factoren op het gebruik en behoefte van internet. Vervolgens zijn deelvragen en hypothesen geformuleerd en wordt het eerste gedeelte van het conceptueel model gepresenteerd.

1.1.1 Gebruikerskenmerken handicap

Het is belangrijk een juiste definitie te vinden voor verstandelijk en lichamelijke gehandicapten. Hoewel een grote variëteit bestaat in verschillende soorten handicaps maakt men over het algemeen een onderscheid tussen lichamelijke en verstandelijke handicaps. Een handicap wordt veelal beschouwd als een beperking in een volledige deelname aan de samenleving.

Mensen met een verstandelijke handicap kunnen op intellectueel niveau worden ingedeeld. Hierdoor ontstaat de volgende indeling: zwakbegaafd, lichte verstandelijke handicap, matige verstandelijke handicap, ernstige verstandelijke handicap en een diepe verstandelijke handicap. Hoe ernstiger de handicap, hoe lager het IQ. Het Nationaal Kompas Volksgezondheid (RIVM) verwijst naar de *American Association of Mental Retardation* voor een definitie van verstandelijk gehandicapten en deze luidt als volgt:

“Het intellectueel functioneren ligt duidelijk onder het gemiddelde, daarnaast is er sprake van aan de beperkte intelligentie gerelateerde beperkingen van het aanpassingsgedrag op twee of meer van de volgende tien gebieden: communicatie, zelfverzorging, zelfstandig kunnen wonen, sociale en relationele vaardigheden, gebruik maken van gemeenschapsvoorzieningen, zelfstandig beslissingen nemen, gezondheid en veiligheid, functionele intellectuele vaardigheden, vrijetijdsbesteding, werk. Ten slotte manifesteert de verstandelijke handicap zich voor de leeftijd van achttien jaar.”

Voor een definitie voor mensen met een lichamelijke handicap wordt door het RIVM verwezen naar *International Classification of Functioning, Disability and Health* (ICF). Zij classificeren de handicap in drie niveaus, namelijk het menselijk organisme, het menselijk handelen en de deelname aan het maatschappelijk leven. ‘Het eerste niveau bevat de lichamelijke functies (bijvoorbeeld spierfuncties) en anatomische eigenschappen, het tweede niveau wordt gedefinieerd als activiteiten (bijvoorbeeld lopen, zich aankleden, huishouden doen), het derde als participatie (bijvoorbeeld het onderhouden van relaties).’ Lichamelijke handicaps die hierin worden genoemd zijn: gehoorbeperkingen, gezichtbeperkingen, mobiliteitsbeperkingen en activiteiten in het dagelijks leven met beperkingen.

Het is belangrijk aan te geven dat mensen met een ernstiger verstandelijke handicap veelal kampen met bijkomende lichamelijke handicaps, zoals visuele stoornissen en hartafwijkingen. Daarnaast zijn er mensen met een lichamelijke handicap die kampen met verstandelijke beperkingen,

zoals leer- en aanpassingproblemen. Dit geldt ongeveer voor zestig procent van mensen met een lichamelijke handicap¹.

Informatie over het gebruik van internet onder verstandelijk gehandicapten ontbreekt in de literatuur. Informatie over lichamenlijk gehandicapten en het gebruik van internet richt zich met name op de problematiek die de handicap met zich meebrengt. Denk bijvoorbeeld aan de noodzaak van een aangepast toetsenbord of een voorleesfunctie op de computer. Ondanks gebrek aan literatuur is toch bewezen dat sociale en mentale vaardigheden de vrijetijdsbestedingen beïnvloeden. Deze vaardigheden vormen een graadmeter voor de omgang met nieuwe situaties en kunnen daardoor (sociale) angst verlagen en zelfvertrouwen vergroten (Pikoleit & Thomsen, 2006).

De onderzoekers Pikoleit en Thomsen (2006) hebben middels een steekproef een studie gedaan naar verstandelijk gehandicapten en hun vrijetijdsbestedingen gekoppeld aan socio-demografische factoren. Uit hun kwalitatief onderzoek bleek dat respondenten aan zeer diverse activiteiten deelnemen. Met name jongeren en mensen die samenwonen met een partner zijn actiever en diverser in hun vrijetijdsbestedingen. Ouderen daarentegen blijken ontevreden te zijn over hun huidige situatie betreffende vrijetijdsbestedingen. Ze bepreken zich vaak tot thuisgebonden activiteiten, zoals televisie kijken, computerspelletjes en luisteren naar muziek. Daarnaast zijn er enkele respondenten die scholing krijgen in bijvoorbeeld computergebruik. Een ander belangrijk aspect is de behoefte om te leren over met name nieuwe technologieën, zoals computers en internet. Ook de behoefte om te socialiseren met andere (verstandelijk gehandicapte) mensen was duidelijk aanwezig.

Naast verschillen binnen de groep gehandicapten bestaan ook wezenlijke verschillen tussen mensen met en zonder een handicap. Het opbouwen van een sociaal netwerk is voor mensen met een handicap vaak lastig, door slechte mobiliteit of lage sociale vaardigheden. De Klerk (2007:137)² geeft aan dat de helft van de lichamenlijk gehandicapten zich belemmerd voelt in hun sociale contacten. Met name jongeren hebben het gevoel sociaal geïsoleerd te zijn, door gebrek aan deelname in een vriendenkring (De Klerk, 2007). Ook nemen lichamenlijk gehandicapten over het algemeen minder deel aan vrijetijdsbestedingen, onder andere wegens problemen die gepaard gaan met de slechte mobiliteit (De Klerk, 2007). Volgens Fokkema en Knipscheer (2006:2) is internet een geschikt middel om in te zetten tegen vereenzaming van chronisch zieke of gehandicapte ouderen. Deze mensen bevinden zich in een 'sociaal kwetsbare situatie' waarbij hun handicap of chronische ziekte *face-to-face*³ communicatie bemoeilijkt (Fokkema & Knipscheer, 2006:3).

Mensen met een verstandelijke of lichamenlijke handicap wonend in leefgroepen (bijvoorbeeld met begeleiding en verzorging) zijn meestal afhankelijk van een zorginstelling voor hun vrijetijdsbestedingen. Enerzijds vanwege het (beperkte) aanbod vanuit een zorginstelling, anderzijds hangt veel af van de bereidheid van begeleiders om activiteiten te ondernemen. Met name de oudere verstandelijk gehandicapten en ernstiger gehandicapten zijn daar erg afhankelijk van. Een deel van de leefgroepen staat midden in een woonwijk of centrum. Andere leefgroepen liggen wat afgezonderd in een bosrijk gebied en dat maakt contact met de rest van de inwoners van een dorp of stad moeilijk.

Ten slotte heeft het merendeel van de mensen met een handicap geen groot inkomen en leeft van een uitkering. Volgens De Klerk (2007:100)⁴ hebben huishoudens zonder handicap een groter besteedbaar inkomen dan huishoudens met een ernstige lichamenlijke handicap. Dat is wellicht ook een van de redenen waarom niet iedereen in staat om een computer of een internetverbinding aan te schaffen. Toch maakt een deel van de mensen met een (licht verstandelijke) handicap gebruik van internet. Of er verschillen bestaan tussen gehandicapte en niet gehandicapte mensen in de manier waarop men gebruik maakt van internet is niet duidelijk. Om in deze studie meer inzicht te krijgen in de theorie rondom het gebruik van internet zijn onderzoeken over internetgebruik aangewend die zich niet specifiek op deze doelgroep hebben gericht.

¹ In een gesprek met Marketing & Communicatie manager Marian Draaisma van Pluryn op 16 februari 2009.

² Onderzoek uitgevoerd onder mensen met (langdurige) lichamenlijke beperkingen in 2004 bij verwijzing naar het AVO-gehandicaptenonderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau.

³ Dat is persoonlijk contact zonder tussenkomst van bijvoorbeeld een computer (internet) of telefoon.

⁴ Bij verwijzing naar het AVO-gehandicaptenonderzoek uit 1995 en 2003.

1.1.2 Uses en gratifications theorie

Om de motivaties voor het gebruik van media te achterhalen is door menig onderzoeker (Valkenburg & Soeters, 2001; Weiser, 2001) gebruik gemaakt van de U&G theorie. Deze theorie is rond de jaren veertig ontstaan toen men onderzoek deed naar onder andere de motivaties en selectiepatronen van het publiek naar nieuwe media (Ruggiero, 2000). Hoewel deze theorie met name is gebruikt voor televisie en radio is de U&G theorie ook goed te gebruiken voor internet (Weiser, 2001:729). De vraag die U&G gebruikers centraal stellen is: Waarom participeert de gebruiker in een bepaald soort medium en wat voor voldoening ontvangt men (Ruggiero, 2000: 29)?

De U&G theorie gaat uit van een actief publiek dat met een bewuste intentie een medium kiest om in bepaalde behoeften te voorzien. Alle soorten media worden gezien als een manier om behoeften te bevredigen. De invloed die een bepaald medium op een persoon heeft hangt af van de doelen die iemand vooraf stelt, zoals het vinden van informatie, entertainment en socialisatie (Katz, 1959). Om een antwoord te vinden op de vraag: Hoe gaan verstandelijk en lichamelijk gehandicapten met internet om? moet eerst antwoord komen op: Wat zijn de onderliggende functies van het gebruik van internet? (Weiser, 2001). Door gebruik te maken van de U&G theorie wordt achterhaald hoe gevarieerd mensen gebruik maken van internet en aan welke behoeften daarmee wordt voldaan. De U&G benadering gaat dus uit van een bewuste keuze voor media, in dit geval voor internet.

Dat idee sluit goed aan bij de gedachte dat mediagebruik een manier is om bepaalde doelen, zoals sociabiliteit, te realiseren. In dit geval past dit idee ook bij de *efficiency* en *displacement* hypothese. Deze studie gaat ervan uit dat mensen met een verstandelijke en lichamelijke handicap positief door internet worden beïnvloed, omdat het de sociabiliteit vergroot. Internet kan enerzijds efficiënter in behoeften voorzien (*efficiency*) of anderzijds bestaande behoeften vervangen (*displacement*). Hierover wordt in een paragraaf 1.2.2 meer verteld.

1.1.3 Motieven gebruik en behoefte internet

Het merendeel van het uitgevoerde onderzoek koppelt verschillen in motieven en behoeften aan socio-demografische kenmerken, zoals geslacht, leeftijd en woonsituatie. Hier worden verschillen tussen groepen met andere socio-demografische kenmerken toegeschreven aan uiteenlopende motieven en behoeften. Hoewel veelal dezelfde socio-demografische factoren zijn gebruikt, hebben meerdere onderzoeken geleid tot diverse uitkomsten, waarschijnlijk door gebruik te maken van andere onderzoeksmethodes. Uitkomsten van enkele onderzoeken worden achtereenvolgens besproken per onderwerp.

Het voornaamste onderscheid dat onderzoekers maken is tussen jong en oud. Valkenburg en Soeters (2001) hebben middels een kwantitatieve studie zes motivaties onderscheiden voor het gebruik van internet van jongere (tussen acht en tien jaar) en oudere kinderen (tussen tien en dertien jaar) uit Nederland. Dit zijn: vermijden van verveling, entertainment, informatie, affiniteit met computers, online sociale interactie en offline sociale interactie⁵. Jongere kinderen maakten meer gebruik van internet voor het vermijden van verveling en oudere kinderen maakten meer gebruik van informatie op het internet dan jongeren (Valkenburg & Soeters, 2001). Daarnaast zijn kinderen (tussen zeven en dertien jaar) vaker online dan volwassenen (Valkenburg & Buijzen, 2003⁶). De meest populaire activiteiten die zij ondernemen zijn: entertainment websites voor kinderen, chatten, instant berichten en websites waar je spelletjes op kunt spelen. Andere activiteiten op websites zijn: het zoeken naar informatie, luisteren naar muziek en spelletjes en videoclips downloaden (Valkenburg & Buijzen, 2003). Valkenburg en Soeters (2001) hebben in hun kwantitatief onderzoek drie motivaties onderscheiden, namelijk entertainment, informatief en sociale interactie. Dit is een veel voorkomend onderscheid dat Wolfradt en Doll (2001) ook maken. Zij koppelen in hun kwantitatief onderzoek drie motivaties bij het gebruik van internet (informatie, entertainment en interpersoonlijke relaties) aan persoonlijke kenmerken. Ook hebben zij aangetoond dat informatieve en entertainment motieven de belangrijkste redenen zijn voor adolescenten om internet te gebruiken (Wolfradt & Doll, 2001:23).

⁵ Voorbeelden hiervan zijn: 'het kunnen meepraten met vrienden over internet' en 'omdat vrienden gebruik maken van internet'.

⁶ Zij maken gebruik van dezelfde dataset als Valkenburg en Soeters, 2001

Ouderen lijken meer moeite te hebben met internet dan jongeren. Naarmate senioren ouder zijn maken zij minder gebruik van de computer (Duimel, 2007). Duimel (2007) heeft in opdracht van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) een onderzoek uitgevoerd naar senioren (vijftig plussers) en het internet door gebruik te maken van meerdere kwantitatieve en kwalitatieve (bestaande zowel als nieuwe) onderzoeken. De meest populaire computeractiviteiten zijn: e-mailen, informatie zoeken en tekstverwerken. Deze praktische activiteiten worden vaker verricht door mensen die al langer een computer gebruiken en hoog opgeleiden. Ook stelt Duimel (2007:89) dat het aantal jaren computergebruik belangrijker is voor verschillen in computergebruik en- vaardigheden dan geslacht, leeftijd of opleiding.

Geslacht is niettemin een kenmerk dat in meerdere studies samenhangt met verschillen in het gebruik van internet en motivaties. Zo gebruiken mannen internet meer voor entertainmentdoeleinden en het opzoeken van informatie en vrouwen meer voor inter-persoonlijke communicatie. Ook maken mannen meer gebruik van internet voor het downloaden van software en surfen op het web dan vrouwen (Wolfradt & Doll, 2001:20; Valkenburg & Buijzen, 2003:8). Daarentegen wordt Instant Message (MSN) en het spelen van spelletjes vaker door vrouwen en lager opgeleiden gedaan (Valkenburg & Buijzen, 2003:8; Duimel, 2007:70.). Hoewel in het onderzoek van Valkenburg en Buijzen (2003) het juist de mannen zijn die meer spelletjes spelen dan vrouwen.

Ten slotte vormt de woonsituatie een belangrijk socio-demografisch kenmerk in dit onderzoek. De woonsituatie in deze scriptie geeft aan in hoeverre iemand zelfstandig is of niet. Mensen met een handicap krijgen veelal begeleiding vanuit een zorginstelling. Dat kan extramuraal (zelfstandig wonend) of intramuraal (wonend in een leefgroep) zijn. Dat is een groot verschil tussen mensen met en zonder een handicap. Mensen zonder een handicap kennen deze indeling en afhankelijkheid niet. De woonsituatie zal daarom naar verwachting een effect hebben op het gebruik van- en behoefte naar internet.

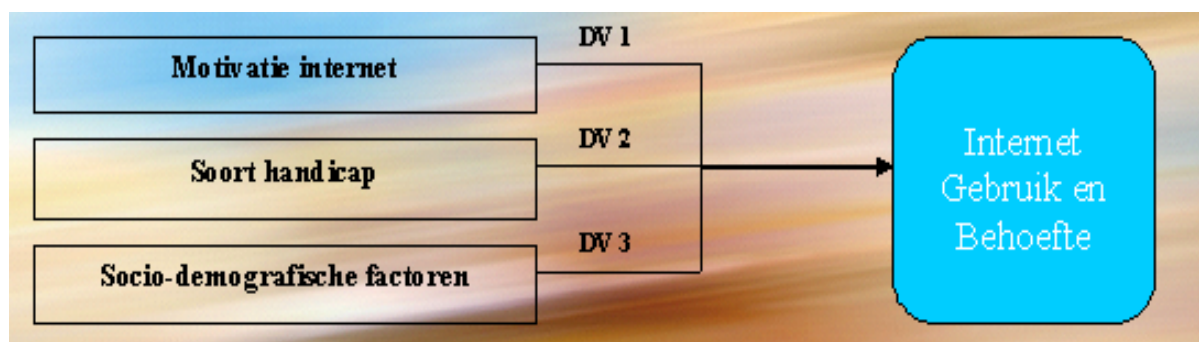
1.1.4 Conclusie de invloeden op internetgebruik

Opvallend is dat vrouwen (senioren) en lager opgeleiden (senioren) meer overeenkomsten blijken te hebben met de kinderen (Valkenburg & Buijzen, 2003; Duimel, 2007) dan de hoger opgeleiden (senioren) en mannen (senioren). Zij zijn namelijk meer geïnteresseerd in activiteiten waarbij sprake is van sociale interactie en communicatie, zoals MSN en andere chat-mogelijkheden. Over het algemeen kan geconcludeerd worden dat er verschillen bestaan tussen socio-demografische categorieën: geslacht, leeftijd en woonsituatie. Ten slotte kunnen motivaties om internet te gebruiken in drie categorieën worden verdeeld, namelijk entertainment, informatief en inter-persoonlijke communicatie (Wolfradt & Doll, 2001). Deze categorieën omvatten grotendeels de zes motieven van Valkenburg en Buijzen (2003).

1.1.5 Studie 1: Deelvragen en hypothesen

Aan de hand van het eerste gedeelte van de literatuurstudie zijn drie deelvragen gevormd. De eerste deelvraag geeft middels de U&G theorie antwoord op de achterliggende motivaties voor het gebruik en behoefte aan internet. De tweede deelvraag kijkt naar verschillen tussen soorten handicaps en de manier waarop mensen met verschillende handicaps gebruik maken van en behoefte hebben aan internet. In de derde deelvraag wordt antwoord gegeven op de vraag wat de socio-demografische achtergronden zijn van mensen met een verstandelijke en lichamelijke handicap. In figuur 1 zijn de drie deelvragen weergegeven, waarin drie categorieën internetgebruik en- behoefte kunnen beïnvloeden. Het is wezenlijk naast het gebruik ook de behoefte te achterhalen. Een groot gedeelte van de mensen met een handicap in dit onderzoek maakt geen gebruik van internet. Dat betekent dat een behoefte wel kan bestaan. Om deze te achterhalen is behoefte toegevoegd aan het conceptueel model.

Figuur 1 vormt de basis voor de eerste studie. De tweede studie gaat verder met de invloed van internetgebruik en- behoefte op sociale isolatie. Het onderzoek is in twee delen opgesplitst, omdat het belangrijk is eerst te achterhalen hoe internetgebruik en- behoefte wordt beïnvloed door motivatie, soort verstandelijke handicap en socio-demografische factoren. Om de deelvragen te beantwoorden is een aantal hypothesen opgesteld aan de hand van het theoretisch kader.

Figuur 1. Deel 1 van het onderzoek

Motivatie internet

De eerste deelvraag luidt: (D1) Wat zijn de achterliggende motivaties van het gebruik van en behoefte aan internet voor verschillende categorieën respondenten? Zoals in de conclusie reeds duidelijk werd geven zowel Valkenburg en Soeters (2001) als Wolfradt en Doll (2001) meerdere motivaties aan om internet te gebruiken. De categorieën die Valkenburg en Soeters (2001) noemen komen terug in de items van Wolfradt en Doll (2001), bijvoorbeeld het vermijden van verveling staat voor het motief entertainment. Daarnaast geven Wolradt en Doll (2001) aan dat informatie en entertainment belangrijkere motieven zijn dan inter-persoonlijke communicatie. Door de verwachting dat gehandicapte mensen een relatief klein netwerk hebben ten opzichte van niet-gehandicapten is juist de verwachting dat het inter-persoonlijk communicatie motief het belangrijkste wordt gevonden. Daarnaast bestaat de onderzoeksgroep van Wolradt en Doll (2001) uit adolescenten en maken veelal vanwege schoolredenen gebruik van internet. Het is niet vreemd dat jongeren dan veel informatie opzoeken op internet. De eerste hypothese luidt: (H1) Het inter-persoonlijke communicatie motief wordt het belangrijkste gevonden bij het gebruik van en behoefte aan internet. De tweede hypothese geeft het vermoeden aan dat de dominante functie van bijvoorbeeld het informatieve motief het vinden van informatie is. Maar dat er een submotief is, zoals het gebruik van internet voor entertainment of sociale communicatie. Hypothese twee luidt: (H2) De dominante functies voor entertainment, informatieve en inter-persoonlijke communicatie motieven hangen respectievelijk samen met het gebruik van en behoefte aan entertainment, informatie en inter-persoonlijke communicatie.

Soort handicap

De tweede deelvraag luidt: (D2) Wat is de invloed van verschillende categorieën van verstandelijke en lichamelijke handicaps op het gebruik van en de behoefte aan internet? Het vermoeden bij de tweede deelvraag is dat licht verstandelijk gehandicapten capabeler met internet omgaan dan de zwaarder gehandicapten vanwege mentale beperkingen die dat belemmeren. Desondanks is de verwachting dat de behoefte onder niet-deelnemende mensen aan internet groot zal zijn. Een voorbeeld zijn de 'passieve eenlingen' van Pikoleit en Thomsen (2006) waar paragraaf. 1.2.3 meer uitleg over geeft. De wil bestaat om te internetten, maar er zijn teveel belemmeringen die dat tegengaan. Anderzijds zullen licht verstandelijk gehandicapten langer gebruik maken van internet, door het ontbreken van belemmeringen. Mede daardoor zullen zij meer ervaring hebben opgedaan en daardoor meer verschillende activiteiten ondernemen. De derde hypothese luidt als volgt: (H3) Hoe zwaarder de verstandelijke handicap is, hoe minder uitgebreid mensen gebruik maken van internet.

Het belangrijkste motief voor mensen met een lichamelijke en verstandelijke handicap om gebruik te maken van internet is inter-persoonlijke communicatie. Deze mensen zijn over het algemeen minder mobiel en afhankelijk van hun netwerk (familie, vrienden en begeleiders) om activiteiten te ondernemen. Wanneer wordt gekeken naar de gebruikerskenmerken van zowel mensen met een lichamelijke als verstandelijke handicap is deelname aan het maatschappelijke leven wegens handicap veelal beperkt. Dit kan ook leiden tot een kleiner sociaal netwerk. De vierde hypothese luidt: (H4) Zwaarder gehandicapten hebben meer behoefte aan inter-persoonlijke communicatie dan licht verstandelijk gehandicapten. De vijfde hypothese luidt: (H5) Lichter verstandelijk gehandicapten gebruiken meer inter-persoonlijke communicatie dan zwaarder verstandelijk gehandicapten.

Socio-demografische factoren

De derde deelvraag luidt: (D3) Wat zijn de socio-demografische achtergronden van verschillende categorieën respondenten en verschillen deze van elkaar in gebruik en behoefte? In de literatuur werden socio-demografische factoren gekoppeld aan de motieven voor internetgebruik en- behoefte. Vrouwen bleken volgens Duimel (2007) vaker inter-persoonlijke activiteiten op het internet te ondernemen dan mannen. Ook is gebleken dat jongeren en ouderen anders met internet omgaan en jongeren vanaf een zeer jonge leeftijd actief zijn op internet. De verwachting is dat jongeren uitgebreider met internet omgaan dan ouderen. Mannen en jongeren zijn overigens actiever met entertainment, zoals spelletjes en het downloaden van muziek en films, dan vrouwen (Valkenburg & Buijzen, 2003). De volgende twee hypothesen zijn opgesteld: (H6) Vrouwen en jongeren maken meer gebruik van inter-persoonlijke communicatie via internet dan mannen en ouderen, (H7) Mannen en jongeren gebruiken internet vaker voor entertainment dan vrouwen en ouderen. Naast verwachtingen over leeftijd en geslacht zijn er ook vermoedens over de woon- en werksituatie.

De woonsituatie kan wellicht een iets zeggen over de grootte van het sociale netwerk. Mensen die alleen wonen hebben wellicht een kleiner sociaal netwerk dan mensen die in een groep samenwonen. Anderzijds zijn mensen die bij een zorginstelling wonen hulpbehoevender dan mensen die zelfstandig wonen, omdat dat een mate van zelfstandigheid eist (Pikoleit & Thomsen, 2006:50). Mensen die bij een zorginstelling wonen, staan wellicht in mindere mate met hun voeten in de maatschappij. Uitgaande dat men hier wel behoefte aan heeft, vergroot dit de behoefte aan internet ten opzichte van de zelfstandig wonenden. Voor deze verwachtingen is een hypothese opgesteld: (H8) Mensen in leefgroepen hebben meer behoefte aan internet dan mensen die zelfstandig wonend zijn.

De werksituatie geeft ook een indicatie van iemands sociaal netwerk. Tijdens een opleiding en werksituatie doen mensen contacten op en wordt het sociale netwerk vergroot. Desondanks heeft een deel van de verstandelijk gehandicapten een lager opleidingsniveau of zelfs geen. Het hebben van een baan kan dus van invloed zijn op het gebruik van en behoefte aan internet. Naar verwachting zal iemand zonder een baan in mindere mate in contact kunnen komen met internet door belemmeringen die dat tegengaan, zoals gebrek aan financiële middelen. Desondanks zullen mensen wel behoefte hebben om hun sociale netwerk te vergroten middels internet, omdat zij bijvoorbeeld geen toegang hebben tot een sociaal netwerk via werk. Het vermoeden is dat het gebruik van internet laag, maar de behoefte weer groot is. De tiende hypothese luidt: (H9) Mensen zonder een baan hebben meer behoefte en maken minder gebruik van inter-persoonlijke communicatie op internet.

1.2 Internetgebruik, sociale isolatie en persoonlijke kenmerken

Het tweede gedeelte van het theoretisch kader bespreekt de samenhang tussen het gebruik van en de behoefte aan internet en sociale isolatie. Hoewel de internetwereld veel efficiënter en goedkoper lijkt vraagt de wetenschap zich af of internetgebruik niet ten koste gaat van alle off-line activiteiten. Men vreest met name voor het off-line sociale netwerk en voor vereenzaming. Een goed voorbeeld hiervan is de kop die voorpagina van de New York Times heeft gestaan: ‘*Sad Lonely World Discovered in Cyberspace*’. In dit hoofdstuk wordt sociale isolatie gedefinieerd en wordt de *efficiency hypothesis* en *displacement hypothesis* geïntroduceerd. Voor het tweede gedeelte van de theorie is een deelvraag geformuleerd met enkele hypothesen en is het tweede gedeelte van het conceptueel model weergegeven.

1.2.1 Sociale isolatie

Het begrip sociale uitsluiting (*social exclusion*) is volgens Jehoel-Gijsbers (2004) in de literatuur niet duidelijk beschreven. Zij geeft in haar onderzoek meerdere uitgangspunten voor een conceptueel model waarmee sociale uitsluiting gedefinieerd kan worden. Uitsluiting kan te maken hebben met economische redenen (armoede) of individuele toestand (bijvoorbeeld een handicap). In de context van deze studie ben ik geïnteresseerd in de ‘sociaal-structurele uitsluiting’, die ontstaat door: ‘onvoldoende sociale participatie, onvoldoende deelname aan formele en informele sociale netwerken, inclusief vrijetijdsbesteding; onvoldoende sociale ondersteuning; sociaal isolement; onvoldoende sociale betrokkenheid’ (Jehoel-Gijsbers, 2004:34). De term sociale uitsluiting is volgens Collins en Buller (2003) geïntroduceerd in 1974 door een Franse Secretaris Rene Lenoir van de *State for Social Action*. Dat concept is van uitsluiting door armoede breder getrokken volgens Collins en Buller (2003): “Sociale uitsluiting is een breder concept dan armoede, omringd door niet alleen weinig materiële middelen, maar de onbekwaamheid om effectief te participeren in economisch, sociaal, politiek en cultureel leven, en in sommige karakterisering, vervreemding van de heersende stroming in de samenleving”. Krill, Platek en Wathne (2008:684) definiëren sociale uitsluiting als ‘de wet van uitgesloten zijn, afgewezen, of verbannen door anderen zonder expliciete reden of negatieve aandacht’. Ook concluderen deze onderzoekers, door naar verschillende onderzoekers te verwijzen, dat sociale isolatie resulteert in afname van de mate waarin aan vier menselijke behoeften wordt voldaan: erbij horen, eigenwaarde, controle en een betekenisvol bestaan.

Anderzijds wordt door wetenschappers ook gesproken van sociabiliteit. Dat concept geeft eveneens een indicatie voor de mate waarin sprake is van uitsluiting. Nie en Hillyus (2002:6) meten sociabiliteit door deze in drie componenten op te delen: de tijd die men besteedt aan een activiteit met (1) vrienden, met (2) familie en tijd die men besteedt aan (3) socialiserende activiteiten, zoals het gaan naar feesten. Wanneer mensen laag op deze componenten scoren zullen zij eerder sociaal geïsoleerd zijn wegens een beperkt sociaal netwerk. Valkenburg en Peter (2008:210) spreken weer van sociale competentie: ‘het vermogen om effectief inter-persoonlijke relaties te vormen en te onderhouden’. Sociale competenties geven handen en voeten aan sociabiliteit, omdat ze mensen in staat stellen contacten te maken en deze bij te houden. Er is sprake van sociale isolatie wanneer een persoon door een gebrek aan sociale competenties buiten de samenleving is komen te staan.

Uit de definities van Jehoel-Gijsbers (2004), Collins en Buller (2003) en Krill et al. (2008) wordt duidelijk dat sociale uitsluiting een breed concept is. De definitie van Jehoel-Gijsbers (2004) is in dit onderzoek aangehouden, omdat alle aspecten van uitsluiting zo breed mogelijk aan bod komen. De omschrijving is als volgt: ‘Sociale uitsluiting heeft zowel betrekking op de relationele als de verdelingsdimensie (zowel op immateriële als materiële aspecten); sociale uitsluiting duidt niet alleen op het proces van uitgesloten worden (dynamisch), maar ook op de feitelijke toestand van sociaal uitgesloten zijn (statisch); en de oorzaken van sociale uitsluiting kunnen zowel in het individu als in de omgeving zijn gelegen’ (Jehoel-Gijsbers, 2004:33). Het structurele aspect van uitsluiting staat in dit onderzoek centraal, omdat dit aangeeft dat het om een blijvende factor gaat. Dit is de soort uitsluiting waarmee verstandelijk en lichamelijk gehandicapten te maken hebben, want de handicap is blijvend. Doordat sociaal-structurele uitsluiting leidt tot sociale isolatie wordt in vervolg van dit onderzoek gesproken over sociale isolatie.

1.2.2 Efficiency en displacement theorie

In de wetenschap bestaat discussie over de positieve en negatieve gevolgen van internet voor sociabiliteit. Franzen (2000) focust op de positieve effecten vanuit zijn *efficiency hypothese*, waar Nie en Hillygus (2002) de *displacement* hypothese aan toevoegen. De *efficiency* hypothese gaat uit van een positieve impact van internet op sociabiliteit (Nie & Hillygus, 2002; Valkenburg & Peter, 2008). Franzen (2000) geeft twee redenen voor de toename van sociale contacten door internet. Allereerst is men in staat sneller met elkaar te communiceren. E-mail is bijvoorbeeld een efficiënter communicatiemiddel dan post. Daarnaast is internet een efficiënt middel om snelle aankopen te doen en snel informatie op te zoeken. Dus door het gebruik van internet kan men flexibeler met tijd omgaan. Bij de *displacement* hypothese is sprake van een omgekeerd effect, namelijk afname van sociale contacten. Mensen gaan hier behoeften, zoals *face-to-face* communicatie vervangen door interpersoonlijke communicatie op internet. Ten eerste zou internet leiden tot privatisering van consumptiegoederen, waardoor minder interactie ontstaat tussen mensen, omdat zij minder consumptieartikelen met elkaar delen (Franzen, 2000). Ten tweede leidt internet tot privatisering van transacties, omdat steeds meer transacties op internet zullen plaatsvinden waardoor persoonlijke interacties zullen afnemen (Franzen, 2000). Ten slotte gaat de tijd op internet ten koste van de tijd die men aan vrienden, familie en sociale activiteiten kan spenderen (Franzen, 2000; Nie & Hillygus, 2002). Nie en Hillygus (2002) vinden steun voor deze hypothese net als Kraut et al. (1998) die aantonen dat internet kan leiden tot eenzaamheid en depressie, hoewel Franzen (2000) niet hetzelfde effect heeft kunnen vinden als Kraut et al. (1998). Franzen (2002) geeft namelijk aan dat internetgebruik geen negatief effect heeft op het sociaal netwerk van de internetgebruiker en dat e-mail zelfs een positief effect op het sociale netwerk van de internetgebruiker heeft.

Een andere categorie die van invloed is op sociale integratie is de soort activiteit die men op internet kan ondernemen. Voorbeelden zijn de *Socio-Affective Regulation*⁷ (SAR), die sociale integratie verkleint en de *Goods-and-Information Acquisition*⁸ (GIA) die deze vergroot (Weiser, 2001:723). Volgens Weiser (2001:739) moeten mensen wellicht eerder compromissen sluiten op gebied van off-line sociale interactie wanneer zij gebruik maken van de sociale mogelijkheden van internet. Voor het zoeken van informatie op internet is dat compromis niet nodig en daarom brengt dit soort internetgebruik geen gevaar voor de off-line sociale interactie.

1.2.3 De invloed van persoonlijke kenmerken

Uit onderzoek (Nie & Hillygus, 2002; Kraut et al., 1998; Franzen, 2000; Valkenburg & Peter 2008; Weiser, 2001) komt er geen eenduidig antwoord op de vraag of internet een bijdrage kan leveren aan sociabiliteit. Een kritische noot kan worden geplaatst bij zowel het onderzoek van Nie en Hillygus (2002) en Kraut et al. (1998) als dat van Franzen (2000). In deze onderzoeken worden socio-demografische kenmerken onderzocht, maar worden persoonlijke kenmerken achterwege gelaten. Het onderzoek van Valkenburg en Peter (2006) laat middels een kwantitatief onderzoek zien dat het effect van internet op sociabiliteit niet alleen afhankelijk is van socio-demografische factoren maar ook gekoppeld is aan verschillende persoonlijke kenmerken. Dat persoonlijke kenmerken een rol spelen in het gebruik van internet blijkt ook uit het onderzoek van Wolfradt en Doll (2001) die drie motivaties bij het gebruik van internet (informatie, entertainment en inter-persoonlijke relaties) aan verschillende (globale, persoonlijke en sociale)⁹ persoonlijke kenmerken koppelen. Innovativiteit en sociale invloed bleken hierin van invloed te zijn op het voorspellen van motivatie voor informatie op internet. Voor de entertainment motivatie waren dit: neuroticisme, de houding tegenover internet, zelfredzaamheid in het gebruik van internet en innovativiteit. Ten slotte is inter-persoonlijke communicatie gekoppeld aan neuroticisme, extraversie, verwachtingen van relevante referentiegroepen en zelfredzaamheid. Desondanks ontbreekt in het onderzoek van Wolfradt en Doll (2001) informatie over het effect van

⁷ Deze objecten reflecteren de mate waarin iemand internet gebruik om met zichzelf in contact te brengen met, via interactieve, affiliative, of affectieve relaties met verschillende personen.

⁸ Objecten die op deze factoren zijn geladen reflecteren de mate waarin het individu internet gebruikt als een gemakkelijke manier om simpel kennis, informatie te verzamelen, als het doen van een acquisitie van goederen en diensten.

⁹ Globale factoren zijn: extraversie, vriendelijkheid, nauwkeurigheid, neuroticisme (emotionele stabiliteit) en openheid. Persoonlijke kenmerken zijn: innovativiteit en self-efficacy. Sociale kenmerken zijn: verwachtingen van relevante referentiegroepen (bijvoorbeeld docenten).

persoonlijke kenmerken op sociabiliteit. Zij koppelen namelijk verschillende soorten persoonlijke kenmerken aan de motivatie voor het gebruik van internet en niet aan sociale isolatie.

Peter en Valkenburg (2006) doen dit wel en nemen naast factoren als leeftijd en geslacht ook sociale angst, eenzaamheid en de behoefte aan verwantschap op in hun onderzoek naar verschillen in percepties van internetcommunicatie bij adolescenten. De net genoemde eigenschappen zijn typerende kenmerken voor mensen die in sociaal isolement zitten of dreigen te komen. Bij een grotere behoefte aan sociaal contact neemt internet als communicatiemiddel een steeds belangrijkere positie in bij adolescenten met een relatief grotere sociale angst en gevoel van eenzaamheid. Adolescenten die experimenteren met hun online identiteit blijken hier baat bij te hebben voor hun sociale competenties (Peter & Valkenburg, 2008). De verwachting is dat effecten van internet verschillen voor sociale groepen. In deze studie wordt er vanuit gegaan dat internet verschillende effecten heeft op sociabiliteit voor verschillende doelgroepen.

Pikoleit en Thomsen (2006) ondersteunen de gedachte dat het gebruik van internet niet voor iedereen vanzelfsprekend is. Zij geven aan dat niet alle typen mensen evenveel behoefte hebben aan een actievare en grotere deelname in vrijetijdsbesteding. Zo blijken persoonlijke kenmerken als sociale angst en eenzaamheid door internet deels te worden opgeheven. De barrière om met iemand te communiceren wordt daardoor kleiner, omdat dit via internet kan plaatsvinden. Op die manier kan sociale isolatie doorbroken worden. Pikoleit en Thomsen (2006) hebben, in hun onderzoek naar vrijetijdsbestedingen onder verstandelijk gehandicapten, onderzocht wat de invloed van persoonlijke kenmerken op vrijetijdsbestedingen is. Onder persoonlijke kenmerken plaatsen zij: de behoefte om te socialiseren, de behoefte om te presteren, sociale angst en sociaal zelfvertrouwen, sociale vaardigheden, mentale en psychologische vaardigheden en het sociaal netwerk. Hierdoor zijn zij tot een zestal typen verstandelijk gehandicapten gekomen die verschillen in mate van participatie en onafhankelijkheid¹⁰. De ‘eenzame mensen’ van Valkenburg en Peter (2006) komen overeen met de ‘passieve eenlingen’ van Pikoleit en Thomsen (2006), omdat beide een discrepantie tussen de huidige en gewenste situatie van sociaal contact ervaren. Fokkema en Knipscheer (2006) hebben, in een klein experiment onder chronische zieke en gehandicapte ouderen, zelfs aangetoond dat deelname aan internet heeft geleid tot afname van eenzaamheid.

Het mag duidelijk zijn dat persoonlijke kenmerken een mediërende invloed lijken te hebben op de relatie tussen het gebruik van en behoefte aan internet en sociale isolatie. Zoals eerder uiteengezet, hebben Kraut et al. (1998) in een longitudinale studie aangetoond dat internetgebruik kan leiden tot vergroting van eenzaamheid en depressie. Zelf plaatsen ze hier een grote kanttekening bij. Zij hebben namelijk geen mensen in hun data opgenomen die in sociale isolatie verkeren, bij wie een omgekeerd effect zou kunnen ontstaan (Kraut et al., 1998: 1029). Ook bleken, in een vervolgstudie door Kraut, Kiesler, Boneva, Cummings, Helgeson en Crawford (2002), de negatieve effecten van internetgebruik in het voorgaande onderzoek te zijn vervaagd.

Met name inter-persoonlijke communicatie op internet kan voor mensen met een relatief grote eenzaamheid de sociale angst verkleinen in vergelijking tot *face-to-face* communicatie (Valkenburg & Peter, 2006). Desondanks blijven onderzoekers sceptisch en beargumenteren zij dat eenzame en depressieve mensen mogelijk een voorkeur krijgen voor online communicatie die kan leiden tot het problematisch gebruik van internet dat Caplan (2003:638) middels een kwantitatieve studie heeft onderzocht. Overtollig internetgebruik definieert Caplan (2003:626) als ‘een kwantiteit of hoeveelheid van gebruik die door de participant wordt beschouwd als het overschrijden van een normale, gebruikelijke of geplande hoeveelheid tijd online’ en compulsief gebruik met ‘de onbekwaamheid om controle te houden over online activiteiten samen met gevoelens van schuld door gebrek aan controle’. Een kanttekening hierbij is dat slechts gekeken is naar online communicatie en niet naar andere soorten gebruik van internet, zoals informatief en entertainment. Caplan (2003:641) geeft zelf ook aan

¹⁰ ‘De ‘passieve eenlingen’ zijn niet tevreden met de huidige situatie en willen hulp. De ‘passieve participerende’ zijn redelijk geïnteresseerd in vrijetijdsactiviteiten voor verstandelijk gehandicapten. De ‘afhankelijke, actieve participerende’ zijn afhankelijk van persoonlijke netwerken. De ‘onafhankelijke individuen’ zijn intellectueel hoger dan anderen en hebben weinig begeleiding nodig. De ‘makkelijke praters’ zijn erg geïnteresseerd in activiteiten speciaal voor verstandelijk gehandicapten, maar hebben last van belemmeringen zoals mentale of kosten die ermee gepaard gaan. Ten slotte zijn er de ‘onafhankelijke, sociale activisten’ zij hebben een hoge mate van zelfstandigheid en zijn tevreden met de huidige activiteiten die worden aangeboden’.

dat het gebruik van internet om de gemoedstoestand te veranderen geen negatieve gevolgen had. Denk bijvoorbeeld aan het spelen van spelletjes op internet die je een goed en opgewonden gevoel geven.

1.2.4 Voor- en nadelen van internet

Ondanks meningsverschillen tussen onderzoekers over de positieve dan wel negatieve effecten van internet op sociabiliteit, zijn zij het eens over één onderdeel. Om te kunnen participeren in de samenleving vormt een sociaal isolement een belemmering. Een sociaal isolement kan voortkomen uit verschillende belemmeringen en dit onderzoek onderscheidt twee soorten. Allereerst zijn er belemmeringen ten aanzien van het gebruik van internet of de computer. Volgens Duimel (2007) zijn dit: fysieke belemmeringen, computervrees, mogelijkheden van computer niet kennen, moeilijkheidsgraad computer, bang om fouten te maken en de Engelse taal bij software en internet. Ten tweede zijn er belemmeringen die voortkomen uit persoonlijke kenmerken, zoals eenzaamheid en sociale angst, die bepalen welke invloed het gebruik van internet heeft.

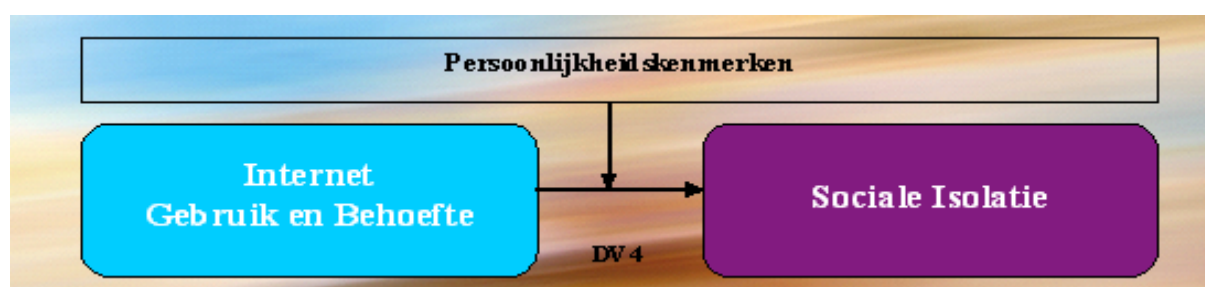
Door gebruik te maken van internet kan door mensen die enigermate sociaal geïsoleerd zijn, verdere isolatie worden voorkomen (Duimel, 2007). Dat betekent ook dat voor hen beter in de vier menselijke behoeften (erbij horen, eigenwaarde, controle en een betekenisvol bestaan) kan worden voorzien. Internet zorgt ervoor dat mensen het gevoel hebben erbij te horen en minder eenzaam te zijn (Duimel, 2007). Met name e-mailen is voor ouderen en mensen met een handicap belangrijk, omdat dit de maatschappelijke participatie vergroot en het gevoel van sociale isolatie doet minderen (Foley, 2004: 143). Andere voordelen van internet zijn: het minder afhankelijk zijn van anderen voor informatie of diensten, en praktische voordelen, zoals geldtransacties uitvoeren (Duimel, 2007).

1.2.5. Conclusie internetgebruik, sociale isolatie en persoonlijke kenmerken

Geconcludeerd kan worden dat de betekenis van internet voor sociabiliteit afhangt van de persoonlijke kenmerken van de gebruiker, zoals de mate van eenzaamheid, sociale angst, eigenwaarde, controle en het gevoel van een betekenisvol bestaan. Uit voorgaande studies bleken met name personen met een handicap deze persoonlijke kenmerken te bezitten en reeds in een zekere mate van sociale isolatie te verkeren (Duimel 2007; Foley, 2004). Juist personen met deze kenmerken hebben vermoedelijk baat bij het gebruik van internet. Ondanks de mogelijke positieve effecten van internet is dit medium door belemmeringen niet even toegankelijk voor iedereen. Door internet toegankelijk en laagdrempelig te maken, zouden gehandicapten gebruik kunnen maken van de voordelen van internet en uit een sociaal isolement kunnen komen of tenminste niet verder geïsoleerd raken wanneer hier sprake van is (Foley, 2004).

1.2.6. Studie 2: Deelvraag en hypothesen

De verwachting is dat juist onder verstandelijke en lichamelijke gehandicapten een positief effect van internetgebruik ontstaat op sociabiliteit. Dit is de reden waarom juist gehandicapte mensen interessant zijn voor nader onderzoek, omdat het gaat om mensen met een groot risico om in een sociaal isolement terecht te komen en daardoor grote kans bestaat dat zij juist baat hebben bij internet. Aan de hand van de eerder genoemde vermoedens betreffende verschillende effecten van internet op type persoon en/of groep, en de *efficiency* en *displacement* hypothese is de vierde deelvraag geformuleerd die in figuur twee staat weergegeven en dient als tweede studie van dit onderzoek.

Figuur 2. Deel 2 van het onderzoek

Samenhang tussen gebruik- behoefte internet en sociale isolatie

De vierde deelvraag luidt: (D4) Hoe hangt internetgebruik en- behoefte samen met sociale isolatie en in hoeverre wordt dat verband beïnvloed door verschillende persoonlijkheidskenmerken? De vierde deelvraag wil het effect van persoonlijke kenmerken als mediërende factor vaststellen en de sociale consequenties van internetgebruik en- behoefte beter begrijpen. Om deze deelvraag te beantwoorden, is een aantal hypothesen opgesteld aan de hand van literatuur.

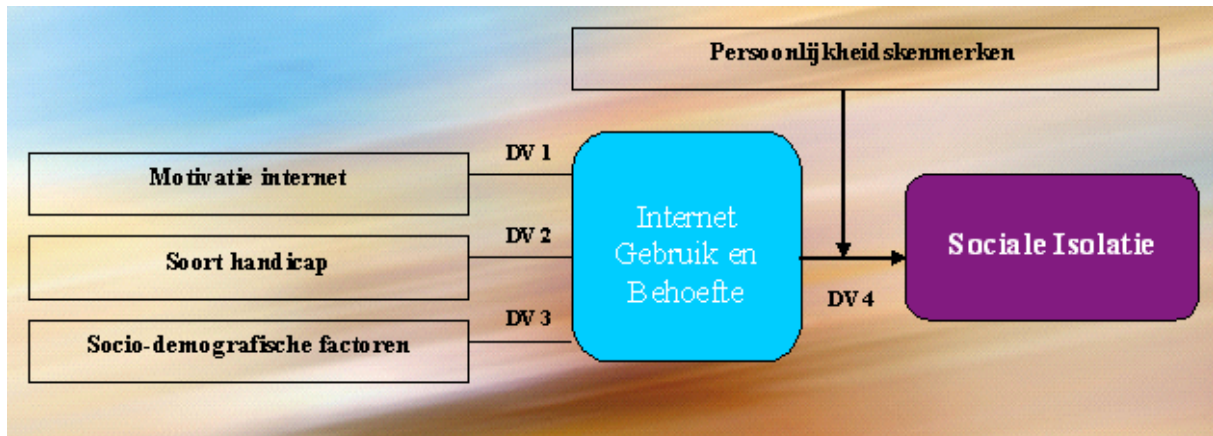
De verwachting is dat mensen in een sociaal isolement meer behoefte hebben aan sociale contacten en dus een sociaal netwerk. Anderzijds gebruiken mensen met een groot netwerk het sociale aspect van internet meer. De eerste hypothese is: (H1) Hoe lager de mate van sociaal isolement is, hoe meer mensen gebruik maken van inter-persoonlijke communicatie.

Een tweede verwachting is dat internet verschillende effecten heeft op sociabiliteit voor verschillende groepen (Pikoleit & Thomsen, 2006; Valkenburg & Peter, 2008). Met name adolescenten hebben baat bij de ontwikkeling van sociale competenties via internet (Valkenburg & Peter, 2008). Daarnaast vormen mensen met een klein sociaal netwerk een grotere risicogroep om in een sociaal isolement terecht te komen (Foley, 2004; Jehoel-Gijsbers, 2004; Pikoleit & Thomsen, 2006). Het vermoeden is dat juist mensen met bepaalde positieve persoonlijkheidskenmerken een groter netwerk zullen hebben. De volgende hypothese luidt: (H2) Hoe hoger mensen scoren op emotionele stabiliteit, extraversie en openheid en hoe lager op eenzaamheid hoe lager het sociale isolement is.

Volgens Weiser (2001) is de activiteit die men op internet onderneemt van invloed op de sociale integratie. Valkenburg en Peter (2006) geven aan dat internet als communicatiemiddel belangrijk wordt bevonden onder adolescenten met een relatief grote sociale angst en eenzaamheid. Ook ouderen hebben baat bij het gebruik van een communicatiemiddel als e-mail (Foley, 2004). De laatste hypothese luidt: (H3) Hoe hoger mensen scoren op eenzaamheid en hoe lager op extraversie, emotionele stabiliteit en openheid, hoe belangrijker de rol van internetgebruik- en behoefte in het verkrijgen van een sociaal netwerk.

1.3 Conceptueel model

Net als bij de U&G benadering wordt gebruik gemaakt van conceptuele modellen. Dat betekent dat een variëteit aan een databestand nodig is om verschillende functies van internetgebruik en- behoefte te kunnen classificeren en dus tot een concept te komen. Hetzelfde geldt voor sociaal isolement, type persoonlijkheid, motivatie internet. Middels het model wordt getracht antwoord te vinden op de centrale probleemstelling: *Hoe gaan verstandelijk en lichamelijke gehandicapten om met internet en in hoeverre kan internet een bijdrage leveren aan de integratie in de samenleving?*

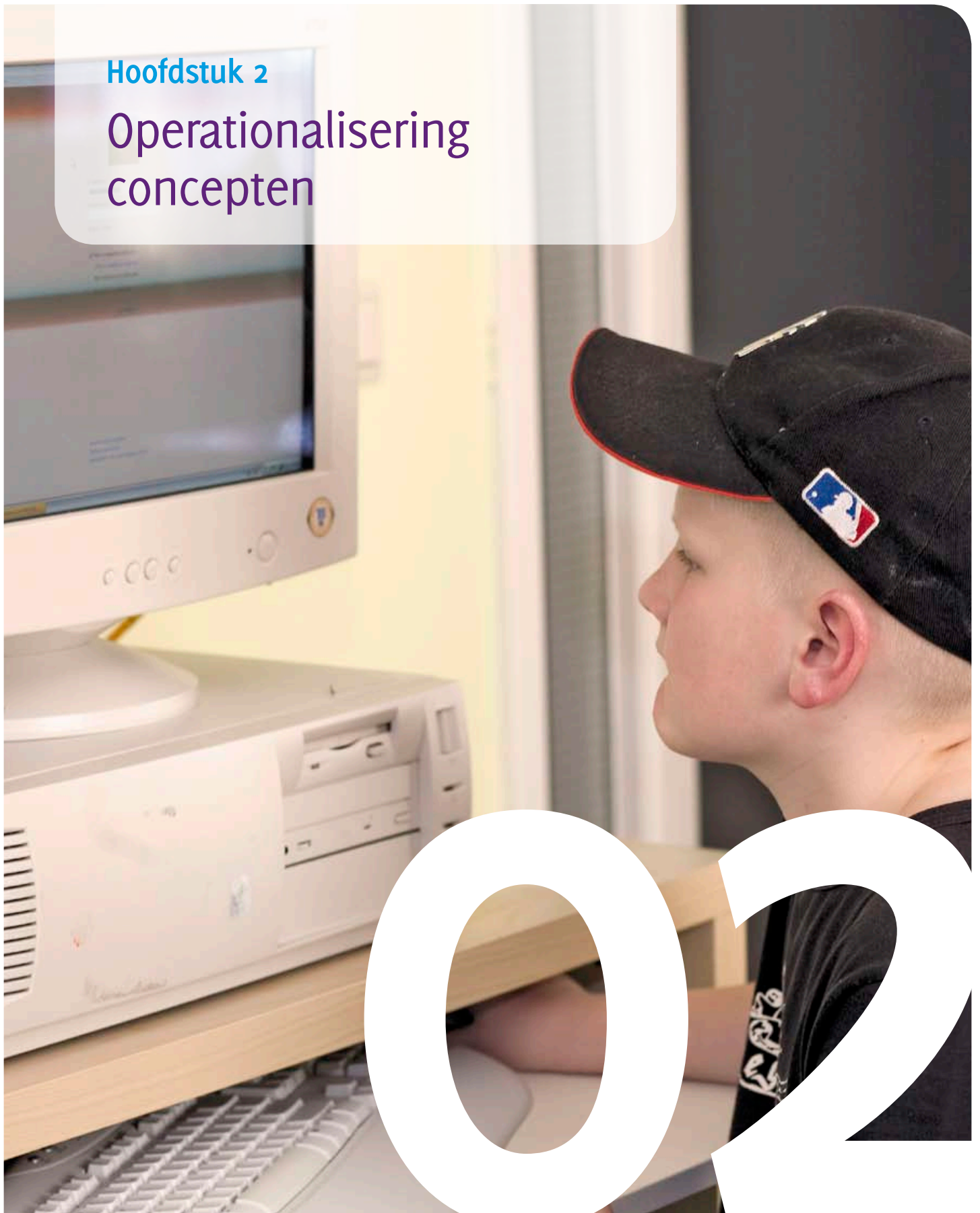

Figuur 3. Conceptueel model

De vier deelvragen staan ter verduidelijking aangegeven met een cijfer (DV1, DV2, DV3, DV4) in het conceptueel model. De eerste deelvraag (Wat zijn de achterliggende motivaties van het gebruik van en behoefte naar internet voor verschillende categorieën respondenten?) onderzoekt middels de U&G theorie om welke redenen internet wordt gebruikt. De tweede deelvraag (Wat is de invloed van verschillende categorieën van verstandelijke en lichamelijke handicaps op het gebruik van en de behoefte aan internet?) onderzoekt in welke mate de handicap een belemmerende rol speelt in deelname van internet en behoefte hieraan. De derde deelvraag (Wat zijn de socio-demografische achtergronden van verschillende categorieën respondenten en verschillen deze van elkaar in motivatie?) onderzoekt in welke mate mensen met een handicap van elkaar verschillen wanneer wordt gekeken naar socio-demografische kenmerken. De laatste deelvraag (Hoe hangt internetgebruik- en behoefte samen met sociale isolatie en in hoeverre wordt dat verband beïnvloed door verschillende persoonlijkheidskenmerken?) onderzoekt het effect van internetgebruik op sociaal isolement dat afhangt van persoonlijkheidskenmerken en of internetgebruik een positieve (*efficiency* theorie) of negatieve (*displacement* theorie) invloed heeft op de gebruiker.

Hoofdstuk 2

Operationalisering concepten

Hoofdstuk 2. Operationalisering concepten

In de operationalisering van dit onderzoek worden verbanden gelegd in het conceptueel model dat in figuur drie (paragraaf 1.3) staat weergegeven. In dit hoofdstuk wordt uitleg gegeven hoe deze concepten zijn gemeten en welke statistische analyses zijn gemaakt voor de uitvoering van een kwantitatief onderzoek. Een uitgebreid verslag over de analyses zijn in de bijlage (B2) terug te vinden.

2.1 De onderzoeksgroep

In de literatuur is beargumenteerd waarom juist mensen met een verstandelijke handicap interessant zijn voor nader onderzoek. Zo is gebleken dat mensen met een lichamelijke handicap ook vaak te kampen hebben met intellectuele achterstanden vanwege langdurige ziektes en hersenbeschadigingen. Velen hebben dan ook speciaal onderwijs gevolgd vanwege bestaande achtergronden. Dit onderzoek neemt zowel verstandelijk als lichamenlijk gehandicapte mensen op waarin een onderscheid bestaat tussen Licht Verstandelijk Gehandicapt¹¹ (LVG), Verstandelijk Gehandicapt Algemeen¹² (VGA), Sterk Gedragsgestoord Licht Verstandelijk Gehandicapt¹³ (SGLVG) en Lichamenlijk Gehandicapt¹⁴ (LG) (www.pluryn.nl). Voor de groep verstandelijk gehandicapten zijn drie categorieën gevormd, waarbij de eerste groep in mindere mate verstandelijke handicap is dan de derde categorie. Voor lichamenlijk gehandicapten is geen verdere onderscheid gemaakt, omdat de aandoeningen teveel uiteen lopen.

Voor het maken van analyses voor het kwantitatief onderzoek is een andere indeling gemaakt. Na het invullen van de enquêtes bleken twee cliënten met een andere soort handicap de enquête hebben ingevuld, *namelijk Pervasive Developmental Disorder - Not Otherwise Specified* (PDD-NOS) en niet aangeboren hersenletsel (NAH). Deze cliëntengroepen zijn bij Verstandelijk Gehandicapt Algemeen Verstandelijk groep ingedeeld. Ook de groep Sterk Gedragsgestoord Licht Verstandelijk Gehandicapt is hierbij ingedeeld, omdat slecht tien cliënten met deze soort handicap de enquête hebben ingevuld. Uiteindelijk zijn er vier groepen ontstaan door middel van het aanmaken van dummyvariabelen: LVG, VGA, LG en Meervoudig Complex Gehandicapt¹⁵ (MCG).

2.2 Sociaal isolement

Het begrip sociaal isolement is meetbaar door te kijken naar de participatie van gehandicapten in het maatschappelijk verkeer. Het project *Living Conditions and Quality of Life in Europe* (gefinancierd door de *European Foundation*) heeft een aantal kerndomeinen onderscheiden die als belangrijke dimensies van sociale uitsluiting kunnen worden gezien, namelijk: werk, inkomensbronnen, gezin, maatschappelijke participatie, gezondheid en opleiding (Jehoel-Gijsbers, 2004:10). Maatschappelijke participatie wordt door Kraut et al. (1998:1022) als *social involvement* beschreven. Vier categorieën meten deze participatie, namelijk communicatie met familie, grootte van het sociale netwerk, grootte van het sociale netwerk op langere afstand en sociale ondersteuning. Bij communicatie met de familie is gevraagd naar de mate waarin men tijd met familie en vrienden spendeert. De grootte van het netwerk is vastgesteld in zowel de nabije omgeving als op langere afstand. Deze eerste twee indicatoren zijn informele netwerken waarbij is gekeken naar de hoeveelheid vrienden en familie. Ten

¹¹ Zij worden door hun handicap gehinderd in hun sociale aanpassingsvermogen en lopen op enigerlei wijze vast in hun ontwikkeling. Die ontwikkeling dient weer vlot getrokken te worden met tijdelijke en gerichte opvoeding, begeleiding en (intensieve) behandeling.

¹² Jongeren, jong volwassenen, volwassenen en ouderen met een verstandelijke beperking die om uiteenlopende redenen niet thuis of (volledig) zelfstandig kunnen wonen en/of dagbesteding kunnen hebben. Ze vragen ondersteuning bij wonen, vrije tijd, arbeid, maatschappelijke participatie. Geregeld zijn er ook bijkomende problemen (psychiatrische bijvoorbeeld) die om aangepaste begeleiding/behandeling vragen.

¹³ Jong-volwassenen en volwassenen met een licht verstandelijke handicap en (ernstige) gedragsproblemen (sociaal-emotioneel, qua impulsregulering, integratief). Blijvende ondersteuning is nodig (continu, systematisch, multidisciplinair, huisvestelijk) en behandeling is gericht op leren omgaan met de gevolgen van de problematiek en het voorkomen van erger.

¹⁴ Mensen met een lichamenlijke beperking die ondersteuning vragen bij wonen, vrije tijd, arbeid, maatschappelijke participatie die sociaal-emotioneel en bij hun school- en arbeidsontwikkeling extra toerusting nodig hebben.

¹⁵ Jongeren en volwassenen met een meervoudig-complexe handicap die chronisch specialistische zorg en begeleiding nodig hebben, op alle fronten: somatisch, communicatief, belevingsgericht.

slotte is de vraag gesteld hoe makkelijk het is om hulp, advies, emotionele ondersteuning en kameraadschap te krijgen van anderen. Ook is gekeken naar ondersteuning vanuit begeleiding die men ontvangt vanuit de zorginstelling (hoe meer ondersteuning, hoe afhankelijker men is). Daarnaast is ook een vraag gesteld over het volgen van een cursus, opleiding of werk en in welke mate men hier mee bezig is. Dit zijn de indicatoren die isolement kunnen indiceren, omdat het de kernactiviteiten vormen die mensen maatschappelijk betrokken maken. Eén indicator wordt daaraan toegevoegd, namelijk vrijetijdsactiviteiten. Onder vrijetijdsactiviteiten wordt het volgende verstaan: hobby's, sporten en recreatie in de avonden. Het merendeel van deze activiteiten wordt vanuit een zorginstelling aangeboden. Al deze elementen van tijdsbesteding worden opgenomen als indicatoren voor sociaal isolement.

Middels een factor analyse (zie bijlage B2.1) is tot een tweedeling gekomen in sociaal isolement, waarbij tien ordinale variabelen (1 staat voor: helemaal niet van toepassing en 5 staat voor: helemaal wel van toepassing) zijn gereduceerd. Met deze twee componenten wordt 54,8 procent van variatie verklaard. De vragen 'Ik ben afhankelijk van de begeleiding van Pluryn' en 'Ik volg een cursus, opleiding of werk' zijn buiten beschouwing gelaten. Deze componenten staan meer voor zelfstandigheid dan voor isolatie. De eerste factor 'netwerk buiten' geeft het sociale netwerk van de cliënten weer dat zij buiten Pluryn om hebben. Dat zijn vrienden en familie. De tweede factor 'netwerk binnen' geeft het sociale netwerk van de cliënten weer dat zij binnen Pluryn hebben. Dit bestaat uit activiteiten die zij met name binnen Pluryn uitvoeren. Verder redenerend zou gesteld kunnen worden dat cliënten met een netwerk buiten Pluryn in mindere mate sociaal geïsoleerd zijn, dan cliënten met voornamelijk een netwerk binnen Pluryn. Dit uitgaande dat een netwerk buiten Pluryn om moeilijker te vormen is en een grote mate van sociale vaardigheden vereist.

2.3 Motivatie internet

Het gebruik van internet valt in het onderzoek van Jehoel-Gijsbers (2004) onder ict-vaardigheden (Informatie en Communicatie Technologie), waar niet alleen computervaardigheden, maar ook technische handelingen onder gerekend worden. Volgens Jehoel-Gijsbers (2004) behoort deze tot de basisvaardigheden in de moderne samenleving. In dit onderzoek gaat het om het gebruik van internet, dus welke activiteiten ondernemen gehandicapten op internet?

Wolftradt en Doll (2001:21) onderscheiden drie soorten motivaties: informatie, entertainment en inter-persoonlijke communicatie. Deze motivaties koppelen zij aan de activiteiten die adolescenten gebruiken op internet, namelijk het zoeken van online-informatie is gekoppeld aan informatie motivatie, e-mailen en het bezoeken van iemands home-page aan inter-persoonlijke communicatie, het downloaden van software aan entertainment motivatie en het spelen van computerspelletjes aan entertainment motivatie. Ten slotte koppelen ze surfen op het web aan alle drie de motivaties (Wolftradt & Doll, 2001:21). Weiser (2001) komt in zijn onderzoek middels een factor-analyse tot een andere verdeling, namelijk tot de SAR en GIA. Met andere woorden persoonlijke communicatie en informatie opzoeken. In dit onderzoek is de verdeling, zoals Wolftradt en Doll (2001) hebben gegeven aangehouden. Dit omdat Weiser zich beperkt heeft tot een tweetal verdelingen en dus niet zo uitgebreid is als Wolftradt en Doll (2001). Daarnaast blijkt uit de literatuurstudie dat zowel mannen als jongeren veel gebruik maken van entertainmentactiviteiten op internet. Het is belangrijk dat deze categorie wordt opgenomen in dit onderzoek. De indicatoren die hiervoor zijn gebruikt zijn deels overgenomen van Wolftradt en Doll (2001). Aan de hand van het kwalitatief onderzoek zijn deze aangepast en soms weggelaten of juist uitgebreid. Het betreft dertig variabelen van ordinale schaal (mate van belangrijkheid in een vijfpuntsschaal). In de bijlage (B2.3) staat aangegeven welke variabele bij welke motivatie hoort. Deze variabelen zijn middels statische analyses bij elkaar opgesteld. De Cronbach's Alpha van entertainment motivatie is 0,77, van inter-persoonlijke communicatie motivatie is 0,87 en van informatieve motivatie is 0,87.

2.4 Internetgebruik en- behoefte

Behoeftes aan en gebruik van internet zijn indicatoren voor internetgedrag. In dit onderzoek zijn deze twee indicatoren apart bevraagd, omdat behoeften anders kunnen zijn dan het feitelijke gebruik vanwege belemmeringen. Daarnaast kan het zijn dat een persoon geen gebruik maakt van internet, maar wel behoefte hieraan heeft. Aan het gedrag op internet liggen een aantal motivaties ten

grondslag, namelijk: informatie, entertainment en inter-persoonlijke communicatie. Dezelfde drie categorieën zijn aangehouden bij internetgebruik en- behoefte. Hiervoor zijn negen variabelen gebruikt. Het versturen van een e-mail, brieven typen, chatten (op MSN) met anderen en via Hyves contact houden met anderen zijn bij elkaar opgesteld tot een nieuwe variabele inter-persoonlijke communicatie. Voor spelletjes spelen op internet, films (downloaden) kijken op internet en foto's kijken op internet is de nieuwe variabele entertainment aangemaakt. Onder de nieuwe variabele informatief vallen informatie opzoeken op internet en internetbankieren. De Cronbach's Alpha van entertainment gebruik is 0,79 van inter-persoonlijke communicatie gebruik is 0,83 en van informatief gebruik is 0,60. De Alpha waarde van de dimensie informatiegebruik is aan de lage kant, omdat slechts twee variabelen hiervoor zijn gebruikt. Bij gebruik van meerdere variabelen zou er waarschijnlijk een hogere waarde ontstaan. In bijlage B2.2 staan alle analyses vermeld.

2.5 Socio-demografische factoren

Uit het theoretisch kader kwam naar voren dat een aantal socio-demografische factoren van invloed kan zijn op internetgedrag en- behoefte. De factoren die worden gebruikt zijn geslacht, leeftijd, werksituatie en woonsituatie. Alle variabelen zijn onafhankelijk, omdat deze niet kunnen worden beïnvloed. Geslacht is natuurlijk onderverdeeld in man en vrouw. Respondenten hebben zelf kunnen invullen wat hun leeftijd is. Bij de werksituatie is gevraagd: 'Heb je een baan?'. Cliënten kregen vijf antwoordmogelijkheden, namelijk 'nee, ik doe vrijwilligerswerk (of dagactiviteiten)', 'ja, minder dan 20 uur per week', 'ja, tussen 20 en 32 per week' en 'ja, tussen de 32 en 40 uur per week'. Ten slotte is de woonsituatie gekoppeld aan verschillende mogelijke combinaties, zoals begeleiding, onderwijs en woonondersteuning. Hierbij kregen cliënten veertien antwoordmogelijkheden en deze staan in de bijlage (B1).

Voor het maken van statistische analyses is de werksituatie omgevormd tot twee variabelen, namelijk cliënten die wel of niet een baan hebben. Dit doordat slechts een klein gedeelte van de cliënten het aantal uren dat zij werken heeft aangegeven.

2.6 Type persoonlijkheid

Om een uitgebreid beeld te krijgen van de invloed van het type persoonlijkheid op de relatie tussen internetgebruik en sociale isolatie zijn twee soorten persoonskenmerken gebruikt, namelijk globale en specifieke eigenschappen. Allereerst het *Five Factor Inventory Model* (ook wel NEO-FFI en de *Big Five* genoemd) dat een representatie geeft van de belangrijkste globale persoonlijke eigenschappen. Drie eigenschappen daarvan zijn geselecteerd, namelijk extraversie, emotionele stabiliteit (het tegenovergestelde is neuroticisme) en openheid (Van Eijck & De Graaf, 2001). Dit zijn de meest uitgesproken kenmerken van de vijf en zijn daarom gekozen.

Om deze drie kenmerken te meten hebben Van Eijck en De Graaf (2001) gebruik gemaakt van een Nederlandse versie van een gestandaardiseerde verkorte schaal van de *Big Five*. Het gaat daarbij om een lijst met zes eigenschappen per persoonlijkheidskenmerk die met een zevenpuntsschaal zijn gemeten. Extraversie bestaat uit de items: terughoudend, stil, gesloten, spraakzaam, schuchter en teruggetrokken (Van Eijck & De Graaf, 2001). Emotionele stabiliteit bestaat uit de items: prikkelbaar, zenuwachtig, snel geraakt, ongerust, angstig en nerveus (Van Eijck & De Graaf, 2001). Openheid bestaat uit de items: fantasierijk, onderzoekend, veelzijdig, vernieuwend, artistiek en creatief (Van Eijck & De Graaf, 2001). In dit onderzoek is een vijfpuntsschaal gebruikt, omdat mensen met een verstandelijke handicap niet aan teveel prikkels mogen worden blootgesteld en dus zo min mogelijk opties moeten krijgen om een keuze te maken.

De Cronbachs betrouwbaarheidscoëfficiënt (het gemiddelde van de zes eigenschappen) meet de betrouwbaarheid van de kenmerken. Alle items behalve 'spraakzaam' voor extraversie zijn andersom gecodeerd, omdat deze het tegendeel (introversie) meten. Voor emotionele stabiliteit zijn alle items andersom gecodeerd, omdat ze nu neuroticisme meten. Extraversie heeft een Cronbach's Alpha van 0,73, emotionele stabiliteit een waarde van 0,84 en openheid een waarde van 0,79.

Naast deze drie persoonlijkheidskenmerken is ook gekozen voor een andere persoonlijke eigenschap, namelijk eenzaamheid die door meerdere onderzoekers (Valkenburg & Peter, 2006; Valkenburg & Peter, 2008; Kraut et al. 1998; Caplan, 2003; Fokkema & Knipscheer, 2006) in verband wordt gebracht met internetgebruik. Om eenzaamheid te meten maken veel onderzoekers gebruik van

de *UCLA Loneliness Scale (version 3)* van Russel (1996). Deze schaal is ontworpen om variaties in eenzaamheid in het dagelijks leven te achterhalen. Russell (1996) geeft van de verkorte *Loneliness Scale* een betrouwbaarheid van een coëfficiënt van 0.89. De Nederlandse versie van de eenzaamheidschaal, afkomstig van De Jong Gierveld en Kamphuis (1985), is in dit onderzoek gebruikt. Het betreft vijf positieve en zes negatieve items. De vijf positieve items zijn voor de analyses andersom gecodeerd. Respondenten is gevraagd in hoeverre de stellingen voor hen van toepassing zijn. In dit onderzoek heeft de variabele eenzaamheid na aanmaak bestaande uit de elf variabelen een Cronbach's Alpha van 0,73.

De vijf positieve eigenschappen zijn: Er is altijd wel iemand in mijn omgeving bij wie ik met mijn dagelijkse probleempjes terecht kan, er zijn genoeg mensen op wie ik in geval van narigheid kan terugvallen, ik heb veel mensen op wie ik volledig kan vertrouwen, er zijn voldoende mensen met wie ik me nauw verbonden voel, wanneer ik daar behoefte aan heb kan ik altijd bij mijn vrienden terecht (De Jong Gierveld & Kamphuis, 1985). De zes negatieve items zijn: Ik mis een echt goede vriend of vriendin, ik ervaar een leegte om me heen, ik mis gezelligheid om me heen, ik vind mijn kring van kennissen te beperkt, ik mis mensen om me heen, vaak voel ik me in de steek gelaten (De Jong Gierveld & Kamphuis, 1985). In bijlage B2.4 zijn de analyses terug te vinden.

Hoofdstuk 3

Methodologie en dataverzameling

03

Hoofdstuk 3. Methodologie en dataverzameling

Dit hoofdstuk verschaft duidelijkheid over het type onderzoek dat is uitgevoerd. Daarnaast is een korte uitleg gegeven over de wijze waarop de steekproef tot stand is gekomen en welke technieken zijn gebruikt voor het kwalitatief en kwantitatief onderzoek.

3.1 Type onderzoek

Deze studie heeft een start gemaakt met kwalitatief onderzoek dat bestaat uit diepte-interviews met deskundigen op gebied van de gehandicaptenzorg. Met deskundigen worden teamleiders, begeleiders en cliënten van de zorginstelling Pluryn bedoeld. Door deze deskundigen te interviewen werd duidelijk welke belemmeringen verstandelijk gehandicapten precies ondervinden bij het gebruiken van internet en aan welke activiteiten op internet zij behoefte hebben. Ook is gevraagd in welke mate internet gehandicapten uit een sociaal isolement kan halen. Ook is gevraagd welke cliënten gebruik maken van internet en wat hun socio-demografische kenmerken zijn.

Naast het kwalitatief onderzoek is ook een kwantitatief onderzoek uitgevoerd. Dit had een tweeledig doel, namelijk het vormen van een enquête en het testen van hypothesen. Voor het kwantitatief onderzoek zijn enquêtes afgenomen onder lichamelijk gehandicapten en verschillende categorieën van verstandelijk gehandicapten die de onderzoeksdoelgroep vormen.

3.2 Onderzoekspopulatie en steekproef

Voor een betrouwbaarheid van 95% bij een populatie van 1300 hoort een steekproefgrootte van ongeveer 297 cliënten (Sekaran, 2003: 294). De populatie bestaat uit de cliënten binnen de Stichting Pluryn, waardoor het onderzoek een case-studie betreft. Uiteindelijk hebben 278 cliënten enquêtes ingevuld en dat aantal is ruim voldoende om onderzoeksresultaten te kunnen generaliseren.

Door gebruik te maken van statistische methoden zijn de vooraf geformuleerde hypothesen getest. In dit onderzoek gaat het met name om samenhangen en verschillen. Het meetniveau is beperkt tot nominaal (geslacht, soort handicap werksituatie, woonsituatie), interval (leeftijd) en ordinaal (behoefte en gebruik internet, sociale isolatie, motivatie internet) niveau. Hiervoor zijn regressieanalyses voor de hypothesen gebruikt. Met behulp van frequentietabellen is de doelgroep uitgebreid beschreven.

3.3 Onderzoeksinstrumenten

Om de variabelen sociaal isolement, motivaties, internetgebruik en- behoefte en persoonlijke kenmerken meetbaar te maken zijn schaalconstructies gebruikt. Uit de operationalisering van deze begrippen is gebleken dat er meerdere vragen per variabele nodig zijn in de enquête. Ieder begrip bestaat uit dus een aantal componenten. In SPSS is nagegaan of de variabelen bij elkaar gevoegd kunnen worden tot een totaalscore. Hiervoor is de functie *Reliability Statistics* de Cronbach's Alpha uitgevoerd. De Alpha kan een waarde hebben die van 0 tot 1,00 loopt, waarbij 0 betekent dat er geen samenhang bestaat tussen de vragen. De functie *Alpha if item deleted* kan vervolgens laten zien of de betrouwbaarheid van het concept kan worden vergroot wanneer een bepaald item wordt weggehaald. Een uitgebreid verslag van deze resultaten zijn terug te vinden in de bijlage (B).

3.4 Kwalitatieve technieken

In het vorige hoofdstuk zijn groepen genoemd, met ieder hun eigen expertise, die voor het kwalitatief onderzoek zijn ondervraagd. Een groot voordeel van interviews is dat achterliggende redenen van een antwoord kunnen worden achterhaald. Het geeft namelijk informatie over attitudes, opinies, gevoelens, gedachten of kennis (Sekaran, 2003: 225). Er is voor gekozen om alle groepen individueel en mondeling te interviewen. Het voordeel hiervan is dat het geschikt is voor open en ingewikkelde vragen, voor veel vragen, dat er controle is op het invullen van antwoorden en dat de kans op non-respons relatief klein is (Sekaran, 2003: 229). Daarnaast biedt een kwalitatief onderzoek de kans om vragen toe te lichten, wat met name voor verstandelijk gehandicapten prettig is. Ook is gebruik gemaakt van open vragen om de mogelijke antwoorden zo ruim mogelijk te houden. Bij de

formulering van vragen is rekening gehouden met het categoriseren van de vragen tot thema's, zodat een heldere en chronologische vraagstelling is ontstaan. De gestelde vragen zijn in de bijlage (B19) terug te vinden. Ten slotte zijn dezelfde vragen voor verstandelijk gehandicapten gebruikt, maar makkelijker geformuleerd.

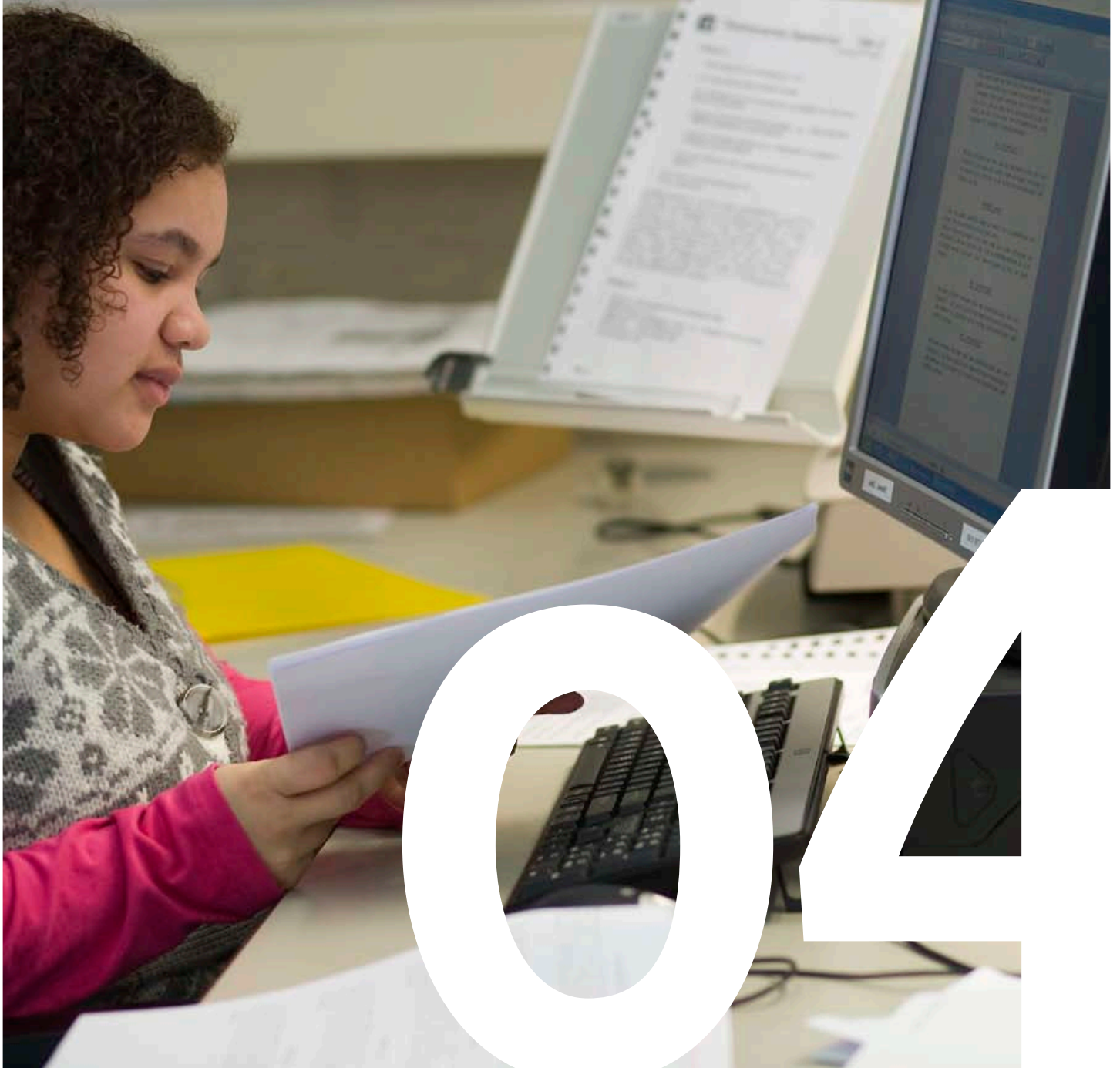
3.5 Statistische technieken voor kwantitatief onderzoek

Voor het testen van de hypothesen zijn items van verschillende contacten (sociale isolatie, behoefte en gebruik internet, motivatie internet en persoonlijke kenmerken) bij elkaar gevoegd. Anderzijds zijn sommige variabelen (werksituatie, woonsituatie en soort handicap) anders gecodeerd om deze te gebruiken in regressie analyses. Voor sociale isolatie zijn tien vragen gebruikt in een factoranalyse (zie bijlage B2.1). Deze heeft het tot twee componenten gereduceerd (netwerk binnen en netwerk buiten).

Vervolgens zijn regressie analyses uitgevoerd om het conceptuele model en de daarbij horende hypothesen te toetsen. Regressie analyses zijn gebruikt om een waarde van een variabele te voorspellen op basis van andere variabelen. Er is gekeken naar causale verbanden, waarbij is gezocht naar verbanden tussen de afhankelijke (de voorspelde) variabele en de onafhankelijke variabele. Vaak zijn het meerdere onafhankelijke variabelen die de afhankelijke variabele beïnvloeden en is een multiple regressie analyse uitgevoerd.

Hoofdstuk 4

Resultaten analyses: kwalitatief onderzoek

Hoofdstuk 4. Resultaten en analyses: kwalitatief onderzoek

Het kwalitatief onderzoek bestaat uit twintig persoonlijk afgenomen interviews met teamleiders, begeleiders en cliënten van de zorginstelling Pluryn. Door middel van een persoonlijke e-mail naar teamleiders zijn afspraken met cliënten, teamleiders en begeleiders gemaakt voor interviews. Niet alle zes locaties van Pluryn zijn benaderd voor een interview. De Winckelsteegh is niet benaderd, omdat het mensen betreft met een zeer ernstige verstandelijke handicap en/of meervoudige complexe handicaps. Deze cliënten hebben geen ervaring met internetgebruik en het beantwoorden van vragen is voor deze groep moeilijk. Daarnaast zouden begeleiders en teamleiders weinig kunnen vertellen over deze cliënten betreffende de omgang met internet. De locaties Werkenrode, Jan Pieter Heije en de Groesbeekse Tehuizen hebben deelgenomen aan de interviewreeks. Het Hietveld heeft geen medewerking verleend aan het kwalitatieve onderzoek. In totaal is gesproken met tien teamleiders en/of begeleiders en acht cliënten met een verstandelijke en/of lichamelijke handicap. Met twee cliënten van de Groesbeekse Tehuizen is een groeps gesprek gevoerd. Alle interviews zijn uitgewerkt en zijn in bijlage B1 tot en met B18 terug te vinden.

Voordat verder wordt gegaan met de uitkomsten van het kwalitatief onderzoek is het van belang uitleg te geven over de verschillende locaties en doelgroepen binnen Pluryn waarmee is gesproken voor het kwalitatieve onderzoek. Dit zodat er een goed beeld ontstaat van de cliëntendoelgroep waarmee is gesproken.

Jan Pieter Heije is een orthopedagogisch behandelcentrum voor kinderen en jongeren met een licht verstandelijke handicap en gedragsproblemen. Als gevolg van een stagnatie in hun ontwikkeling kunnen zij thuis, in de buurt of op school vastlopen. Het gaat veelal om jongeren die naast hun verstandelijke handicap bijkomende problemen hebben, zoals ADHD, autisme en hechtingsproblemen (www.pluryn.nl).

Groesbeekse Tehuizen ondersteunt (jong) volwassenen met een licht tot matige verstandelijke handicap. Ook cliënten met een combinatie van verstandelijke handicap en gedragsproblemen en ouderwordende cliënten ontvangen ondersteuning van Groesbeekse Tehuizen (www.pluryn.nl).

Werkenrode ondersteunt mensen met een lichamelijke handicap. Ongeveer zestig procent van de cliënten heeft naast een lichamelijke handicap ook een verstandelijke handicap. De doelgroep bestaat uit jongeren vanaf twaalf jaar en volwassenen. Het doel is dat de cliënt een zo zelfstandig mogelijk leven leidt in de maatschappij (www.pluryn.nl).

4.1 Doelgroep cliënten

In het theoretisch kader werd reeds duidelijk dat de zwart-wit indeling tussen verstandelijk en lichamelijk gehandicapten meer grijs is dan hij in eerste instantie lijkt. Over het algemeen kampen lichamelijk gehandicapten met andere belemmeringen dan verstandelijk gehandicapten. Lichamelijk gehandicapten kampen met de functionele toepassingen op de computer en verstandelijk gehandicapten met de intellectuele belemmeringen. Zo communiceert een cliënt van de Groesbeekse Tehuizen met zijn begeleider middels een toetsenbord, wegens een gehoorstoornis. Een andere cliënt maakte voordat hij een beperking kreeg aan zijn handen muziek op instrumenten. Nu gebruikt hij de computer hiervoor.

Ook het kwalitatief onderzoek ondersteunt de meer grijze indeling. Zo blijkt dat een groot gedeelte van de lichamelijk gehandicapten een intellectuele achterstand heeft opgelopen. Dat komt bijvoorbeeld door langdurende ziekenhuisopnamen, gebrek aan scholing (moeite met lezen en schrijven) en complicaties bij geboorte of een niet aangeboren hersenletsel (NAH). Daarnaast bestaat een groep verstandelijk gehandicapten die ook visueel of motorisch gehandicapt is. Resumerend gaat het om doelgroepen met een complexere handicap dan alleen verstandelijk of lichamelijk.

Dat er een verschil blijft bestaan in de manier waarop het merendeel van de lichamelijk gehandicapten met de computer omgaat, is prominent aanwezig. Zo heeft een cliënt met spastische bewegingen een toetsenbord met een vertragingfunctie gekregen en een andere cliënt met een visuele

handicap een voorleesfunctie op de computer. Ondanks dat verschil blijkt uit het kwalitatief onderzoek dat het IQ een belangrijkere graadmeter is voor de manier waarop cliënten met de computer en internet omgaan dan de soort handicap. Hoewel de soort handicap natuurlijk vaak gepaard gaat met een bepaalde mate van IQ. Dat er grote verschillen bestaan in de omgang met internet tussen cliënten blijkt uit diverse opmerkingen van begeleiders en teamleiders.

Mariska van Tiem geeft aan: ‘De taal die wordt gebruikt op MSN of Hyves wordt door de cliënten niet altijd goed begrepen. Korte zinnen gaat hen beter af’. Tilly van Zwam zegt: ‘Internet moet simpel zijn met weinig prikkels’. Anderzijds geeft Mariska van Tiem aan: ‘Sommige cliënten zijn wel erg goed met de computer en daar kunnen begeleiders veel van leren’. Ook Ria van Remmerden zegt over jongere licht verstandelijk gehandicapten: ‘Op computergebied zijn de meeste cliënten erg slim en weten er meer vanaf dan hun begeleiders’. Dat jongere licht verstandelijk gehandicapten goed met internet om gaan kunnen blijkt ook uit de uitspraak van Marianne Nusselder: ‘Alle jongeren kunnen goed met internet omgaan en zijn veel verder qua niveau dan de meeste verstandelijk gehandicapten’.

Samenvattend kan worden gesteld dat mensen met een lager niveau meer behoefte aan structuur hebben. Het reguliere internet is voor deze mensen lastig, omdat zij niet aan teveel prikkels mogen worden blootgesteld. Hier kan men bijvoorbeeld agressief van worden. Het gaat hier om cliënten met een zwaardere verstandelijke handicap.

4.2 Gebruik en behoefte internet

Een ander belangrijker socio-demografisch verschil in het gebruik maken van internet, dan tussen lichamelijk en verstandelijk gehandicapt, is tussen ouderen en jongeren. Het merendeel van ouderen maakt geen gebruik van internet en heeft daar ook geen behoefte aan. Dit op enkele uitzonderingen na, namelijk mensen met een technische achtergrond of die met technologische ontwikkelingen mee willen gaan. Dit geldt ook voor een groep cliënten op Werkenrode in de categorie van drieëndertig tot en met vijfenveertig. Een begeleider zegt: ‘Mensen die gebruik maken van internet willen er ook graag bijhoren en zijn qua innovatie ver vooruit’.

Er zijn meerdere redenen waarom mensen geen gebruik maken van internet. Allereerst wordt de mogelijkheid om internet te gebruiken niet altijd aangeboden vanuit de woongroep. Het aanvragen van internet is voor veel cliënten en begeleiders een moeizame weg. In sommige woongroepen is een aansluiting niet mogelijk door bijvoorbeeld een verouderd gebouw. Anderzijds zijn mensen afhankelijk van de bereidheid van begeleiders om te helpen. Ook de toepassingen van internet zijn bij een groot deel van de mensen niet bekend of zij hebben daar geen interesse in. Begeleiders zeggen hier het volgende over: ‘Niet-gebruikers praten ook niet over internet en communiceren door middel van post’. Ook geven begeleiders en teamleiders aan ‘Zij hebben dit nooit gebruikt en nooit nodig gehad dus waarom zouden ze dit nu wel ineens gaan gebruiken?’. Cliënten weten niet precies wat internet is en maken er daarom ook geen gebruik van. Bovendien spelen kosten ook mee. Sommige mensen hebben geen geld om een computer of internetverbinding aan te schaffen. Anderen geven liever geld uit aan sigaretten en andere dingen dan aan internet.

Naast de leeftijd speelt het aantal jaren gebruik van de computer en internet mee in de behoefte aan internet. Cliënten die langere tijd gebruik maken van internet zijn beter bekend met de toepassingen en mogelijkheden daarvan. Zo geeft een cliënt aan: ‘Internet geeft toegang tot de wereld’. Ook de bereidheid om te leren omgaan met internet speelt een belangrijke rol. Zeer veel cliënten zijn erg leergierig. Begeleiders en teamleiders geven aan dat er genoeg cliënten zijn die geen gebruik maken van internet, maar zodra de mogelijkheid wordt aangeboden hier wel gebruik van willen maken. Voor sommige locaties, zoals Werkenrode, bestaat de mogelijkheid om computertraining te krijgen. Voor andere locaties, zoals de Groesbeekse Tehuizen, is deze dagactiviteit van het programma afgehaald wegens bezuinigingen. Dat terwijl cliënten aangeven door computertrainingen veel geleerd te hebben en wanneer zij een training kunnen krijgen hier veel interesse in hebben.

4.2.1 Informatief

Aan teamleiders, begeleiders en cliënten is gevraagd op welke wijze cliënten informatie willen ontvangen vanuit de zorginstelling Pluryn en wat de informatiebehoefte is. Dit is erg belangrijk, omdat bepaalde cliënten (vaak gepaard met ernstige handicaps) erg afhankelijk zijn van de informatie die zij vanuit Pluryn ontvangen. Niet elke cliënt is even goed in staat zelf informatie te verzamelen.

Per woongroep wordt anders omgegaan met de informatievoorziening naar cliënten. De cliëntencommunicatie bestaat uit een aantal vaste informatieve bladen, zoals het infobulletin en het cliëntenblad. Daarnaast zijn er vergaderingen binnen woongroepen over bijvoorbeeld de komst van nieuwe stagiaires of een verandering in het Zorg Zwaarte Pakket (ZZP). Pluryn heeft als leidraad zelfregie. Begeleiders en teamleiders vinden het positief wanneer cliënten de mogelijkheid krijgen om zelf informatie te kunnen opzoeken op internet. Toch blijven enkelen sceptisch en geven aan dat cliënten altijd afhankelijk zullen blijven van de informatievoorziening vanuit de begeleiding, omdat cliënten informatie niet zelf gaan opzoeken.

Cliënten geven aan behoefte te hebben aan vaste links die verwijzen naar websites, zoals het zoeken naar hulpmiddelen, waar je kastjes kunt kopen (bij de IKEA), aangepaste vakanties en activiteiten binnen de regio voor mensen met en zonder een handicap. Maar ook informatie over wat er bij de cliënt in de regio (per woongroep) te doen is, zoals hockey of rolstoeldansen. Zowel cliënten als teamleiders en begeleiders geven aan dat er meer informatie moet komen over de ontwikkelingen per locatie en over algemene ontwikkelingen binnen Pluryn. Vaak verhuizen cliënten van woongroep naar woongroep. Hier zouden zij graag van te voren informatie over ontvangen, zoals foto's en ervaringen van bewoners. Informatie over dagbestedingen en activiteiten binnen Pluryn werden ook vaak genoemd.

4.2.2 Entertainment

Niet alle cliënten zitten vanwege informatieve motieven of inter-persoonlijke motieven op internet of willen daarvoor op internet. Wat zij wel allemaal doen is het spelen van spelletjes. Dit varieert van op de computer (patiencen, mahjong en tetteris), tot de Xbox, Playstation, Wii Nintendo en online gamen. Met name jongere licht verstandelijk gehandicapten maken genoeglijk gebruik van online gamen en computerspelletjes. Oudere cliënten spelen meer eenvoudige spelletjes op de computer, zoals kaarten. Sommigen cliënten downloaden ook films, zijn met muziek bezig of zetten foto's van hun digitale camera op hun computer. Sommige familieleden mailen foto's naar begeleiders met het verzoek foto's aan hun kind te laten zien. Cliënten beschikken dan niet over een eigen internetverbinding of computer.

4.2.3 Inter-persoonlijke communicatie

Begeleiders en cliënten geven beiden aan dat inter-persoonlijke communicatie de belangrijkste reden vormt voor cliënten om gebruik te maken van internet. Met name jongere licht verstandelijk gehandicapten geven aan dat Hyves en MSN het voornaamste doel is waarvoor zij internet gebruiken. Hoewel niet iedereen deze programma's gebruikt om dezelfde redenen.

Lichamelijk gehandicapten zijn vaak door hun handicap die zich uiterlijk vertoont niet snel geneigd nieuwe contacten te maken. MSN (en chatten) is voor deze mensen een middel om in contact met anderen te komen zonder hun handicap direct bloot te geven. Zij hebben meer behoefte aan het in contact komen met niet-gehandicapte mensen dan met gehandicapte mensen, hoewel dit in de praktijk niet altijd lukt.

Mariska van Tiem zegt hier het volgende over: 'MSN geeft cliënten een veilig gevoel, omdat het de handicap niet laat zien'. Ook geeft ze aan: 'De stap om contact te leggen met anderen is erg groot'. Cliënten zijn tevens bang dat mensen te weten komen over hun handicap.

Dat de meningen zijn verdeeld over het gebruik maken van internet voor inter-persoonlijke redenen blijkt ook uit een groepsgesprek met Cora van Tricht en Cynthia van de Rest, twee lichamelijk gehandicapten. Cora onderhoudt via internet haar sociale netwerk. 'Als ik geen internet meer heb is dat een gemis tot een deel van de wereld'. Cynthia is het niet met haar eens en laat weten: 'Ik gebruik internet niet voor mijn plezier of tijdverdrijf, maar als een noodzakelijk middel. Internet op

zich vind ik niet zo interessant'. Cynthia gebruikt alleen de mail en bekijkt haar mail niet op dagelijkse basis.

Sommige verstandelijk gehandicapten geven aan juist in contact te willen komen met gelijkgestemden. Het gaat daarbij om mensen die in dezelfde positie zitten of hebben gezeten. Andere cliënten zijn vaak verhuisd van woongroep naar woongroep, waardoor zij soms op afstand wonen van vrienden en familie. MSN en Hyves zijn voor hen middelen om in contact te blijven met deze personen. Dat is helaas niet altijd mogelijk, omdat voor cliënten in sommige woongroepen het internetgebruik tot een half uur per dag wordt beperkt. Ten slotte bestaat er een groep cliënten die graag andere cliënten binnen Pluryn willen ontmoeten. Binnen de Groesbeekse Tehuizen is 'cliënt-zoekt-client' opgestart, waarbij cliënten met dezelfde hobby's aan elkaar gematcht worden. De meeste cliënten geven aan behoefte te hebben aan een dergelijk systeem.

Een belangrijk punt waarop gehandicapte en niet-gehandicapte mensen van elkaar verschillen is de wijze waarop zij in contact komen met anderen. Een groot gedeelte van gehandicapte mensen heeft geen werk of opleiding genoten waardoor je normalerwijs met derden in contact komt en een sociaal netwerk creëert. De meeste cliënten nemen wel deel aan dagactiviteiten en/of vrijwilligerswerk en komen op die manier ook met anderen in contact. Toch blijft het netwerk veelal beperkt tot familie, vrienden, begeleiders vanuit de zorginstelling. Met name onder de groep jongere licht verstandelijk gehandicapten zijn er veel die geen contact meer hebben met familie en uit huis zijn geplaatst. Verschillende begeleiders en teamleiders geven aan dat bepaalde groepen cliënten in een sociaal isolement verkeren of aan het vereenzamen zijn. De sociaal geïsoleerden hebben volgens hen meestal een erg laag IQ met een verstand van één tot en met drie jaar of wonen in een kleine woongroep met weinig onderling contact. Marcel van Keeken geeft aan dat jongeren minder last hebben van deze vereenzaming. 'Zij zijn veelal mondiger en communicatief vaardiger.' Mariska van Tiem zegt hier het volgende over: 'Cliënten leven in een beperkte wereld en internet kan hun wereld verrijken, maar ook isoleren. Zo zijn er mensen die internet als vervangend middel gebruiken om te communiceren met mensen via MSN en daar hun eigen wereld creëren in plaats van *face-to-face* contact hebben'. Internet kan dus twee kanten opgaan. Enerzijds kan het cliënten helpen uit een isolatie te komen, anderzijds kan het de isolatie vergroten. Volgens Ria van Remmerden is het voor de cliënt belangrijk een goed netwerk (begeleiders en familie) te hebben, omdat: 'Dat kan de cliënt helpen om op een juiste manier van internet gebruik te maken'.

4.3 Nadelige gevolgen van internet

Opvallend is dat juist teamleiders en begeleiders van jongere licht verstandelijk gehandicapten aangeven een groot gevaar in internetgebruik te zien. Als reden geven zij aan dat jongeren teksten vaak te letterlijk opvatten of schokkende foto's van zichzelf op Hyves zetten. Van de locatie Jan Pieter Heije verschilt de monitoring op deze jongeren per woongroep. Dat komt doordat teamleiders en begeleiders verschillende visies op internetgebruik hebben en geen centraal beleid voeren.

Begeleiders van Jan Pieter Heije houden op drie manieren toezicht op internetgebruik. Allereerst de woongroepen op het terrein van Jan Pieter Heije. Zij monitoren het strengst en geven cliënten alleen toegang tot internet op de computer van de begeleiding voor bijvoorbeeld huiswerkopdrachten. Teamleider van Jan Pieter Heije Jos Havekes zegt hierover: "Het is belangrijk kinderen af te schermen en conflicten via chatten te voorkomen". Bij de tweede gradatie krijgen cliënten toegang tot een gezamenlijke computer (in de woonkamer). Een cliënt gaf aan dat hij in een andere woongroep waar hij eerder woonde meer vrijheid kreeg op de computer. Dat er nu zoveel restricties zijn is voor hem een reden om zich over te laten plaatsen naar een andere woongroep. In de volgende gradatie is het toegestaan om naast een gezamenlijke computer ook gebruik te maken van een eigen computer (vanaf een bepaalde leeftijd). Toch is het internet en/of computergebruik dan meestal gebonden aan een aantal restricties. Denk bijvoorbeeld aan een tijdsgebonden restrictie of een strenge monitoring waarbij de browsergeschiedenis van MSN aan moet staan. Sommige woongroepen maken ook afspraken over de sites waar cliënten wel of niet op mogen, zoals pornosites. Ten slotte zijn er ook cliënten die vrij aan het internetverkeer mogen deelnemen. Dat zijn niet de cliënten van Jan Pieter Heije. Begeleiders die deze laatste gradatie toepassen geven aan dat zij niet bang zijn voor het internetgebruik van hun cliënten. Zij verwachten niet dat cliënten rare dingen gaan uitspoken op internet. 'Alle cliënten zouden toegang tot internet moeten hebben', volgens cliënt Patrick Koolen.

‘We gaan ten slotte uit van het thema zelfregie, waarin cliënten zelf mogen beslissen en daar moeten wij cliënten ook het vertrouwen geven’.

De meeste teamleiders en begeleiders staan positief ten opzichte van het internetgebruik door cliënten. Toch zien zij ook de gevaren hiervan in. Ria van Remmerden geeft daar de volgende reden voor: ‘Veel begeleiders en teamleiders vinden internet eng en zijn bang de controle kwijt te raken. Begeleiders beargumenteren dat kinderen dan beter buiten kunnen spelen. Het zijn dezelfde discussies die ook terug komen bij ouders met kinderen zonder handicaps’. Ria geeft een voorbeeld van een jongere die in de toekomst naar alle waarschijnlijkheid zal vereenzamen achter de computer. ‘Jelmer heeft een licht verstandelijke handicap, is zeventien jaar, vrij introvert en maakt weinig sociaal contact. Wel weet hij alles van computers. Hij zal later waarschijnlijk alleen maar werken en computeren. Internet kan dus positief of negatief uitvallen. Dat ligt aan de manier waarop hiermee wordt omgegaan’. Ook zijn gehandicapten een makkelijke prooi voor loverboys en anderen die kwaad willen doen. Voor begeleiders van jongere licht verstandelijk gehandicapten is het educatieve aspect erg belangrijk, omdat cliënten moeten leren omgaan met internet. Zij worden namelijk klaargestoomd voor een zelfstandig bestaan in de maatschappij en komen uiteindelijk toch met internet in aanraking. Het probleem met MSN en Hyves is volgens Ria van Remmerden dat jongeren erg beïnvloedbaar zijn en dat zij sociaal niet weerbaar zijn.

4.4 Conclusie kwalitatief onderzoek

Wanneer een terugkoppeling wordt gemaakt met de literatuurstudie komen sommige vooraf gestelde verwachtingen overeen. Zo gaf Duimel (2007) aan dat verschillen in behoeften en gebruik met name worden beïnvloed door de mate waarin men de computer gebruikt. Toch is uit het kwalitatief onderzoek naar voren gekomen dat er twee andere belangrijke factoren zijn die verschillen in gebruik en behoefte beïnvloed, namelijk het IQ en leeftijd. Jongeren en cliënten met een relatief hoger IQ maken intensiever gebruik van internet dan ouderen en cliënten met een relatief laag IQ.

Dat mensen met een handicap een groter risico lopen om in een sociaal isolement terecht te komen wordt ook in het kwalitatief onderzoek ondersteund. Dit zijn met name cliënten wonend in een kleine woongroep met weinig onderling contact. Net als de doelgroep geïnterviewd door Pikoleit en Thomsen (2006), hebben ook cliënten van Pluryn een grote behoefte om te socialiseren. Denk bijvoorbeeld aan de positieve reacties op ‘cliënt-zoekt-cliënt’. Ook de werksituatie is belangrijk, omdat men zo een sociaal netwerk kan vormen. Toch is vereenzaming ook een potentiële bedreiging van internetgebruik volgens teamleiders en begeleiders. Er komt geen duidelijke voorkeur naar voren voor *efficiency* of *displacement* theorie.

Inter-persoonlijke communicatie vormt de belangrijkste motivatie voor cliënten om gebruik te maken van internet. Toch komt hier geen duidelijk verschil naar voren tussen cliënten met een relatief groot of klein netwerk. Zo heeft de ene cliënt een groot netwerk zowel online als offline, de andere cliënt een klein netwerk zowel online als offline en weer een andere cliënt een klein netwerk offline, maar wel een groot netwerk online. Communicatie op internet lijkt daardoor even belangrijk te zijn voor cliënten ongeacht het sociale netwerk.

Ten slotte ondersteunt het kwalitatief onderzoek de gedachte dat internetgebruik samenhangt met de innovativiteit van mensen. Cliënten die overwegend veel gebruik maken van nieuwe technologieën (mobiele telefoon, dvd-recorder, spelletjescomputer, mp3-speler) en die ontwikkelingen willen bijhouden gebruiken internet vaker en intensiever. Deze groep bestaat merendeel uit jongere licht verstandelijk gehandicapten en bij uitzondering uit ouder verstandelijk of lichamenlijk gehandicapt.

Hoofdstuk 5

Resultaten analyses: kwantitatief onderzoek

05

5. Resultaten en analyses: kwantitatief onderzoek

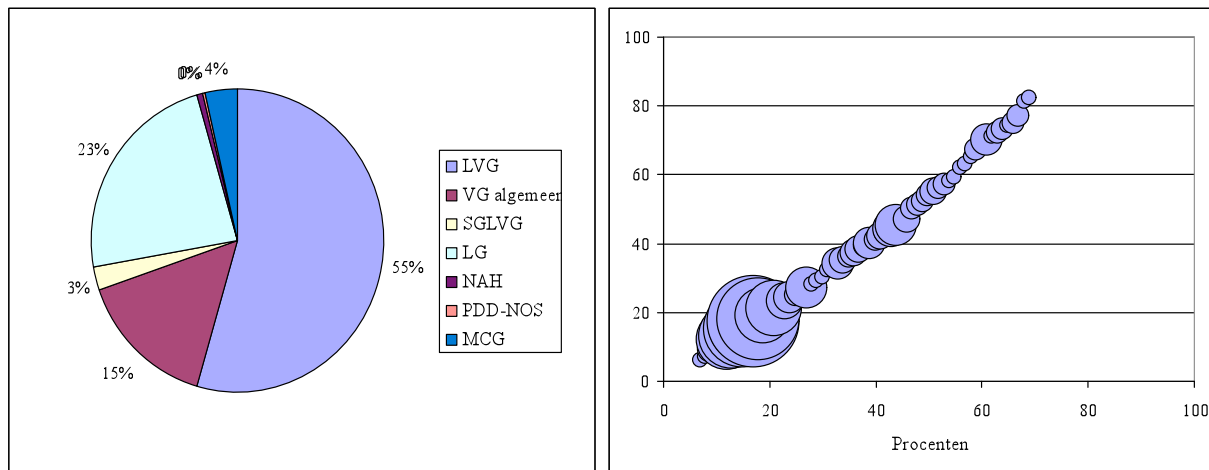
In dit hoofdstuk zijn de resultaten van de twee studies apart besproken. Daarnaast zijn conclusies gegeven aan de hand van de voorafgestelde hypothesen. Allereerst zijn de frequentieuitkomsten van de enquête besproken.

5.1 Frequentie uitkomsten

Voor het kwantitatief onderzoek zijn 287 enquêtes ingevuld. De enquête bestaat uit een aantal onderdelen, namelijk vragen over socio-demografische factoren, gebruik van en de behoefte aan internet, internetmotivaties, sociale isolatie en persoonlijke kenmerken. Elk onderdeel bestaat uit meerdere vragen en deze zijn voor het maken van analyses per onderdeel samengevoegd tot meetbare variabelen. Per onderdeel is een frequentietabel gemaakt. Deze tabellen zeggen niks over de populatie, slechts over de steekproef. Het belangrijkste van de frequentie output is dat per variabele is geteld hoe vaak de waarden behorende bij die variabele voorkomen (Braade en de Goede, 2001).

5.1.1 Socio-demografische factoren en soort handicap

Uit de frequentieverdelingen blijkt dat meer dan de helft van de mensen een licht verstandelijke handicap heeft. Een lichamelijke handicap heeft een kwart van de mensen. Ongeveer een zesde is algemeen verstandelijk gehandicapt. De groepen NAH en PDD-NOS zijn zo klein dat deze voor het maken van analyses zijn gevoegd bij de VG algemene groep. Wanneer wordt gekeken naar de verdeling van de sekse hebben meer mannen (59%) dan vrouwen (41%) deelgenomen aan de enquête. Figuur 2 geeft de verdeling van leeftijden over de steekproef weer. De jongste deelnemer is zes jaar en de oudste deelnemer tweeëntachtig jaar. De grootse groep ondervraagden zit in de leeftijdscategorie tussen de twaalf en achttien jaar en de gemiddelde leeftijd is 27 jaar.

Figuur 1. Soort handicap

Figuur 2. Leeftijd

Veel jongeren hebben deze enquête ingevuld, omdat zij gebruik maken van het reguliere internet. Dat maakt het invullen van de enquête makkelijker, omdat de vragen begrijpelijker zijn. Ook begeleiders en teamleiders hebben hier rekening mee gehouden.

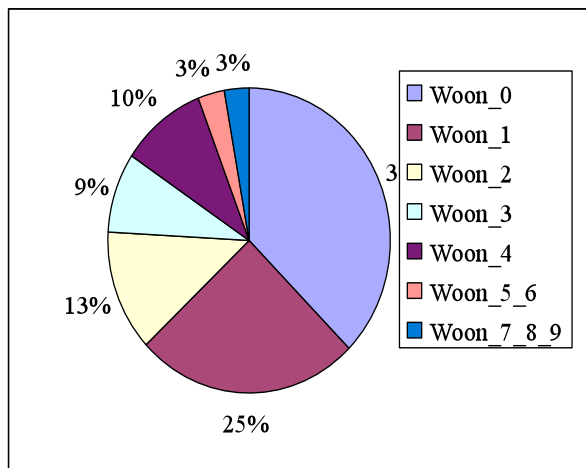
Uit de werksituatie blijkt dat het merendeel van de cliënten niet werkt. Dat is ook niet vreemd omdat de enquête door veel jongeren is ingevuld. Deze groep cliënten werkt meestal nog niet, omdat ze naar school gaan of te jong zijn om te werken. Veel cliënten (28%) nemen wel deel aan dagactiviteiten (vrijwilligerswerk). Ongeveer acht procent van de cliënten geeft aan minder dan 20 uur per week te werken. Slechts vijf procent werkt tussen de 20 en 30 uur per week en een nog kleiner gedeelte tussen de 32 en 40 uur per week. Voor statistische analyses zijn deze items verdeeld tot het

hebben van een baan (inclusief dagbesteding/vrijwilligerswerk) en geen baan. Dit omdat slechts een klein deel van de cliënten heeft aangegeven hoeveel uur men per week werkt.

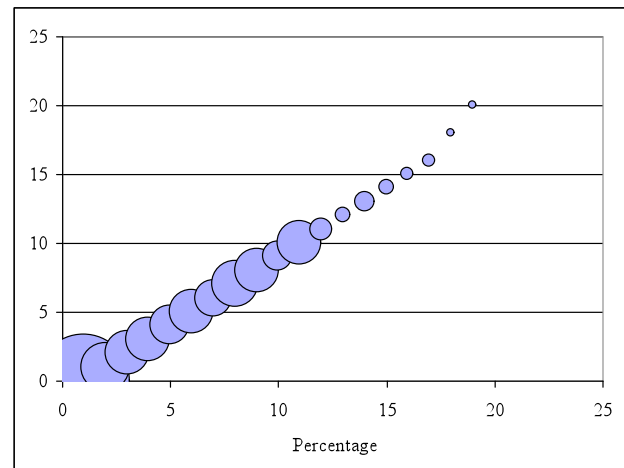
De woonsituatie van cliënten in figuur 3 geeft aan in hoeverre een cliënt afhankelijk is van Pluryn en ondersteuning nodig heeft of vraagt. Bijna veertig procent van de cliënten heeft begeleiding in combinatie met verzorging. Een kwart van de steekproef vraagt deze zorg in combinatie met training door onderwijs of dagbesteding. Enkele groepen zijn wegens hun grootte bij elkaar gevoegd. Dat zijn: tijdelijke opvang en logeren, ambulante woonondersteuning en dagbehandeling. Deze groepen hebben gemeen dat zij een grotere mate van zelfstandigheid op woongebied hebben in vergelijking met de andere woonsituaties. Ook de groepen intensieve begeleiding en gedragsregulering in combinatie met dagbesteding en individueel met intensieve begeleiding zijn bij elkaar gevoegd. Beide groepen vragen een grote mate van intensieve begeleiding.

5.1.2 Gebruik van- en de behoefte aan internet

Op de vraag of cliënten gebruik maken van de computer antwoordt driekwart van de cliënten 'ja'. Daarvan gebruikt 70 procent de computer om te internetten. Vervolgens is aan deze groep cliënten gevraagd op wat voor manier zij de beschikking hebben over internet. Hier waren meerdere antwoorden mogelijk. De meeste cliënten die 'ja' hebben gezegd, beschikken over een gezamenlijke computer of een computer van zichzelf. Een kleiner gedeelte geeft aan een computer te gebruiken van familie, vrienden of op het werk. Daarnaast is gevraagd naar de belemmeringen voor het gebruik maken van internet door cliënten. Hier konden mensen een score geven van 1 tot en met 5. Het merendeel van de cliënten zegt te weten wat de mogelijkheden van internet zijn met een gemiddelde score van net boven de drie. Toch geeft een grote groep cliënten ook aan moeite te hebben met internet met afgerond een gemiddelde score van twee en een half. Figuur 4 laat de antwoorden zien op de vraag hoeveel jaar cliënten gebruik maken van internet. Een kwart van de cliënten maakt geen gebruik van internet en scoort hier dus nul jaar. De grootste concentratie ligt tussen de 1 en 10 jaar, met enkele uitschieters naar boven.

Figuur 3. Woonsituatie¹⁶

Figuur 4. Jaren internet

¹⁶ Betekenis van woonsituatie categorieën:

0: ik woon met begeleiding en verzorging

1: ik woon met begeleiding/ verzorging/ training i.c.m. onderwijs of dagbesteding

2: ik woon met behandeling en begeleiding i.c.m. onderwijs

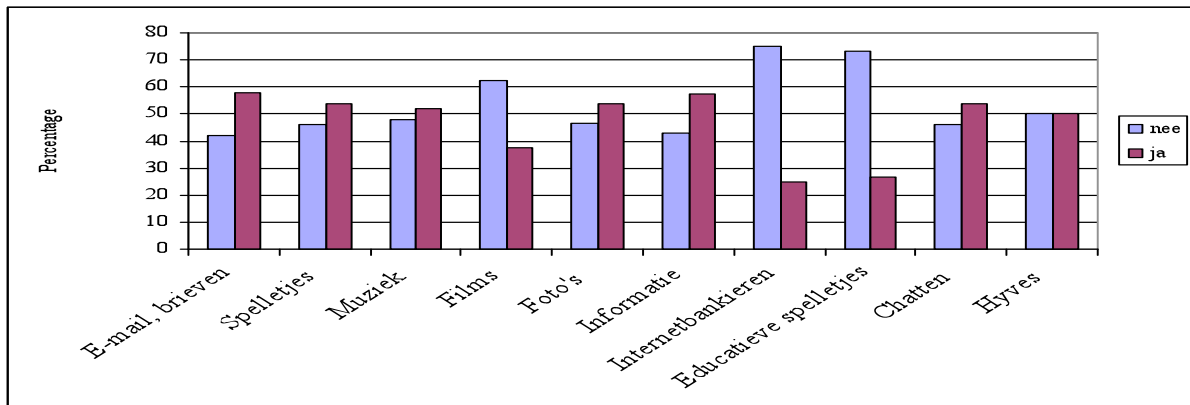
3: ik woon met intensieve behandeling en begeleiding i.c.m. onderwijs

4: ik woon met begeleiding en verzorging i.c.m. dagbesteding

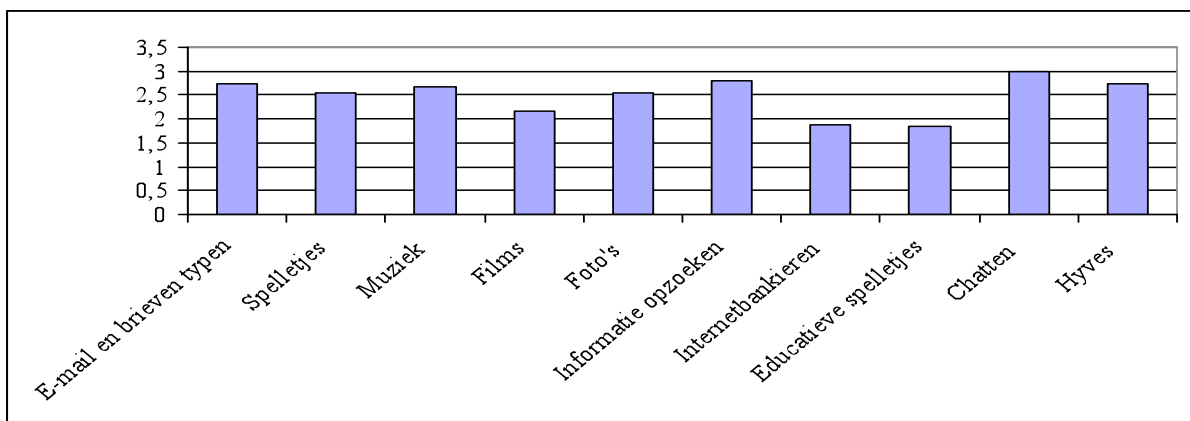
5/6: ik woon met intensieve begeleiding en gedragsregulering i.c.m. dagbesteding / ik woon individueel met intensieve begeleiding

7/8/9: tijdelijke opvang en logeren, ambulante woonondersteuning, dagbehandeling.

Ook is cliënten gevraagd aan te geven aan welke activiteiten zij deelnemen wanneer zij internet gebruiken (zie figuur 5). Op een gedeelde eerste plaats staat het schrijven van een e-mail of brief en het opzoeken van informatie. Spelletjes spelen, muziek downloaden, foto's bekijken en chatten met anderen staan op een tweede plaats. Internetbankieren en het spelen van educatieve spelletjes staan op de laatste plaats. Vervolgens is gevraagd aan cliënten om de belangrijkheid per activiteit aan te geven. Figuur 6 geeft de gemiddelde scores weer van de belangrijkheid per activiteit, waarbij cliënten een scores konden geven van 1 tot en met 5. Chatten op MSN en informatie opzoeken zijn het belangrijkste. Gevolgd door via Hyves contact houden met anderen, E-mail sturen en muziek downloaden. Internetbankieren en het spelen van educatieve spelletjes worden het minst belangrijk gevonden. Dat loopt dus gelijk op met het wel of niet uitvoeren van die activiteit. Bijvoorbeeld, cliënten spelen spelletjes en vinden dat ook erg belangrijk.

Figuur 5. *Activiteiten internet*

Figuur 6. *Belangrijkheid activiteiten*

5.1.3 Internetmotivaties

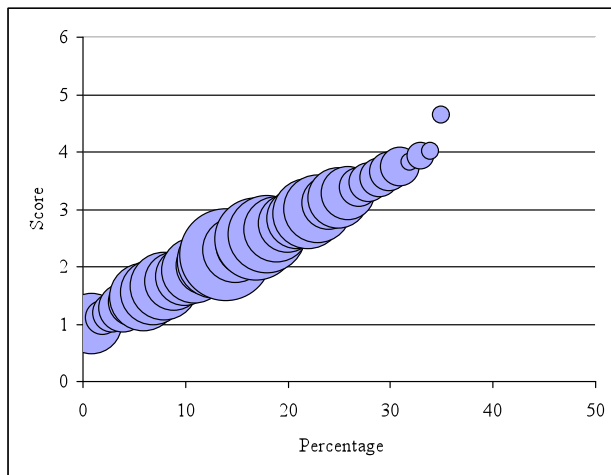
Cliënten is gevraagd naar redenen om internet te gebruiken. De frequentietabel met gemiddelde scores (1 tot en met 5) staat in bijlage B (figuur B1) weergegeven. Twee items scores het hoogst, namelijk praten met vrienden en kennissen en contacten met familie en vrienden onderhouden. Het sociale aspect lijkt daarmee de belangrijkste redenen te zijn om internet te gebruiken, met een gemiddelde score van over de drie. Ook de item 'ontspannend' scoort erg hoog. Respectievelijk volgen de volgende redenen: informatie opzoeken, meer variatie in mijn vrije tijd, interessante dingen opzoeken en spelletjes spelen. Deze items staan voor de dimensies entertainment en informatie. De laagst gescoorde items zijn: omgaan met persoonlijke problemen, andere mensen ontmoeten met een handicap en nieuwsgierig worden. De reden voor deze lage scores kan te maken hebben met de onduidelijkheid van de vraagstelling.

5.1.4 Sociale isolatie

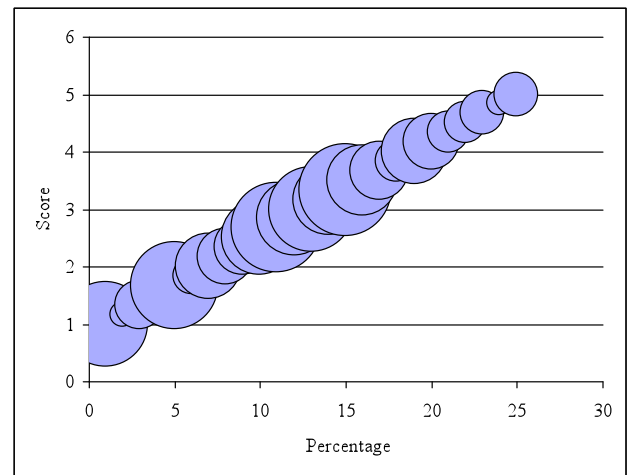
Cliënten kregen de mogelijkheid om op twaalf items een score te geven van 1 tot en met 5. De frequentietabel staat in bijlage B (figuur B2) weergegeven. Vijf items geven een gemiddelde score van boven de drie. Dat zijn: ik spendeer veel tijd aan hobby's alleen, ik ben afhankelijk van de begeleiding van Pluryn, ik krijg makkelijk hulp, advies, emotionele ondersteuning en kameraadschap van anderen en ik heb veel contact met vrienden en familie die op langere afstand wonen. Ook de items 'ik spendeer elke dag veel tijd aan mijn familie- en aan vrienden' scores relatief hoog.

5.1.5 Persoonlijke kenmerken

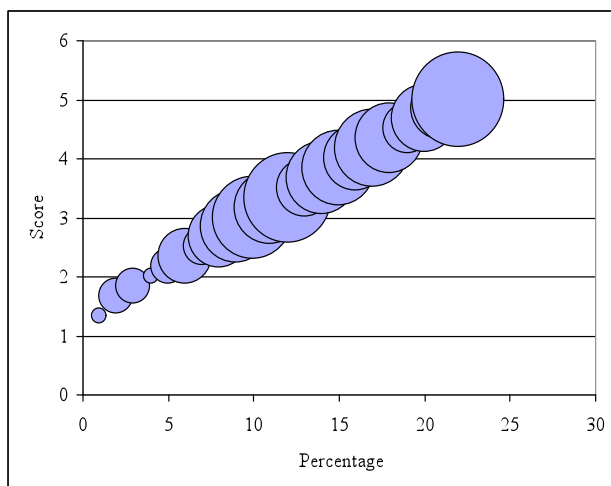
De figuren 7, 8, 9 en 10 geven de gemiddelde scores (1 tot en met 5) weer van de mate waarop cliënten scoren op eenzaamheid, openheid, extraversie en emotionele stabiliteit. Bijna driekwart van de cliënten scoren tussen de twee en drie op eenzaamheid. Het zelfde percentage scoort voor openheid tussen een halve score hoger, met twee pieken van ongeveer 7 procent die scoren tussen de een en anderhalf. Het merendeel van de cliënten scoort relatief hoog op extraversie. Hetzelfde patroon is zichtbaar voor emotionele stabiliteit.

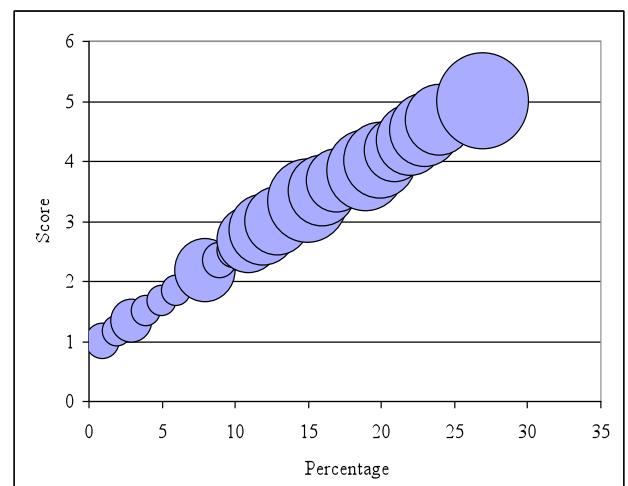
Figuur 7. *Eenzaamheid*

Figuur 8. *Openheid*

Figuur 9. *Extraversie*

Figuur 10. *Emotionele stabiliteit*

5.2 Studie 1: Analyses

In het eerste gedeelte van het conceptuele model zijn meerdere regressie analyses uitgevoerd met als doel de effecten van de motivatie voor internet, de soort handicap en socio-demografische indicatoren op de behoefte en gebruik van internet te achterhalen. Voor de uitvoering van een regressie analyse is de afhankelijke, te verklaren variabele samengesteld door meerdere items bij elkaar op te tellen. In de bijlage B2 is precies na de lezen op welke wijze dit is uitgevoerd. In dit geval bestaat de afhankelijke variabele uit het gebruik van en de behoefte aan internet. Gebruik en behoefte vormen aparte concepten. Zij bestaan uit gelijknamige variabelen, of liever dimensies, namelijk entertainment, informatie en inter-persoonlijke communicatie. In totaal gaat het om zes afhankelijke variabelen, waarvan drie staan voor behoefte en drie voor gebruik van internet.

De onafhankelijke variabelen zijn: motivaties internet, soort handicap en socio-demografische factoren. Ook deze variabelen zijn aangepast voor het uitvoeren van analyses (zie bijlage B2.3, B2.5 en B2.6). Meerdere items voor motivatie (entertainment, informatie en inter-persoonlijke communicatie) zijn samengevoegd tot meetbare variabelen. Socio-demografische factoren zijn: leeftijd, geslacht, woonsituatie en werksituatie. De laatste twee factoren zijn ook aangepast voor het maken van analyses door antwoordcategorieën om te zetten in dummy-variabelen. Ook bij de soort handicap zijn enkele vergelijkbare, kleine categorieën bij elkaar gevoegd, zodat groepen gelijkmatiger zijn verspreid.

5.2.1 Motivaties internet

Hier is het eerste onderdeel van het conceptueel model getoetst, namelijk motivatie internet. Dat concept is middels drie variabelen of dimensies gemeten die dezelfde zijn als de dimensies voor gebruik van en behoefte aan internet, namelijk entertainment, informatie en inter-persoonlijke communicatie. Deze variabelen staan voor de soorten motivaties die cliënten kunnen hebben om gebruik te maken van of behoefte te hebben aan een type activiteit op internet. De drie motivatie variabelen zijn gemeten met een ordinale schaal, waarbij 1 staat voor helemaal niet belangrijk en 5 voor helemaal wel belangrijk.

In het eerste gedeelte van de tabel 1 (entertainment) wordt voor behoefte in totaal zestig procent van de variatie verklaard. Met andere woorden kan zestig procent van de behoefte van cliënten aan entertainment via internet worden verklaard. De R Square wordt bepaald door de sterkte van de relaties van de set van onafhankelijke variabelen met de afhankelijke variabele. Voor het gebruik van entertainment wordt de variatie door een kleiner gedeelte verklaard, namelijk 36 procent. Het tweede gedeelte van de tabel (informatie) verklaart 48,7 procent van de variatie in de behoefte aan internet voor informatieve doeleinden en 29,7 procent voor gebruik. In het derde deel van de tabel (inter-persoonlijke communicatie) is dat 57,4 procent van de variatie in de behoefte aan internet en 34,3 procent voor gebruik. De behoefte kan dus in alle gevallen beter worden verklaard op grond van de onafhankelijke variabelen dan het gebruik, hetgeen in de regel duidt op het bestaan van drempels bij het omzetten van behoeften in daadwerkelijk gebruikmaken van het internet.

Tabel 1. *Behoeftte en gebruik internet en motivaties*

	Entertainment		Informatie		Inter-persoonlijke communicatie	
	Behoeftte	Gebruik	Behoeftte	Gebruik	Behoeftte	Gebruik
Constante	0,450***	-0,011	0,411**	-0,049	0,449**	-0,011
Motivatie entertainment	0,172***	0,150***	0,021	0,012	0,030	0,037
Motivatie inter-persoonlijke communicatie	0,034***	0,032**	0,020*	0,005	0,098***	0,055***
Motivatie informatie	-0,017	-0,004	0,089***	0,044***	0,014	0,014
R Square	60%	36,1%	48,7%	29,7%	57,4%	34,3%

* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,02$; *** $p \leq 0,001$

Tabel 2. *Correlaties behoefte, gebruik en motivatie internet*

	Entertainment		Informatie		Inter-persoonlijke communicatie	
	Behoeft	Gebruik	Behoeft	Gebruik	Behoeft	Gebruik
Motivatie entertainment	0,587(**)	0,758(**)	0,446(**)	0,567(**)	0,497(**)	0,606(**)
Motivatie inter-persoonlijke communicatie	0,516(**)	0,653(**)	0,450(**)	0,597(**)	0,573(**)	0,752(**)
Motivatie informatie	0,470(**)	0,575(**)	0,540(**)	0,687(**)	0,496(**)	0,619(**)

** Correlatie is significant op een 0.01 niveau (2-tailed).

Tabel 1 laat zien welke motivatievariabelen significant gerelateerd zijn aan het gebruik en de behoefte van internet voor entertainment, informatie en inter-persoonlijke communicatie, maar ook hoe groot deze effecten zijn. Wanneer naar het significantieniveau wordt gekeken valt direct een soort patroon op. Redenen om voor een bepaalde activiteit op internet te kiezen en de belangrijkheid hiervan geven significantieniveaus aan bij dezelfde variabelen voor motivaties. Er bestaat namelijk een positieve samenhang tussen motivatie entertainment en behoefte (0,172) en gebruik (0,15) entertainment, motivatie informatief en behoefte (0,089) en gebruik (0,044) informatief en ten slotte motivatie inter-persoonlijke communicatie en gebruik (0,055) en behoefte (0,098) inter-persoonlijke communicatie.

In tabel 2 staan de correlaties tussen het gebruik, behoefte en motivatie weergegeven. Deze gegevens ondersteunen het feit dat de soorten motivaties, gebruik en behoefte betreffende internet significant met elkaar samenhangen. Uit tabel 2 blijkt dat alle soorten gebruik, behoefte en motivaties positief met elkaar samenhangen. De grootste samenhang blijkt te bestaan tussen dezelfde dimensies van motivaties en gebruik, behoefte, bijvoorbeeld tussen entertainment motivatie en entertainment behoefte en gebruik. Deze significantie geeft ook aan dat beide soorten variabelen betrekking hebben op hetzelfde inhoudelijke domein, omdat zij in hoge mate met elkaar samenhangen. Desondanks kan niet met zekerheid worden gesteld dat deze constatering hieraan ten grondslag ligt. De gevonden verschillen tussen verschillende dimensies van motivatie en het gebruik van en de behoefte aan internet zijn namelijk niet zo groot. Een andere reden voor de positieve correlaties kan het enthousiasme voor internet in het algemeen zijn.

5.2.2 Soort handicap

Tabel 3 geeft de samenhang weer tussen de behoefte en gebruik internet en de drie soorten gehandicapten (lichamelijk gehandicapt, verstandelijk algemeen, meervoudig complex gehandicapt) ten opzichte van licht verstandelijk gehandicapten, die hier de referentiegroep vormen.

In het eerste deel van tabel 3 (entertainment) verklaart de soort handicap 18,5 procent van de behoefte en 22,2 procent van het gebruik. Voor zowel gebruik als behoefte kan worden gesteld dat algemeen verstandelijk gehandicapten en mensen met een meervoudige handicap entertainment minder belangrijk vinden en er in mindere mate internet voor gebruiken dan mensen met een licht verstandelijke handicap. Lichamelijke gehandicapten verschillen hierin niet significant van de licht verstandelijk gehandicapten.

Uit het tweede deel van de tabel (informatie) blijkt dat mensen met een algemene verstandelijke handicap en mensen met een meervoudig complexe handicap minder gebruik maken van informatie op internet en daar minder belang aan hechten (behoefte) dan mensen met een licht verstandelijke handicap. Daarentegen maken mensen met een lichamelijke handicap meer gebruik van informatie op internet en hechten zij daar ook meer belang aan dan licht verstandelijk gehandicapten. Soort handicap verklaart respectievelijk 16,8 procent en 18 procent van de variatie in informatieve behoefte en gebruik op internet.

Het laatste deel van het model (inter-persoonlijke communicatie) laat wederom zien dat algemeen verstandelijk gehandicapten en mensen met een complexe handicap minder belang hechten aan inter-persoonlijke communicatie en daar minder gebruik van maken dan licht verstandelijk gehandicapten. Hier wordt 22,7 procent van de variatie voor behoefte en 21,8 procent voor gebruik in

inter-persoonlijke communicatie verklaard. De lichamelijk gehandicapten wijken wederom niet af van de referentiegroep van licht verstandelijk gehandicapten.

Tabel 3. *Behoeftte en gebruik internet en soort handicap*

	Entertainment		Informatie		Inter-persoonlijke communicatie	
	Behoeftte	Gebruik	Behoeftte	Gebruik	Behoeftte	Gebruik
Constance	2,836***	2,404***	2,381***	0,854***	3,170***	1,861***
Verstandelijke gehandicapt algemeen	-1,211***	-1,635***	-,813***	-0,508***	-1,574***	-1,246***
Lichamelijk gehandicapt	-0,259	-0,173	0,688***	0,392***	0,127	0,247
Meervoudig complex gehandicapt	-1,836***	-2,404***	-1,381***	-0,854***	-2,170***	-1,861***
R Square	18,5%	22,2%	16,8%	18%	22,7%	21,8%
* p ≤ 0,05; ** p ≤ 0,02; *** p ≤ 0,001						
Referentiecategorie: Licht verstandelijk gehandicapt						

5.2.3 Socio-demografische factoren

In de tabel 4 staan de drie soorten gebruik en behoeften weergegeven in combinatie met de socio-demografische factoren. Dat zijn de factoren geslacht, leeftijd, werksituatie en woonsituatie. Het eerste gedeelte van tabel 4 verklaart 27,8 procent voor behoeftte en 45,7 procent voor gebruik van de variatie in entertainment. Het tweede gedeelte van de tabel 20,5 procent variatie voor behoeftte en 24,3 procent van de variatie voor gebruik in informatie. Voor inter-persoonlijke communicatie is dat 37,4 procent variatie voor behoeftte en 45 procent voor gebruik. Opmerkelijk is dat tabel 4 zich door gebruik beter laat voorspellen dan door behoeftte. Dat betekent dat gebruik meer dan behoeftte een kwestie is van leeftijd, het hebben van een baan en van bepaalde woonsituaties. Het omgekeerde is het geval in de eerste tabel waarin de behoeftte beter wordt voorspeld door motivaties. Hieruit blijkt dat motieven vooral de behoeftte bepalen en de persoonlijke kenmerken en praktische omstandigheden van de cliënten het gebruik.

Ook is een aantal significante gegevens naar voren gekomen. Zo blijkt dat mannen meer waarde hechten aan entertainment activiteiten op internet dan vrouwen. Jongeren geven meer de voorkeur aan alle drie de soorten, entertainment, informatief en inter-persoonlijke communicatie, voor zowel gebruik als behoeftte dan ouderen. Hetzelfde geldt voor cliënten met een baan.

Bij de woonsituatie maken mensen die wonend zijn met begeleiding, verzorging, training in combinatie met onderwijs of dagbesteding minder gebruik van internet dan mensen wonend met alleen begeleiding en verzorging. Mensen met de woonsituatie intensieve behandeling en begeleiding in combinatie met onderwijs maken minder gebruik en hechten minder belang aan informatie en inter-persoonlijke communicatie dan mensen met begeleiding en verzorging. Voor mensen die wonend zijn met intensieve begeleiding en gedragsregulering in combinatie met dagbesteding of wonend individueel met intensieve begeleiding is het effect minder groot, maar zij nemen deel aan alle drie de soorten activiteiten op internet. Voor mensen met een tijdelijke opvang en logeren of ambulante woonondersteuning, dagbehandeling is de behoeftte naar het informatieve aspect minder groot dan de mensen met alleen verzorging en begeleiding. Dus mensen met een grotere mate van (intensieve) begeleiding vanuit Pluryn maken minder gebruik van internet dan mensen met een minder grote zorgvraag.

Tabel 4. *Behoeftte en gebruik internet en socio-demografische factoren*

	Entertainment		Informatie		Inter-persoonlijke communicatie	
	Behoeftte	Gebruik	Behoeftte	Gebruik	Behoeftte	Gebruik
Constante	3,519***	3,692***	3,401***	1,501***	4,266***	2,959***
Geslacht (vrouw)	-,326**	-0,176	-,025	0,059	,220	0,188
Leeftijd	-,029***	-0,047***	-,031***	-0,019***	-,044***	-0,038***
Baan (niet)	-,269	-0,464**	-,148	-0,163	-,579***	-0,583***
Woonsituatie 1 ^a	-,177	-0,451*	-,172	-0,085	-,214	-0,252
Woonsituatie 2	,209	0,041	-,191	-0,087	,306	0,382
Woonsituatie 3	,128	0,166	-1,193***	-0,641***	-1,012***	-0,897***
Woonsituatie 4	-,005	-0,342	-,100	-0,082	-,073	-0,224
Woonsituatie 5, 6	,194	-1,137**	,025	-0,528*	,315	-0,769*
Woonsituatie 7, 8, 9	,389	-0,465	,924*	0,112	,466	-0,072
R Square	27,8%	45,7%	20,5%	24,3%	37,4%	45%

* p ≤ 0,05; ** p ≤ 0,02; *** p ≤ 0,001
Referentiecategorie: Woonsituatie (0)
^a Betekenis van woonsituatie categorieën:
0: ik woon met begeleiding en verzorging
1: ik woon met begeleiding/ verzorging/ training i.c.m. onderwijs of dagbesteding
2: ik woon met behandeling en begeleiding i.c.m. onderwijs
3: ik woon met intensieve behandeling en begeleiding i.c.m. onderwijs
4: ik woon met begeleiding en verzorging i.c.m. dagbesteding
5/6: ik woon met intensieve begeleiding en gedragsregulering i.c.m. dagbesteding / ik woon individueel met intensieve begeleiding
7/8/9: tijdelijke opvang en logeren, ambulante woonondersteuning, dagbehandeling.

5.2.4 Deelvragen, hypothesen en conclusies

In deze paragraaf worden de antwoorden op de hypothesen van het kwantitatief onderzoek gepresenteerd. Per hypothese zijn conclusies gegeven en eventueel ondersteund middels uitkomsten van de frequentie-analyses en kwalitatief onderzoek. Ten slotte zijn antwoorden gegeven op de deelvragen.

Motivaties internet

Voor de eerste deelvraag (Wat zijn de achterliggende motivaties van het gebruik van en behoefte aan internet voor verschillende categorieën respondenten?) waren twee hypothesen gevormd. Dat zijn:

- (H1) Het inter-persoonlijke communicatie motief wordt het belangrijkste gevonden bij het gebruik van en behoefte aan internet.
(H2) De dominante functies voor entertainment, informatie en inter-persoonlijke communicatie motieven hangen respectievelijk samen met het gebruik van en behoefte aan entertainment, informatief en inter-persoonlijke communicatie.

Hoewel bij de eerste hypothese niet is aangetoond dat inter-persoonlijke communicatie het belangrijkste wordt gevonden, blijkt deze wel als enige motivatievariabele als subcategorie een rol te spelen in entertainment en informatie. Denk bijvoorbeeld aan online interactieve spelletjes, waarbij men met meerdere spelers tegelijk speelt. Of bijvoorbeeld aan informatie die men opzoekt met een sociaal motief, zoals het vinden van een vacature en informatie over een bekende artiest.

De tweede hypothese klopt inderdaad. Uit de eerste tabel is gebleken dat de soorten motivaties met gebruik en behoefte significant samenhangen. Dus iemand speelt spelletjes om entertainment redenen, iemand chat vanwege sociale redenen en iemand zoekt iets op internet op vanwege informatieve redenen. Slechts de variabele inter-persoonlijke communicatie, ofwel sociale motivatie, wordt ook gebruikt (als submotivatie) voor entertainment en informatieve activiteiten. Er bestaat namelijk een positieve samenhang tussen het belang van entertainment en de motivatie om internet te gebruiken voor entertainment redenen, maar ook voor sociale redenen.

Terugkomend op de eerste deelvraag kan worden gesteld dat er geen verschillen bestaan tussen verschillende motivaties en gebruik van- en behoefte naar internet. Dezelfde motivaties worden voor zowel gebruik als behoefte gekozen door cliënten. Daarnaast komen dezelfde dimensies van motieven met die van gebruik en behoeften overeen. Dat is geen vreemd gegeven, maar geeft een bevestiging dat mensen inderdaad voor redenen als ‘nieuwe vrienden maken via internet’ ook inter-persoonlijke communicatie gebruiken en daar behoefte aan hebben. Deze constatering toont aan dat de U&G theorie klopt, omdat cliënten met een bewuste intentie een activiteit op internet kiezen om in bepaalde behoeften te voorzien. Slechts inter-persoonlijke communicatie motieven worden ook gebruikt om bijvoorbeeld te ontspannen, creatieve dingen te doen of links naar interessante sites te zoeken via internet. Het sociale motief kwam overigens uit het kwalitatief onderzoek als belangrijkste motief naar voren. Het is dus niet vreemd dat het sociale motief in alle dimensies van gebruik als behoefte (entertainment, informatie en inter-persoonlijke communicatie) terug komt.

Soort handicap

Voor de tweede deelvraag (Wat is de invloed van verschillende categorieën van verstandelijke en lichamelijke handicaps op het gebruik van en de behoefte aan internet?) waren de volgende drie hypothesen opgesteld. Dat zijn:

- (H3) Hoe zwaarder de verstandelijke handicap is, hoe minder uitgebreid mensen gebruik maken van internet.
- (H4) Zwaarder gehandicapten hebben meer behoefte aan inter-persoonlijke communicatie dan licht verstandelijk gehandicapten.
- (H5) Lichter verstandelijk gehandicapten gebruiken meer inter-persoonlijke communicatie dan zwaarder verstandelijk gehandicapten.

Uit tabel 3 blijkt dat mensen met een zwaardere handicap (verstandelijk gehandicapt algemeen en meervoudig complex gehandicapt) inderdaad internet op alle drie de fronten minder gebruiken, maar tevens ook minder belangrijk vinden dan licht verstandelijk gehandicapten. De derde en vijfde hypothesen gaan dus wel op, maar de vierde hypothese niet. De verwachting was dat mensen met een zwaardere handicap juist een grotere behoefte hebben voor het sociale component van internet dan de licht verstandelijk gehandicapten. Zowel het gebruik van als de behoefte aan internet is onder zwaarder verstandelijk gehandicapte mensen juist kleiner. Uit de analyses van tabel 3 blijkt het gebruik samen te gaan met de behoefte voor internet. Een verklaring hiervoor kan worden gevonden in het kwalitatief onderzoek. Begeleiders en teamleiders gaven reeds aan dat mensen die geen gebruik maken van internet hier meestal geen behoefte aan hebben, omdat ze het niet kennen. Men weet niks van internet af en behoefte kan niet bestaan zonder kennis van internet. Dus de behoefte is laag als men geen gebruik maakt van internet en andersom. Daarnaast bleek uit tabel 3 dat lichamelijke gehandicapten meer behoefte hebben aan en gebruik maken van het informatieve aspect van internet dan de licht verstandelijk gehandicapten. Dat is niet vreemd, omdat deze groep slechts een lichte of zelfs geen verstandelijke handicap heeft, waardoor mentale drempels nauwelijks een rol spelen.

Geconcludeerd kan worden dat licht verstandelijk gehandicapten over het algemeen meer behoefte hebben aan internet en dat ook meer gebruiken dan de zwaarder verstandelijk gehandicapten. Deze notitie werd al eerder gemaakt in het kwalitatieve hoofdstuk. Daarentegen vereist het informatieve aspect wellicht een grotere mate van intellect, waardoor de lichamelijke gehandicapten hierop hoger scoren. Hoewel de vierde hypothese niet opgaat, kan niet worden gezegd dat zwaarder verstandelijk gehandicapten geen behoefte hebben. Zoals uit het kwalitatief onderzoek reeds bleek zal de behoefte pas ontstaan wanneer men kennis maakt met internet. In de meeste gevallen hebben cliënten daar nog geen kans voor gekregen.

Socio-demografische factoren

Voor de derde deelvraag (Wat zijn de socio-demografische achtergronden van verschillende categorieën respondenten en verschillen deze van elkaar in motivatie?) zijn vijf hypothesen opgesteld. Dat zijn:

- (H6) Vrouwen en jongeren maken meer gebruik van inter-persoonlijke communicatie via internet dan mannen en ouderen.
- (H7) Mannen en jongeren gebruiken internet vaker voor entertainment dan vrouwen en ouderen.

-
- (H8) Mensen in leefgroepen hebben meer behoefte aan internet dan mensen die zelfstandig wonend zijn.
- (H9) Mensen zonder een baan hebben meer behoefte en maken minder gebruik van inter-persoonlijke communicatie op internet

De zesde hypothese is niet in zijn geheel kloppend, omdat er geen significant verband is gevonden met geslacht en gebruik en behoefte aan inter-persoonlijke communicatie. Daarentegen is de hypothese wel bevestigd voor leeftijd, omdat jongeren inderdaad meer gebruik maken van inter-persoonlijke communicatie dan ouderen. Voor hypothese 7 is wel een significant verband gevonden, maar alleen voor het gebruik van entertainment met leeftijd. Wederom gebruiken jongeren internet meer voor entertainment dan ouderen. Daarnaast hebben zowel jongeren als mannen hier meer behoefte aan dan vrouwen en ouderen. Hypothese 8, die betrekking heeft op de woonsituatie, is niet bevestigd, omdat er geen significant verband met de mate van zelfstandigheid en internetbehoefte is gevonden. Slechts mensen met een intensievere mate van begeleiding en verzorging maken minder gebruik en hebben minder behoefte aan internet. Opvallend is dat mensen met een lagere mate van zelfstandigheid (met name wonend met intensieve behandeling en begeleiding in combinatie met onderwijs) minder behoefte hebben en gebruik maken van het informatieve en sociale aspect van internet. Hier speelt de onbekendheid met het fenomeen internet vermoedelijk een rol, omdat het vaak personen met een zwaardere handicap betreft. Uit tabel 4 blijkt wel dat mensen die met een grotere mate van zelfstandigheid wonen meer behoefte hebben aan informatie dan mensen wonend met begeleiding en verzorging.

Mensen zonder baan maken, zoals hypothese 9 voorspelde, minder gebruik van internet. Dat geldt voor de aspecten inter-persoonlijke communicatie, maar ook voor entertainment. Ook is de behoefte aan inter-persoonlijke communicatie via internet kleiner onder mensen zonder een baan dan met een baan.

Gekeken naar de socio-demografische kenmerken kan het volgende worden gesteld. Mannen hebben meer behoefte aan entertainment dan vrouwen. Jongeren maken op elk gebied (entertainment, informatie en inter-persoonlijke communicatie) meer gebruik van internet dan ouderen. Deze bevindingen komen grotendeels overeen met die van Valkenburg en Buijzen (2003). Het niet hebben van een baan gaat gepaard met minder gebruik van entertainment en inter-persoonlijke communicatie (en behoefte). Een mindere mate van zelfstandig wonen gaat gepaard met een mindere mate van gebruik van en behoefte aan internet. Daarnaast geven zelfstandig wonenden aan meer behoefte te hebben aan informatie.

5.3 Studie 2: Analyses

Ook voor het tweede gedeelte van het conceptueel model zijn regressie analyses uitgevoerd. Dit keer is het effect van gebruik van en behoefte aan internet op sociale isolatie gemeten. Ook het mediërende effect van persoonlijke kenmerken op dat verband is achterhaald. De onafhankelijke variabelen bestaan uit de drie categorieën gebruik en behoefte internet (entertainment, informatie en inter-persoonlijke communicatie). De persoonlijkheidskenmerken bestaan uit de variabelen: eenzaamheid, emotionele stabiliteit, extraversie en openheid. Deze variabelen zijn gevormd door meerdere items bij elkaar samen te voegen (zie paragraaf 2.6).

De afhankelijke, te verklaren variabele (sociale isolatie) is door een factoranalyse tot twee componenten gereduceerd, namelijk het netwerk binnen en het netwerk buiten. Het netwerk buiten staan voor de sociale contacten met vrienden en familie. Het netwerk binnen is met name een netwerk vanuit Pluryn. Het betreft activiteiten die vanuit Pluryn worden georganiseerd, zoals hobby's, sporten en recreatie in de avonduren. In de bijlage B2.1 is precies na te lezen op welke wijze dit is uitgevoerd.

5.3.1 Invloed van behoefte aan en gebruik van internet op sociale isolatie

Tabel 5 geeft de directe invloed van de drie soorten behoeften op sociale isolatie weer. Het eerste gedeelte van de tabel verklaart 9,5 procent van de variatie in netwerk buiten. Voor netwerk binnen is dat 11,5 procent van de variatie. Voor netwerk buiten zijn twee significante verbanden gevonden, namelijk met informatie en inter-persoonlijke communicatie. Dat betekent dat een hogere score op de behoefte aan inter-persoonlijke communicatie op internet en een lagere score op de behoefte aan informatie samengaat met een steviger netwerk van vrienden en familie. Een ander positief significant verband is gevonden tussen het netwerk binnen en inter-persoonlijke communicatie. Dus hoe hoger mensen scoren op de behoefte aan inter-persoonlijke communicatie, hoe actiever zij (vaak met anderen) sporten, recreëren en ondersteuning ontvangen binnen de instelling Pluryn. De cliënten die belang hechten aan de sociale mogelijkheden van internet, zijn ook in dit opzicht minder geïsoleerd.

Tabel 5. *Sociale isolatie en behoefte internet*

	Netwerk buiten	Netwerk binnen
	B	B
Constante	-,384**	-,710***
Entertainment behoefte	-,007	,053
Informatie behoefte	-,137**	,054
Inter-persoonlijke communicatie behoefte	,255***	,159**
R Square	9,5%	11,5%

* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,02$; *** $p \leq 0,001$

Bij de analyses van de relatie tussen het gebruik van internet en sociale isolatie is slechts één significant verband gevonden, namelijk tussen netwerk buiten en gebruik voor inter-persoonlijke communicatie. Dit model verklaart 7,3 procent van de variatie in netwerk buiten en is hier niet weergegeven. Het gevonden verband betekent dat een hogere score op het gebruik van internet voor inter-persoonlijke communicatie samengaat met een steviger netwerk van vrienden en familie. Deze resultaten duiden erop dat mensen met behoefte aan en gebruik van het sociale aspect internet veeleer gebruiken als verlengstuk van hun sociale leven en niet als compensatie voor een gebrek aan persoonlijke off-line contacten.

5.3.2 Invloed van persoonlijke kenmerken op sociale isolatie

De directe invloed van persoonlijke kenmerken op sociale isolatie is weergegeven in tabel 6. Voor netwerk buiten is een positief significant verband gevonden met openheid. Cliënten die een hogere mate van openheid hebben meer contacten met vrienden en familie. Met netwerk binnen zijn twee positieve significante verbanden gevonden, namelijk openheid en extraversie. Voor beide persoonlijke kenmerken geldt dat een hogere score gepaard gaat met een groter netwerk op gebied van hobby's,

recreatie, en het ondernemen van veel activiteiten samen met anderen. Extraversie lijkt een belangrijke eigenschap te zijn voor het aangaan van contacten op gebied van hobby's, sport en recreatie. Voor de intensiteit van contacten met vrienden en familie is het niet van belang.

Tabel 6. *Sociale isolatie en persoonlijke kenmerken*

	Netwerk buiten	Netwerk binnen
	B	B
Constante	-0,530	-1,400**
Eenzaamheid	-0,089	-0,063
Openheid	0,185**	0,336***
Extraversie	0,114	0,236**
Emotionele stabiliteit	-0,058	-0,075
R Square	6,3%	18,6%

* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,02$; *** $p \leq 0,001$

5.3.3 Persoonlijke kenmerken en behoefte en gebruik internet

Tabel 7 laat het effect van persoonlijkheidskenmerken op de drie verschillende internetbehoeften zien. Het is belangrijk eerst het directe effect van verschillende persoonlijkheidskenmerken te meten voordat het indirecte effect wordt nagegaan op het gebruik van en behoefte aan internet op sociale isolatie. Bovendien gaven onderzoekers Wolftradt en Doll (2001) aan dat er sprake kan zijn van directe significante effecten, in dit geval met het kenmerk emotionele stabiliteit (neurotisme).

Het eerste gedeelte van tabel 7 geeft een proportie verklaarde variantie van 11,3 procent in entertainment behoefte. Voor het tweede deel is dat 9,4 procent verklaarde variantie in informatief behoefte en voor inter-persoonlijke communicatie behoefte 8,8 procent. Doordat het gebruik van internet exact dezelfde significante effecten aangeeft, is hier geen tabel van weergegeven.

Voor entertainment zijn drie positief significante verbanden gevonden, waarbij een grotere eenzaamheid, openheid en extraversie positief samenhangen met behoefte aan en gebruik van internet voor entertainment. Opmerkelijk is dat zowel eenzaamheid als extraversie positief met entertainment samenhangen, omdat beide persoonlijkheidskenmerken schijnbaar tegengestelde eigenschappen meten. Om er zeker van te zijn dat deze variabelen niet teveel samenhangen (dan zou er sprake kunnen zijn van multicollineariteit) is een correlatie analyse gemaakt. Deze leverde geen bijzonderheden op. Een verklaring voor beider positieve samenhang met entertainment kan zijn dat spelletjes veelal ook interactief wordt uitgevoerd. Denk hierbij aan online spelletjes die je gelijktijdig met anderen speelt, waarvoor een extraverte houding goed van pas komt. Anderzijds kan het spelen van spelletjes leiden tot vereenzaming of spelen eenzame mensen misschien meer spelletjes. Alleen een grotere openheid leidt tot een grotere behoefte en gebruik van informatie op internet. Ten slotte zijn eenzaamheid, openheid en extraversie positief significant gerelateerd aan inter-persoonlijke communicatie. Dat betekent dat mensen die extravert zijn en een open houding hebben, maar ook eenzame mensen meer behoefte hebben aan en gebruik maken van bijvoorbeeld chatten of Hyves.

Tabel 7. *Persoonlijke kenmerken en behoefte internet*

	Entertainment	Informatie	Inter-persoonlijke communicatie
	B	B	B
Constante	-0,303	0,058	-0,386
Eenzaamheid	0,340**	0,148	0,359**
Openheid	0,338***	0,418***	0,383***
Extraversie	0,305**	0,081	0,309**
Emotionele stabiliteit	-0,025	0,127	0,041
R Square	11,3%	9,4%	8,8%

* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,02$; *** $p \leq 0,001$

5.3.4 Persoonlijke kenmerken als mediërende factor

In de tabellen 8 en 9 zijn de vier persoonlijke kenmerken als mediërende factor getoetst in een regressie analyse. Het doel is te achterhalen of persoonlijke kenmerken invloed uitoefenen op de samenhang tussen het gebruik van en de behoefte aan internet en sociale isolatie. Voor de interactievariabelen voor entertainment met persoonlijkheidskenmerken zijn geen significante verbanden gevonden, hoewel dit niet veel scheelde voor het interactie-effect van entertainment met openheid op netwerk binnen ($p = 0,052$). Hier is geen tabel van weergegeven.

In tabel 8 wordt 8,4 procent van de variantie in netwerk buiten voor behoefte en 8,3 procent voor gebruik verklaard. Voor netwerk binnen is dat respectievelijk voor gebruik en behoefte, 22,3 procent en 21,4 procent van de variantie in netwerk binnen. Twee significante interacties zijn gevonden, van informatiegebruik met emotionele stabiliteit op netwerk buiten en van informatiebehoefte en openheid op netwerk binnen. Emotionele stabiliteit heeft een negatieve invloed op het verband tussen netwerk buiten en informatiegebruik. Het effect van informatiegebruik op netwerk buiten neemt dus af naarmate iemand emotioneel stabiel is. Openheid daarentegen heeft een negatieve invloed op het verband tussen netwerk binnen en informatiebehoefte. Hoe opener een cliënt is, des te meer is men actief met activiteiten, zoals hobby's (hogere score op netwerk binnen). De negatieve interactieterm toont echter aan dat het effect van informatiebehoefte op netwerk binnen afneemt naarmate men opener is.

Tabel 8. *Sociale isolatie en behoefte en gebruik informatie*

	Netwerk buiten		Netwerk binnen	
	Behoefte	Gebruik	Behoefte	Gebruik
Constante	-0,381	-1,047	-1,392**	-1,363
Informatie	-0,080	0,664	0,119	0,205
Eenzaamheid	-0,139	-0,054	-0,164	-0,149
Openheid	0,239***	0,264**	0,388***	0,406***
Extraversie	-0,009	0,031	0,176	0,180
Emotionele stabiliteit	0,035	0,077	-0,059	-0,053
Interactie informatie * extraversie	0,171	0,118	0,087	0,079
Interactie informatie * emotionele stabiliteit	-0,127	-0,179*	-0,047	-0,045
Interactie informatie * openheid	-0,076	-0,122	-0,142*	-0,144
Interactie informatie * eenzaamheid	0,086	-0,022	0,105	0,096
R Square	8,4%	8,3%	22,3%	21,4%

* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,02$; *** $p \leq 0,001$

Tabel 9 geeft een proportie verklaarde variantie van 14,4 procent in netwerk buiten voor behoefte en 13,1 procent voor gebruik. Voor netwerk binnen is dat 26,5 procent in netwerk binnen voor behoefte en 24,1 procent voor gebruik. Wederom laat de eigenschap openheid significante interacties met internetbehoefte zien, maar nu ook voor internetgebruik. Daarnaast is een positief significant verband met extraversie en de internetbehoefte gevonden. Extraversie heeft een positieve invloed op het verband tussen inter-persoonlijke communicatie behoefte en het netwerk buiten. Openheid geeft daarentegen een negatieve invloed op de relatie tussen inter-persoonlijke communicatie en het netwerk binnen. Dat betekent dat extraversie het verband tussen behoefte van inter-persoonlijke communicatie en netwerk buiten versterkt. Anderzijds verzwakt openheid het verband tussen inter-persoonlijke communicatie en netwerk binnen.

Tabel 9. *Sociale isolatie en behoefte en gebruik inter-persoonlijke communicatie*

	Netwerk buiten		Netwerk binnen	
	Behoeft	Gebruik	Behoeft	Gebruik
Constante	0,532	-0,154	-2,643	-1,997*
Inter-persoonlijke communicatie	-0,227	0,058	0,661*	0,714
Eenzaamheid	-0,427*	-0,246	-0,092	-0,077
Openheid	0,254*	0,191*	0,472***	0,422***
Extraversie	-0,307	-0,086	0,385**	0,245*
Emotionele stabiliteit	0,130	0,064	-0,085	-0,033
Interactie inter-persoonlijke communicatie * extraversie	0,142**	0,108	-0,072	-0,034
Interactie inter-persoonlijke communicatie * emotionele stabiliteit	-0,073	-0,100	0,003	-0,035
Interactie inter-persoonlijke communicatie * openheid	-0,047	-0,035	-0,076*	-0,092*
Interactie inter-persoonlijke communicatie * eenzaamheid	0,103	0,072	-0,014	-0,023
R Square	14,4%	13,1%	26,5%	24,1%

* p ≤ 0,05; ** p ≤ 0,02; *** p ≤ 0,001

5.3.5 Deelvraag, hypothesen en conclusies

Voor de laatste deelvraag (Hoe hangt internetgebruik en- behoefte samen met sociale isolatie en in hoeverre wordt dat verband beïnvloed door verschillende persoonlijkheidskenmerken?) waren drie hypothesen geformuleerd. Dat zijn:

- (H1) Hoe lager de mate van sociaal isolement is, hoe meer mensen gebruik maken inter-persoonlijke communicatie.
- (H2) Hoe hoger mensen scoren op emotionele stabiliteit, extraversie en openheid en hoe lager op eenzaamheid, hoe lager het sociaal isolement is.
- (H3) Hoe hoger mensen scoren op eenzaamheid en hoe lager op extraversie, emotionele stabiliteit en openheid, hoe belangrijker de rol van internetgebruik en- behoefte speelt in het verkrijgen van een sociaal netwerk.

Uit het directe effect van de behoeften en activiteiten op internet op sociale isolatie blijkt uit de tabel 5 dat inter-persoonlijke communicatie een belangrijke rol speelt. Dat betekent dat sociale interactie op internet leidt tot een groter netwerk aan vrienden en familie, maar ook binnen het netwerk aan recreatie, sporten en hobby's. De eerste hypothese is waar, maar niet alleen voor het internetgebruik, maar ook voor de behoefte. Deze resultaten wijzen richting de kant op van *efficiency* hypothese van Franzen (2000). Mensen maken efficiënt gebruik van hun sociale netwerk en onderhouden contacten zowel on-line als off-line, waarvoor het sociale aspect van internet zich goed leent. Opmerkelijk is dat een lagere informatiebehoefte ook dat persoonlijke netwerk versterkt. Een reden hiervoor zou kunnen zijn dat mensen met een lagere informatiebehoefte meer bezig zijn met hun sociaal netwerk. Het zoeken van informatie kan wellicht ten kosten gaan van de tijd die men met anderen kan spenderen. In dat geval is de *displacement* hypothese van Franzen (2000) van toepassing.

De pessimistische onderzoekers Nie en Hillygus (2002) en Kraut et al. (1998) zien internet als een gevaar vanwege enerzijds een verkleining van het off-line netwerk en anderzijds vereenzaming. Tabel 6 geeft hier meer inzicht in. Een poging om deze beweringen te testen (zie de tweede hypothese) is niet gelukt, omdat er geen significant verband is gevonden met eenzaamheid. Daarentegen wel voor het persoonlijke kenmerk openheid. Dit kenmerk speelt een belangrijke rol in het hebben van een groot netwerk van vrienden en familie, maar ook in het netwerk waarin men activiteiten met anderen onderneemt. Ook extraversie speelt in die laatste groep een significante rol. De tweede hypothese is daarmee niet in totaliteit aangetoond. Slechts het persoonlijke kenmerk openheid leidt tot een lager

isolement, omdat mensen een groter netwerk (zowel buiten als binnen) blijken te hebben. Wellicht is extraversie belangrijk voor het netwerk binnen, omdat men voor een groot gedeelte vreemde mensen leert kennen middels sport, recreatie en hobby's. Het kost mensen meer moeite om dat netwerk te vergroten dan het netwerk bestaande uit familie en vrienden. Hierbij hoeft men zich niet meer te bewijzen en is slechts een open instelling voldoende om dat netwerk te behouden.

Uit de resultaten is niet gebleken dat eenzame mensen door internetgebruik in een groter isolement zitten dat Kraut et al. (1998) hadden aangetoond. Toch blijkt uit tabel 7 dat zowel eenzame mensen meer behoefte en gebruik maken van internet, met name voor entertainment en interpersoonlijke communicatie, dan mensen met een extraverse en open houding. Dat kan betekenen dat eenzame mensen off-line nieuwe contacten trachten te maken en hun tijd besteden aan bijvoorbeeld het spelen van spelletjes. Anderzijds zouden mensen die extravert zijn en een open houding hebben hun off-line contacten online onderhouden en ook spelletjes spelen tegen verveling. Wolfradt en Doll (2001) koppelden persoonlijke kenmerken aan internetgebruik. Geen overeenkomsten met het kenmerk emotionele stabiliteit (neurotisme) is gevonden zoals Wolfradt en Doll (2001) in hun studie hebben gebruikt.

Tabel 8 en 9 meten of de samenhang tussen internetbehoefte en twee dimensies van sociale isolatie verandert door persoonlijke kenmerken. De derde hypothese ging in zijn geheel niet op voor de dimensie entertainment. Voor slechts de dimensie informatiebehoefte ging de hypothese op voor het persoonlijke kenmerk extraversie voor het netwerk buiten. Omgekeerde effecten zijn gevonden voor het kenmerk openheid voor het netwerk binnen bij zowel informatiebehoefte als interpersoonlijke communicatiebehoefte en- gebruik. Daarnaast is een grotere emotionele stabiliteit van negatieve invloed op de samenhang tussen informatiegebruik en het netwerk buiten.

Verklaringen zijn wellicht in de betekenissen van deze dimensies te vinden. Het kenmerk openheid bestaat uit de items: fantasierijk, onderzoekend, veelzijdig, vernieuwend, artistiek en creatief (Van Eijck & De Graaf, 2001). Uit tabel 6 blijkt dat mensen met een opener houding een groter netwerk binnen hebben. Het netwerk binnen bestaat uit allerlei creatieve zaken, zoals hobby's, recreatie en sport die men samen kan doen. Deze zaken zijn merendeel niet goed uitvoerbaar via internet. Daardoor wordt de rol van internet op het netwerk binnen juist kleiner, naarmate iemand open is. Voor extraversie is het omgekeerde aan de hand. Internet is een middel om het sociale netwerk bestaande uit vrienden en familie te onderhouden. Daarom wordt het verband tussen de behoefte aan interpersoonlijke communicatie voor het netwerk buiten versterkt door extraversie. Daarnaast wordt het effect van informatiegebruik op netwerk buiten kleiner naarmate iemand emotioneel stabiel is. Iemand die emotioneel stabiel is, heeft wellicht in mindere mate internet nodig om zijn sociale netwerk te kunnen onderhouden. Ondanks deze resultaten kan hier niet teveel waarde aan worden gehecht. Alle gevonden effecten zijn namelijk van zeer klein significantieniveau ($p \leq 0,02$; $p \leq 0,001$).

Aan de hand van de hypothesen kan nu een antwoord geformuleerd worden op de laatste deelvraag. Voor het directe effect van het gebruik van en behoefte aan internet op sociale isolatie kan worden geconcludeerd dat cliënten met een groter netwerk meer belang hechten aan interpersoonlijke communicatie en dat ook meer gebruiken. Internet heeft daarbij een negatief effect op sociale isolatie op gebied van off-line contacten. Daarnaast blijken mensen met een groter netwerk een grote mate van openheid en extraversie te hebben. Deze zelfde persoonlijke kenmerken zijn van positieve invloed op het gebruik van en behoefte aan internet. Toch blijken ook eenzame cliënten deel te nemen aan het internet, maar het is niet aangetoond of internetgebruik hieraan ten grondslag ligt, zoals begeleiders en teamleiders uit het kwalitatief onderzoek vreezen. Ten slotte zijn persoonlijke kenmerken niet van grote invloed op het verband tussen internetgebruik en- behoefte en sociale isolatie. Slechts voor openheid en emotionele stabiliteit is een negatief verband gevonden en voor extraversie een positief verband.

5.4 Conclusie analyses totale conceptueel model

Het totale conceptuele model wordt door tabel 10 weergegeven. Het toont acht soorten regressie modellen waarin steeds meer variabelen zijn toegevoegd. De motivaties om bepaalde activiteiten op internet te ondernemen zijn niet in de onderstaande tabel opgenomen, vanwege de hoge correlaties tussen de dimensies in tabel 2. Om dezelfde redenen zijn gebruik van en de behoefte aan internet in model 3 en model 4 apart gemeten.

Tabel 10 bevestigt de conclusies in de voorgaande analyses dat internet met name voor interpersoonlijke redenen wordt gebruikt en dat daar het meeste behoefte aan is voor beide dimensies van sociale isolatie en bevestigt daarmee alsnog de eerste hypothese van deel 1. Hoe hoger de behoefte en het gebruik is, hoe uitgebreider het netwerk met vrienden en familie is, maar ook het netwerk aan hobby's, sporten en recreatie in de avonden. Ofwel er is geen negatief effect ontdekt van het internetgebruik op het sociaal netwerk, maar zelfs een positief verband. De vraag is of dit een direct oorzaak-gevolg verband is. Het is niet duidelijk of het gebruik van internet ook werkelijk leidt tot een vergroting op het sociaal netwerk.

Ook de woonsituatie geeft belangrijke samenhangen weer met zowel het netwerk binnen als buiten. Het vrienden- en familienetwerk is voor mensen wonend met begeleiding en verzorging in combinatie met dagbesteding groter dan voor mensen met alleen begeleiding en verzorging. Een verklaring hiervoor is dat dagbesteding een manier is om nieuwe contacten op te doen en het sociale netwerk kan vergroten. Daarnaast betekent een intensievere begeleiding en verzorging een groter netwerk binnen Pluryn en een kleiner netwerk buiten Pluryn. Het netwerk van deze cliënten wordt in grotere mate begeleid vanuit Pluryn, waardoor een groter netwerk binnen Pluryn ontstaat. Bij de conclusies van de woonsituatie moet wel rekening worden gehouden dat deze samenhangen met de aard van de handicap. Hoe meer woonondersteuning, hoe ernstiger de verstandelijke handicap is.

In eerste instantie lijkt dit gegeven in tegenstelling met de negatieve samenhang van meervoudig complexe gehandicapten en het netwerk binnen ten opzichte van licht verstandelijk gehandicapten. Hoewel het Pluryn netwerk groter is voor licht verstandelijk gehandicapten dan voor de ernstiger gehandicapten, betekent dat niet dat deze groep geen Pluryn netwerk heeft maar ze scoren hierop in mindere mate ten opzichte van de referentiecategorie.

Daarnaast blijkt dat leeftijd met internetgebruik en- behoefte samenhangt. Dit doordat bestaande leeftijdsverschillen in isolatie door verschillen in internetgebruik en- behoefte worden verklaard. Dat ondersteunt de gedachte dat met name jongeren erg actief zijn op het sociale aspect van internet en daar behoefte aan hebben. Verder lijken internetgebruik en- behoefte voor interpersoonlijke communicatie door jongeren een positieve invloed te hebben op het sociale netwerk.

Tabel 10. Totale conceptuele model

	Netwerk buiten				Netwerk binnen			
	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
Constante	0,125	0,303	-0,409	-0,248	0,095	0,381	-0,249	-0,348
Verstandelijke gehandicapt algemeen	-0,392**	-0,236	-0,164	-0,095	-0,301	-0,183	-0,116	-0,056
Lichamelijk gehandicapt	-0,125	-0,159	-0,233	-0,157	0,117	0,245	0,132	0,138
Meervoudig complex gehandicapt	-0,627	-0,302	-0,125	-0,131	-1,845***	-1,559***	-1,342***	-1,311***
Geslacht (vrouw)		0,204	0,184	0,133		-0,160	-0,172	-0,184
Leeftijd		-0,008*	-0,003	-0,003		-0,008*	-0,001	-0,002
Baan (niet)		-0,066	0,043	0,046		-0,141	-0,046	-0,063
Woonsituatie 1 ^a		-0,249	0,214	-0,218		-0,116	0,087	-0,090
Woonsituatie 2		-0,028	0,083	-0,098		-0,053	-0,045	-0,091
Woonsituatie 3		0,116	0,433	0,253		0,085	0,299	0,287
Woonsituatie 4		0,353	0,638**	0,374		-0,024	0,148	0,038
Woonsituatie 5, 6		-0,635	-0,330	-0,736*		1,185***	1,392***	1,088***
Woonsituatie 7, 8, 9		0,087	0,312	0,087		-0,431	-0,361	-0,617
Entertainment gebruik			0,014				0,020	
Informatief gebruik			-0,105				0,032	
Inter-persoonlijke communicatie gebruik			0,214**				0,158*	
Entertainment behoefte				-0,034				-0,017
Informatief behoefte				-0,111				0,058
Inter-persoonlijke communicatie behoefte				0,246***				0,149**
R Square	3,1%	9,4%	12,7%	15,1%	13,5%	21,2%	32,9%	24,9%

* p ≤ 0,05; ** p ≤ 0,02; *** p ≤ 0,001

Referentiecategorie: Licht verstandelijk gehandicapt

^a Betekenis van woonsituatie categorieën:

0: ik woon met begeleiding en verzorging

1: ik woon met begeleiding/ verzorging/ training i.c.m. onderwijs of dagbesteding

2: ik woon met behandeling en begeleiding i.c.m. onderwijs

3: ik woon met intensieve behandeling en begeleiding i.c.m. onderwijs

4: ik woon met begeleiding en verzorging i.c.m. dagbesteding

5/6: ik woon met intensieve begeleiding en gedragsregulering i.c.m. dagbesteding / ik woon individueel met intensieve begeleiding

7/8/9: tijdelijke opvang en logeren, ambulante woonondersteuning, dagbehandeling.

Hoofdstuk 6

Conclusies onderzoek

06

Hoofdstuk 6. Conclusies onderzoek

In deze masterthesis is onderzocht wat de invloed van internetgebruik en- behoefte is op sociale isolatie van mensen met een verstandelijke en lichamelijke handicap. Alvorens hiermee aan de slag te gaan moesten eerst de gebruikerskenmerken van mensen met een verstandelijke en lichamelijke handicap die internet gebruiken en/of daar behoefte aan hebben, worden achterhaald. Drie onafhankelijke categorieën stonden in dat opzicht centraal, namelijk motivaties voor internet, soort handicap en socio-demografische factoren. De U&G benadering van Katz et al. (1974) is gebruikt om de motivaties voor internetgebruik en- behoefte te achterhalen. Om de invloed van internet op sociale isolatie te achterhalen is de *efficiency* en *displacement* hypothese gebruikt (Franzen, 2000; Nie & Hillygus, 2002).

De centrale probleemstelling luidde: *Hoe gaan verstandelijk en lichamelijk gehandicapten om met internet en in hoeverre kan internet een bijdrage leveren aan de integratie in de samenleving?* Grote verschillen tussen lichamelijk en verstandelijke gehandicapten zijn in deze studie niet gevonden. De manier waarop mensen met een handicap omgaan met internet, of beter gezegd niet omgaan met internet, hangt af van de mate waarin iemand verstandelijk gehandicapt is. Dat gaat samen met verschillen in IQ. Mensen die deelnemen aan het reguliere internet doen dat met als belangrijkste reden het inter-persoonlijk communicatie motief. Mensen met een zwaardere handicap maken minder gebruik van alle aspecten van internet (entertainment, informatie en inter-persoonlijke communicatie), maar hebben tegelijkertijd een kleiner netwerk (binnen Pluryn) dan licht verstandelijk gehandicapten. Dezelfde constatering gaat op voor mensen zonder baan en mensen met een intensievere woonondersteuning. Daarnaast speelt leeftijd een belangrijke rol in dit onderscheid. Jongere gehandicapte mensen hebben een groter sociaal netwerk en gebruiken internet op alle drie de dimensies meer dan ouderen. Een andere belangrijke uitkomst is dat mensen die veel behoefte hebben en veel gebruik maken van inter-persoonlijke communicatie op internet een groter sociaal netwerk hebben. Deze conclusie staat haaks op die van Kraut et al. (1998) en Nie en Hillygus (2002), waarbij uit werd gegaan van de *displacement* hypothese. Uitkomsten van deze thesis wijzen meer richting de *efficiency* hypothese.

Resumerend is het wel of niet deelnemen aan internet met name afhankelijk van de leeftijd en de soort handicap. Anderzijds kan inter-persoonlijke communicatie op internet mogelijk een positieve invloed uitoefenen op de grootte van het sociale netwerk van mensen met een lichamelijke of verstandelijke handicap. Resultaten wijzen immers richting de *efficiency* hypothese. Toch is het directe gevolg van internetdeelname op sociale isolatie niet gemeten. De thesis meet slechts de huidige situatie van mensen met een handicap betreffende internetgebruik en- behoefte en de grootte van het sociale netwerk. Geconstateerd is dat mensen die aan inter-persoonlijke communicatie op internet deelnemen een groot sociaal netwerk hebben. Het lijkt erop dat de sociale functies leiden tot een mindere mate van sociale isolatie, hoewel dit niet met zekerheid gesteld kan worden. Wel wordt duidelijk dat het gebruik van deze sociale functies niet ten koste gaat van het off-line sociale netwerk.

In deze thesis is de theorie van U&G bevestigd. Dat betekent dat mensen inderdaad vanwege vooraf gestelde motieven bepaalde activiteiten op internet kiezen. Het sociale motief bleek daarentegen van toepassing te zijn op meerdere dimensies (entertainment en informatie). Dat is ook logisch, omdat het sociale aspect voor een deel terug is te vinden in entertainment en informatieve dimensies. Denk bijvoorbeeld aan het spelen van interactieve spelletjes en het opzoeken van informatie over een idool. De *efficiency* en *displacement* hypothese is in deze scriptie voor de invloed van internet op sociale isolatie getest. De uitkomsten neigen meer naar de *efficiency* hypothese, omdat het sociale netwerk door het gebruik van internet voor inter-persoonlijke communicatie niet negatief wordt beïnvloed en mensen die internet gebruiken juist een groot sociaal netwerk hebben zowel on-line als off-line.

Enkele hypothesen zijn niet uitgekomen, waaronder de vierde hypothese dat de zwaarte van de handicap in verband brengt met behoefte voor internet. Hiervoor is onbekendheid met het fenomeen internet een mogelijke verklaring, want hoe kan een behoefte aan internet bestaan wanneer men niet bekend is met internet. Anderzijds gaat de zesde hypothese dat jongeren en vrouwen in verband brengt met het sociale aspect van internet slechts deels op. Hieruit kon geconcludeerd worden dat leeftijd een

belangrijkere verklarende variabele is voor internetgebruik dan verschil in sekse. De achtste hypothese klopte ook niet en het tegendeel bleek waar te zijn. Juist de meer zelfstandig wonenden hebben grotere behoefte aan informatie. Wellicht doordat mensen in leefgroepen makkelijker aan informatie komen. Dit door informatie die beschikbaar wordt gesteld vanuit de begeleiding waardoor ze zelf niet op zoek hoeven te gaan. Ten slotte kwam de tweede hypothese ook niet uit van deel 2. Openheid blijkt als mediërend effect een negatieve invloed te hebben op internetgebruik en het sociale netwerk binnen Pluryn. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de tijd die men op internet spendeert aan informatie of inter-persoonlijke communicatie ten koste gaat van de tijd die men aan hobby's, recreatie en sport kan spenderen. Dat is ook niet vreemd, omdat hobby's, recreatie en sport zaken zijn die je actief met anderen onderneemt. Met andere woorden is de *displacement* hypothese hierbij van toepassing.

Het verkrijgen van resultaten is op twee manieren gedaan, namelijk door kwalitatief en kwantitatief onderzoek. Allereerst zijn interviews gevoerd met begeleiders, teamleiders en mensen met een verstandelijke en lichamelijke handicap. Op die manier is kennis achterhaald over de huidige situatie rondom gebruik van en behoefte aan internet rondom de onderzoeksdoelgroep. Hoewel dit veel tijd in beslag heeft genomen, hebben de interviews geleid tot een goed onderbouwde enquête. Deze vragenlijst werd vervolgens gebruikt om statistische analyses te maken. Het doel was onder andere om de hypothesen en de twee gebruikte theorieën te toetsen. De gegevens zijn generaliseerbaar voor de onderzochte populatie binnen Pluryn wegens voldoende respons op de enquête. Niet alle doelgroepen zijn echter even goed vertegenwoordigd, met name de complexere verstandelijke handicaps.

In deze masterthesis gaat het niet gebruik maken van internet samen met het hebben van weinig of geen behoefte aan internet. Desondanks kan weinig gezegd worden over de causaliteit van deze uitkomsten. Per slot van rekening kunnen mensen zonder kennis of weet van internet ook logischer wijze weinig behoefte hebben aan internet. Daardoor heeft een behoefteonderzoek onder deze doelgroep, met name onder de zwaarder verstandelijk gehandicapten wellicht weinig zin. Uit dit onderzoek komt naar voren dat mensen die geen gebruik maken van internet daar ook geen behoefte aan hebben. Toch betekent dat niet dat deze mensen ook werkelijk geen behoefte hebben. Bovendien wordt deze behoefte, zoals in het kwalitatief onderzoek naar voren kwam, pas actief wanneer internet een mogelijke optie wordt aangeboden voor deze groep niet-gebruikers.

In een vervolgstudie is het aan te raden om alleen de gebruikers mee te nemen als onderzoeksdoelgroep. Anderzijds kan deze doelgroep wel worden meegenomen in een experiment, waarin het effect voor deelname aan internet en na deelname aan internet wordt gemeten op sociale isolatie. Dit bij het aanbieden van een aangepast internet, zodat mensen met een verstandelijke en lichamelijke handicap hier aan deel kunnen nemen. Tevens kan dan ook worden vastgesteld of internet directe gevolgen heeft op het sociale netwerk.

Daarnaast is een uitgebreider onderzoek naar het fenomeen sociale isolatie ook interessant. Hoewel is gepoogd om aan de hand van theorie een uitgebreid sociaal concept te vormen, is dit concept in de werkelijkheid veel uitgebreider dan alleen een netwerk bestaande uit vrienden, familie of sport, hobby's en recreatie. Een beter onderbouwd concept laat wellicht een bredere range aan resultaten zien.

Ook is weinig causaliteit gevonden met de persoonlijke kenmerken op de samenhang tussen internetgebruik en- behoefte en sociale isolatie. Slechts drie van de vijf *Big Five* kenmerken zijn in dit onderzoek toegepast. Vriendelijkheid en nauwkeurigheid zijn daarbij buiten beschouwing gelaten (Van Eijck & De Graaf, 2001). Toevoeging van deze persoonlijkheidskenmerken of persoonlijke kenmerken, zoals innovativiteit en verwachtingen van anderen, die Wolraft en Doll (2001) gebruiken, laten wellicht een groter effect zien op de samenhang tussen internetgebruik en sociale isolatie.

Deze masterthesis heeft een ander licht geworpen op de discussie in de wetenschap over de positieve dan wel negatieve gevolgen van internet. Dit door een onderzoeksdoelgroep te kiezen met een groot risico op sociale isolatie. De twee belangrijkste conclusies zijn dat inter-persoonlijke communicatie op internet het belangrijkste is voor het hebben van een groot netwerk en dat mensen met een behoefte aan het sociale aspect of daar gebruik van maken het gebruiken als verlengstuk van hun sociale leven. Dat betekent voor Pluryn dat met name het sociale aspect van internet een bijdrage zal kunnen leveren aan de integratie van haar cliënten in de samenleving, waarbij geen rekening gehouden hoeft te worden met persoonlijke kenmerken. Een (groter) sociaal is namelijk van belang bij een betere integratie in de maatschappij, maar ook het kunnen deelnemen aan internet op zichzelf.

Literatuur

Tijdschriftartikelen

- Caplan, S. 2003. *Preference for online social interaction. A theory of problematic internet use and psychosocial well-being*. *Communication research* 30 (6), 625-648.
- Collins, M., & Buller, J. 2003. *Social exclusion from high performance sport: are all talented young people being given an equal opportunity of reaching the Olympic podium?* *Journal of Sport and Social Issues* 27 (4), 420-442.
- DiMaggio, P., Hargittai, E., Neuman, W.R. & Robinson, J.P. 2001. *Social implications of the internet*. *Annual Review of Sociology* 27, 307-36.
- Fokkema, T., & Knipscheer, C.P.M. 2006. *Digitaal de eenzaamheid te lijf: Kwantitatieve evaluatie van een Nederlands experiment om met ICT uit de eenzaamheid te geraken*. *Gedrag en Gezondheid* 34, 167-181.
- Franzen, A. 2000. *Does the internet make us lonely?* *European Sociological Review* 16 (4), 427-438.
- Jong Gierveld, J. & de en Kamphuis, F.H. 1985. *The development of a Rasch-type lonelinessscale*. *Applied Psychological Measurement*, 9 (3), 289-299.
- Katz, E. 1959. *Mass communication research and the study of culture*. *Studies in Public Communication* 2 (1), 1-6.
- Kraut, R., Patterson, M., Lundmark, V., Kiesler, S., Mukopadhyay, T. & Scherlis, W. 1998. *Internet paradox: a social technology that reduces social involvement and psychological well-being?*. *American Psychologist* 53 (9), 65-77.
- Kraut, R. Kiesler, S., Boneva, B., Cummings, J., Helgeson, V. & Crawford, A. 2002. *Internet evolution and social impact*. *IT & Society*. 1 (1), 120-134.
- Nie, H. & Hillygus, H. 2002. *The impact of internet use on sociability: Time-diary finding*. *IT en Society* 1 (1), 1-20.
- Ruggiero, T., 2000. *Uses and gratifications Theory in the 21st Century*. *Mass Communication en Society*, 3 (1), 3-37.
- Russel, D.W. 1996. *UCLA Loneliness Scale (version 3): Reliability, validity, and factor structure*. *Journal of Personality Assessment* 66 (1), 20-40.
- Valkenburg, P. & Buijzen, M. 2003. *Children, computer games, and the internet*. *Journal of Social Sciences* 39 (1), 24-34.
- Valkenburg, P. & Peter, J. 2006. *Individual differences in perceptions of internet communication*. *European Journal of Communication* 21 (2), 213-226.
- Valkenburg, P. & Peter, J. 2008. *Adolescents' identity experiments on the internet. Consequences for social competence and self-concept unity*. *Communication research* 35 (2), 208-231.
- Valkenburg, P. & Soeters, K. 2001. *Children's Positive and negative experiences with the internet. An exploratory survey*. *Communication Research* 28 (5), 652-675.

Weiser, E.B. 2001. *The functions of internet use and their social and psychological consequences*. Cyber Technology & Behaviour, 4 (6) 723-743.

Wolfradt, U. & Doll, J. 2001. *Motives of adolescents to use the internet as a function of personality traits, personal and social factors*. Educational computing research 24 (1), 13-27.

Artikel in populair blad

Katz, E., Blumer, J. & Gurevitch, M., 1974. *Uses and gratifications research*. Oxford University. The Public Opinion Quarterly, 37 (4), 509-523.

Krill, L., Platek, M., Wathne, K. 2008. *Feelings of control during social exclusion are partly accounted for by empathizing personality*. University of Liverpool. Elsevier (45), 684-688

Proefschrift

Pikoleit, J. & Thomsen, M. 2006. *Is Leisure Always Pleasure? A qualitative research of the leisure needs and leisure constraints of minor mentally handicapped people*. University of Tilburg/Faculteit Sociale Wetenschappen.

Artikel

Duimel, M. 2007. *Verbinding maken. Senioren en internet*. Den Haag : SCP, Sociaal en Cultureel Planbureau.

Jehoel-Gijsbers, G. 2004. *Sociale uitsluiting in Nederland*. Sociaal en Cultureel Planbureau.

Klerk, de, M. 2007. *Meedoen met beperkingen*. Rapportage gehandicapten 2007. Sociaal en Cultureel Planbureau.

Elektronisch artikel

Foley, P. 2004. *Does the Internet help to overcome social exclusion?* De Montfort University: UK. Electronic Journal of e-Government 2 (2), 139-146.

<http://www.ejeg.com/volume-2/volume2-issue2/v2-i2-foley-pp139-146.pdf>

Geraadpleegd op 11 augustus 2009.

Van Eijck, K. & de Graaf, P. 2001. *De invloed van persoonlijkheidskenmerken op het bereikte opleidingsniveau*. Mens en Maatschappij, 76 (4).

<http://www.mensenmaatschappij.nl/cgi/t/text/text-idx?c=menm;sid=b883559e513ec9894809e01b25cd1f0e;rgn=main;idno=m7604a03;view=text>

Geraadpleegd op 1 juli 2009.

Boek

Baarde, D.B. & de Goede, P.M. 2001. *Basisboek Methoden en technieken. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van onderzoek*. Nederland: Wolters-Noordhoff (4de druk).

Raessens, B., (2003). *E-Business Your Business. Van website tot strategie*. Utrecht: Uitgeverij Lemma. (2de herz. druk, 1^e oorspr. uitgave 2001).

Sekaran, U. 2003. *Research methods for business. A skill building approach*. New York: John Wiley & Sons (4de druk).

Krantenartikel

Harmon, Amy. 30 augustus 1998. *Sad Lonely World Discovered in Cyberspace*. New York Times.

* Vindbaar op de website: <http://www.nytimes.com/1998/08/30/us/sad-lonely-world-discovered-in-cyberspace.html> Geraadpleegd op: 11 augustus 2009.

Internetbronnen

Jong-Gierveld J de, Kamphuis FH., 1985.

The development of a Rasch-type loneliness-scale. Applied Psychological Measurement (9) 289-299.

http://home.fsw.vu.nl/tg.van.tilburg/manual_loneliness_scale_1999.html#scale_items

Geraadpleegd op 1 juli 2009.

Pluryn

Omschrijving van tien verschillende doelgroepen van Pluryn

<http://www.pluryn.nl/Website/Over%20Pluryn/Doelgroepen.aspx>

Geraadpleegd op 1 juli 2009.

Beeldmateriaal

Fotograven onbekend

Alle gebruikte foto's zijn afkomstig uit het algemene beeldarchief van Pluryn.

 World of
entertainment, information
and communication